

32'2018

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

Constitutional State

Правовое государство

*Лауреат IV Всеукраїнського конкурсу
на краще юридичне видання*

Науковий журнал
Виходить 4 рази на рік
Заснований у лютому 1999 р.

ДО 20-РІЧЧЯ ЕПФ ОНУ

Одеса
Фенікс
2018

Засновник:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія

*О. І. Миколенко – головний редактор, В. І. Труба,
Б. С. Бачур, А. О. Богустов, І. В. Венедіктова, О. В. Гаран,
І. А. Дришлюк, Т. Є. Кагановська, І. С. Канзафарова, Л. О. Корчевна,
А. Т. Комзюк, Т. О. Коломоєць, О. Л. Копиленко, З. В. Кузнєцова,
Л. А. Луць, Р. С. Мельник, Р. М. Мінченко, О. В. Прієшкіна,
В. П. Плавич, С. В. Саяпін, Р. Й. Ситдикова, Т. В. Степанова,
Р. О. Стефанчук, Л. М. Токарчук, Е. Яскерня*

Відповідальний секретар

Н. В. Ільєва

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 16843-5605ПР від 20.07. 2010 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(*протокол № 4 від 18 грудня 2018 р.*)

**Вища атестаційна комісія України
визнала журнал фаховим виданням з юридичних наук.
Постанова Президії ВАК України № 1-05/3 від 14 квітня 2010 р.**

Рішенням Атестаційної колегії
Міністерства освіти і науки України від 25 лютого 2016 р.
журнал повторно внесено до Переліку наукових фахових видань України.

Індексація наукометричними базами даних:

Index Copernicus

Індексація іншими базами даних:

Google Scholar, Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Scientific
Periodicals of Ukraine, Ulrich's Periodicals Directory
WorldCat, Citefactor, eLIBRARY.RU

ЗМІСТ

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО	9
-------------------------	---

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Б. С. Бачур

ЗАБЫТЫЕ ИМЕНА: ПЕТР ЕВГЕНЬЕВИЧ КАЗАНСКИЙ.....	10
---	----

Н. Г. Іванова, Т. В. Пахалкова-Соіч

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД САЙТУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ.....	22
--	----

І. С. Смазнова

ПАРНІСТЬ КАТЕГОРІЙ АГРЕСІЇ І ТОЛЕРАНТНОСТІ: ЮРИДИЧНИЙ ВИМІР.....	36
---	----

О. В. Соіч

КОЛЕКТИВНІ СУБ'ЄКТИ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД СУБ'ЄКТІВ ПРАВА.....	44
---	----

В. М. Тернавська

ПРИНЦИПИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	51
--	----

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

І. Е. Берестова

ПРОЯВ ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	57
---	----

К. Ю. Кармазіна, Ю. О. Гончарук

НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЗАСУДЖЕНИМ ОСОБАМ В УКРАЇНІ.....	66
---	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

О. В. Гаран, Є. О. Каташинський

ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ВВЕЗЕНИХ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	78
--	----

С. М. Клімова

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ.....	85
---	----

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Я. В. Петруненко

ПОДАТКОВА ПІЛЬГА ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ.....	93
---	----

А. В. Сливінська ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ РІШЕНЬ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ	101
--	-----

Т. В. Степанова ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ КОДЕКСУ УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА ВИМОГАМ ДО КОДИФІКАЦІЇ ТА СТАНУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	111
---	-----

Н. Л. Яценко ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА	119
--	-----

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

А. А. Богустов ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИМУЩЕСТВА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ (НА ПРИМЕРЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПОЛЬШИ)	129
---	-----

В. А. Завертнева-Ярошенко, М. М. Ячменська ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ	134
---	-----

В. І. Труба ВИКОНАННЯ БАТЬКАМИ ОБОВ'ЯЗКУ З УТРИМАННЯ ПОВНОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ, ЯКА ПРОДОВЖУЄ НАВЧАННЯ.....	146
--	-----

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Є. О. Каташинський ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ	151
--	-----

Т. О. Павлова, А. С. Кривошликова ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ СТОСОВНО ЖІНОК ТА ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ...	159
---	-----

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Т. В. Гольденберг ЮРИДИЧНІ ПІДСТАВИ ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	169
---	-----

В. П. Кононенко ДОКАЗУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ СУДІ ООН В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ.....	176
---	-----

М. А. Тетерук

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНИХ
КОМЕРЦІЙНИХ АРБІТРАЖІВ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА
ТА СУДОВА ПРАКТИКА 183

Г. С. Фединяк

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИКОНАННЯ РОБОТИ
ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ..... 191

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ 200

CONTENT

RECENT WORD	9
THEORY AND HISTORY OF LAW AND STATE; PHILOSOPHY OF LAW	
<i>B. S. Bachur</i> FORGOTTEN NAMES: PETR KAZANSKIY.....	10
<i>N. G. Ivanova, T. V. Pakhalkova-Soich</i> INNOVATIVE METHODS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES: ANALYTICAL SURVEY OF THE SITE FOR STUDENTS-LAWYERS	22
<i>I. S. Smaznova</i> PARTIALITY OF AGGRESSION AND TOLERANCE CATEGORIES: LEGAL MEASUREMENT	36
<i>O. V. Soich</i> COLLECTIVE SUBJECTS AS A SPECIAL KINDS OF SUBJECTS OF RIGHT	44
<i>V. M. Ternavska</i> PRINCIPLES OF MODERN LEGAL POLICY OF UKRAINE	51
CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW	
<i>I. E. Berestova</i> STATEMENT OF PUBLIC INTEREST IN PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE.....	57
<i>K. Yu. Karmazina, Yu. A. Honcharuk</i> PROVIDING FREE LEGAL AID TO CONVICTED PERSONS IN UKRAINE..	66
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS	
<i>O. V. Haran, Ye. O. Katashynskyi</i> TO THE QUESTION OF THE WAYS OF SOLVING THE PROBLEM IN THE FIELD OF USE OF VEHICLES IMPORTED FROM THE EUROPEAN UNION	78
<i>S. M. Klimova</i> OPTIMIZATION OF INFORMATION AND LEGAL PROVISION OF MANAGEMENT BY PUBLIC FINANCE	85
COMMERCIAL LAW AND PROCESS	
<i>Ya. V. Petrunenko</i> TAX PRIVILEGE AS A MEANS OF STATE REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE.....	93

<i>A. V. Slyvinska</i> PROBLEMS OF THE INVALIDATION OF RESOLUTIONS OF THE GENERAL MEETINGS	101
--	-----

<i>T. V. Stepanova</i> ON THE COMPLIANCE OF THE CODE ON BANKRUPTCY PROCEDURES TO THE REQUIREMENTS FOR CODIFICATION AND UKRAINE'S ECONOMIC SITUATION	111
--	-----

<i>N. L. Yashchenko</i> A DEFINITION AND FEATURES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP	119
--	-----

CIVIL LAW AND PROCESS

<i>A. A. Bogustow</i> THE PROBLEM OF DEFINITION OF LEGAL REGIME OF THE PROPERTY OF STATE ENTERPRISES (BY THE EXAMPLE OF POLAND LEGISLATION).....	129
---	-----

<i>V. A. Zavertneva-Yaroshenko, M. M. Yachmenska</i> PROBLEMS OF LEGAL PROTECTION OF COMMERCIAL SECRET IN UKRAINE	134
---	-----

<i>V. I. Truba</i> PERFORMANCE BY PARENTS OF RESPONSIBILITIES FOR THE CONTENTS OF A PERFECT YEAR-CHILD THAT CONTINUES STUDY.....	146
---	-----

CRIMINAL LAW AND PROCESS

<i>Ye. O. Katashynskyi</i> TO THE QUESTION ABOUT MODERN TRENDS OF THE REFORMING OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION AGENCIES IN UKRAINE.....	151
--	-----

<i>T. O. Pavlova, A. S. Kryvoshlykova</i> LEGAL ANALYSIS OF THE NORMS OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE REGARDING GENDER EQUALITY AND COUNTERACTION TO VIOLENCE AGAINST WOMEN AND HOME VIOLENCE	159
---	-----

INTERNATIONAL LAW

<i>T. V. Goldenberg</i> LEGAL GROUNDS OF FUNCTIONING THE WORLD HEALTH ORGANIZATION.....	169
---	-----

<i>V. P. Kononenko</i> EVIDENCE IN THE UN INTERNATIONAL COURT.....	176
---	-----

<i>M. A. Teteruk</i> RECOGNITION AND ENFORCEMENT OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION AWARDS: LEGISLATIVE INNOVATIONS AND COURT PRACTICE	183
<i>G. S. Phedinyak</i> LEGAL GROUNDS FOR THE PERFORMANCE OF WORK BY CITIZENS OF UKRAINE ABROAD.....	191
INFORMATION FOR AUTHORS	200

ШАНОВНІ КОЛЕГИ !

14-15 вересня 2018 року на економіко-правовому факультеті ОНУ імені І. І. Мечникова відбулась Міжнародна науково-практична конференція «Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку», присвячена 20-річчю створення факультету. У конференції взяли участь 180 науковців з Білорусі, Естонії, Латвії, Литви, Молдови, Польщі та України, з них 47 – доктори наук. Економіко-правовий факультет – один із провідних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Його витоки сягають у далеке ХІХ століття, коли в 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею був створений і розпочав свою діяльність Імператорський Новоросійський університет, маючи у своєму складі три факультети, серед яких був і юридичний.

Об'єднання юридичної та економічної освіти на одному факультеті стало результатом впровадження в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова відповідної практики, яка вже давно існує у багатьох університетах світу (особливо європейських, де є значний позитивний досвід такої інтеграції). Це надає можливість забезпечити глибоку економічну підготовку фахівців-юристів і надати необхідні правові знання фахівцям-економістам.

На економіко-правовому факультеті видаються наукові журнали: «Правова держава», «Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство», «Вісник Одеського національного університету. Серія «Менеджмент і адміністрування», «Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Науковий збірник». В цілому можна зазначити, що економіко-правовий факультет перебуває у стані інтенсивного позитивного розвитку, планомірно підвищує свій освітянський і науковий потенціал.

Сучасний етап розвитку юридично-економічної освіти в Одесі і на Півдні України в цілому характеризується безперервним динамічним розвитком. Можна із впевненістю констатувати, що прогресивні ідеї сучасного підходу до процесу юридично-економічної освіти отримали всебічне втілення саме на економіко-правовому факультеті як невід'ємній структурній одиниці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

З повагою,
декан економіко-правового факультету,
Заслужений юрист України, професор

Труба Вячеслав Іванович

**ТЕОРИЯ ТА ІСТОРИЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ;
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

УДК 378.4(477.74-21):34:929 Казанский

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149507>

Б. С. Бачур, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

**ЗАБЫТЫЕ ИМЕНА:
ПЕТР ЕВГЕНЬЕВИЧ КАЗАНСКИЙ
[13(26).V.1866 – 26.I.1947]**

В статье на основе широкого круга документальных материалов и научной литературы исследована научно-педагогическая, административная и общественная деятельность профессора П. Е. Казанского, известного учёного в области международного права, который пятьдесят лет проработал в Одесский период своей деятельности.

Ключевые слова: Новороссийский университет, международное право, международное административное право, международное управление, всеобщие административные союзы.

Постановка проблемы. В конце XIX – нач. XX ст. в Министерстве народного просвещения и в университетской среде активно обсуждался вопрос о реформировании преподавания в Российских университетах, и в частности, реформирования преподавания на юридических факультетах.

В этот период отечественная наука постоянно искала ответ на самые насущные и злободневные вопросы теории и практики преподавания юридических

Окончив университет, П. Е. Казанский был оставлен при университете еще на два года (22.01.1891-23.05.1893), для подготовки к профессорскому званию по кафедре международного права, по рекомендации профессора Л. А. Комаровского [4].

В Московском университете успешно сдал магистерские экзамены и получил звание приват-доцента, а с 23 мая 1893 г. для П. Е. Казанского начинается Казанский период научно-педагогической деятельности, его назначают приват-доцентом по кафедре международного права Императорского Казанского университета [4].

Значительный вклад в научном наследии учёного имеет его вступительная лекция «Институт международного права (1873-1893 гг.)» прочитанная в начале 1893/94 учебного года на юридическом факультете Казанского университета. В том же году она вышла отдельной книгой [5]. В лекции дано общее представление об истории и состоянии Академии международного права в XIX в., не вдаваясь в подробное изложение и критику её различных кодификационных работ. Самим автором предпосланы следующие замечания: «Открывая курс чтений по международному праву, мне кажется, трудно выбрать предмет более подходящий для вступительной лекции, чем речь о научном и практическом значении того учреждения, которое стало во главе современного развития этой науки. Я имею в виду Институт международного права» [5, с. I].

Тридцать первого мая 1895 г. П. Е. Казанский защитил в Московском университете магистерскую диссертацию «Договорные реки : очерки истории речного права». Определяя цель и задачи своего исследования ученый следующим образом их сформулировал: «В задачу нашего времени входит обратиться к детальному изучению положительного материала, который даёт современному исследователю практику, и сблизить нашу науку с тем, с чем сблизила её сама жизнь, т. е. с национальным или внутригосударственным правом вообще... Современный исследователь может быть уверен в том, что он сделал всё возможное для достижения истины, только в таком случае, если проверить свои заключения добытые самостоятельно из договора и обычая... Выполнить эти задачи и условия в разработке одного из частных вопросов, вот та цель, которую мы имели в виду, приступая к настоящей работе [6, с. III-IV].

После защиты диссертации талантливого молодого учёного по решению Министерства народного просвещения (МНП) посылают в Европу, в научную командировку (1.06.1895-15.09.1896).

Работая в крупнейших библиотеках европейских столиц: Берлина – Королевской, университетской, Рейхстага, Международного геодезического бюро, императорских почтово-телеграфного и железнодорожного управления; Парижа – Королевской, Национальной, Св. Женевиёвы, Министерства иностранных дел, Парижской юридической школы, Метрического бюро; Берна – городской, университетской и союзной, П. Е. Казанский собрал уникальный материал для своего исследования «Всеобщие административные союзы государств», которое принесло ему славу крупного специалиста в сфере международного права [7; 8]. В этом трёхтомном исследовании подробно проанализированы вопросы международной администрации как абсолютно нового явления в системе международного права. В первом томе изложены теоретические взгляды учёного на проблемы правового регулирования международной администрации. Второй и третий тома посвящены анализу правового статуса отдельных международных административных союзов государств, в частности Международного союза для измерения земли, Всемир-

ного телеграфного союза, Международного союза мер и весов, Всемирного почтового союза, Международного союза по охране промышленной собственности, Международного союза для охраны произведений литературных и артистических, Международного противоневольничьего союза, Международного союза для печати таможенных тарифов, Международного союза железнодорожных товарных сношений. Общепризнанная величина в сфере международного права профессор Московского университета граф Л. А. Комаровский писал: «У нас нет другой работы даже приблизительно подходящей к этой разработке» [3, с. 3].

С 1896 года начинается Одесский период научно-педагогической, административной и общественной деятельности П. Е. Казанского.

После того, как занимавший кафедру международного права профессор И. А. Ивановский был переведён в Санкт-Петербургский университет, его приемником на вакантной кафедре международного права стал П. Е. Казанский.

Двадцать восьмого февраля 1896 г. МНП издаёт приказ о назначении приват-доцента П. Е. Казанского на должность и.д. экстраординарного профессора по кафедре международного права Новороссийского университета [9]. 18 июня 1886 г., декан юридического факультета В. В. Сокольский обращается с докладной запиской к ректору Новороссийского университета профессору Ф. Н. Шведову о назначении и. д. экстраординарного профессора П. Е. Казанского по кафедре международного права. И только 28 октября 1896 г., ректор издаёт приказ о назначении П. Е. Казанского заведующим кафедрой международного права [10].

Свою преподавательскую деятельность в Новороссийском университете Пётр Евгеньевич начал с вступительной лекцией «Первые элементы всемирной организации», прочитанной студентам юридического факультета в первом семестре 1896/97 учебного года. Тогда же она была опубликована в «Южном обозрении» [11].

Двадцатого марта 1898 г. на юридическом факультете Московского университета состоялась защита докторской диссертации «Всеобщие административные союзы. Т.1» и Совет Московского университета утвердил П. Е. Казанского в степени доктора международного права [12].

В. А. Гольцев относительно диссертационного исследования Казанского, отзывался так : «Мы горячо приветствуем веру в благодатную силу разума и просвещения у даровитого ученого, положившего столько добросовестного труда на изучение истории, конструкции и значение международных союзов» [3, с. 3].

В августе 1898 г. МНП утверждает учёного в звании ординарного профессора, а 20 марта 1899 г. Высочайшим приказом по гражданскому ведомству назначают ординарным профессором Новороссийского университета по кафедре международного права [13].

Большую научную и образовательную роль на юридическом факультете играл Семинарий по международному праву, который начал функционировать в осеннем полугодии 1915 г., его директором был назначен П. Е. Казанский. Занятия в Семинарии велись подобно *privatissima* западноевропейских университетов, по наиболее сложным и актуальным вопросам международного права. Уже в течении первого полугодия он принёс несомненную помощь, заметно оживив, углубив и расширив постановку преподавания международного права.

Общей темой для семинарских занятий был избран вопрос «Великая война и право». В пределах указанной темы, под руководством профессора П. Е. Казанско-

го, три студента 4-го курса взяли для специальной обработки более узкие вопросы, а именно: А. И. Нейман «Морская война и международное право», К. М. Шикер «Война и гуманность» и Е. К. Розен «Нарушение германцами нейтралитета Бельгии». Занятия в Семинарии с участием профессора происходят каждую пятницу, начиная с 2-х ч. дня [14, с. 194-195].

В 1913 году при Новороссийском университете начало свою работу «Общество Правоведения и Гуманитарных знаний». Одним из его учредителей, организатором и активным участником общества был П. Е. Казанский. Им были подготовлены все учредительные документы и устав общества. На первом заседании общества он был избран его председателем. 6 апреля 1913 г. Министр народного просвещения утвердил устав общества [3, с. 29; 15; 16]. Основная цель общества – разрабатывать преимущественно отечественное право и содействовать успехам и распространению юридических и государственных знаний. На заседаниях Общества рассматривались теоретические и практические вопросы права и государственных наук, издавались протоколы заседаний и труды учёных.

В первые годы XX ст. в Министерстве народного просвещения и в университетской среде активно обсуждался вопрос о реформировании преподавания на юридических факультетах. П. Е. Казанский опубликовал несколько работ по этой проблематике направленные на совершенствование юридического образования в Российской империи: «К вопросу о постановке преподавания на юридических факультетах» (1901 г.), «К реформе юридического образования» (1901 г.), «Возрождение изучения права в русских университетах» (1903 г.), «Ответ проф. Л. Петражицкому о преподавании на юридических факультетах» (1901 г.), «Вопрос о преподавании права в русской печати в 1901 г.» (1903 г.).

Дальнейшая деятельность ученого характеризуется большой активностью, как научной, так и политической. Началась Первая русская революция. Весь 1905 г. Новороссийский университет бурлил, будучи одним из центров революции в Одессе. В университете все «прелести» революционной анархии проявились особенно сильно, но здесь же, пожалуй, революция получила и наиболее смелый и последовательный отпор. Первой контрреволюционной реакцией стала «Телеграмма 24 одесских профессоров», напечатанная 17 февраля 1905 г. в газете «Новое время» и ставшая ответом на воззвание основателей академического союза, приглашавшего профессоров и младших преподавателей принять участие в «освободительном движении». В этой телеграмме впервые прозвучали слова, которые содержали в себе декларацию «Правового» академизма. «Мы, – говорилось там, – не находим достаточно ярких и сильных слов, чтобы выразить горячий протест против вовлечения университетов, имеющих свои высокие задачи, в чуждую им сферу политической борьбы» [17, с. 5-6; 18, с. 4-5]. Среди этих двадцати четырёх профессоров, явивших себя истинными гражданами и учёными, был и профессор П. Е. Казанский. Новороссийский же университет называли не иначе, как самым реакционным университетом в России. В реальности это означало, что в университете профессора спокойно могли учить, а студенты – учиться. Революционеры старались же держать за дверьми университета, что вполне удавалось вплоть до Февральской революции 1917 г.

Этот период наиболее ярко отражён П. Е. Казанским в статьях: «Выборы в Государственную Думу» (1906 г.), «Славянский съезд в Софии» (1910 г.), «Сове-

щание [правых] профессоров в декабре 1910 г. (1911 г.) – и в монографии «Власть Всероссийского императора» (1913 г.).

Наряду с научной и педагогической деятельностью П. Е. Казанский вёл активную педагогическую, административную и общественную деятельность. В 1903-1904 гг. он секретарь юридического факультета. С 28 февраля 1908 г. по 1916 г. – декан юридического факультета Новороссийского университета. С 1911 г. по 1917 г. он избирается почётным мировым судьёй Одессы. В 1912 г. возглавил Высший международный институт в Одессе, в котором преподавал до 1918 г. В эти же годы П. Е. Казанский входил в правление Попечительства о нуждающихся студентах Новороссийского университета, был председателем многих обществ, действующих в Одессе: Общества Правоведения и Государственных знаний при Новороссийском университете, Одесского отделения Востоковедения, Одесского отделения Галицко-Русского благотворительного общества, Общества науки, искусства и литературы. Принимал участие в работе съезда русской группы международного союза криминалистов в г. Киеве (1905 г.), в Славянском съезде в Софии (1910 г.).

В течение 1897-1920 гг. П. Е. Казанский постоянно принимал участие в работе испытательных комиссий юридического факультета Новороссийского университета.

Двадцать первого января 1916 г. П. Е. Казанский отметил 25-летие преподавательской деятельности и был оставлен на службе в университете ещё на 5 лет. В мае 1918 г. он удостоен звания заслуженного ординарного профессора Новороссийского университета [19].

Его научно-педагогические заслуги были увенчаны званием заслуженного профессора (1918 г.), чина действительного статского советника (1912 г.), орденами св. Станислава второй степени (1902 г.) и первой степени (1916 г.), св. Владимира четвёртой степени (1903 г.) и третьей степени (1914 г.), св. Анны второй степени (1905 г.), Светло - бронзовая медаль в память 300-летия царствования Дома Романовых (1913 г.).

О личной жизни и семье П. Е. Казанского. О семье стало известно из материалов Государственного архива Одесской области (ГАОО).

Семья Казанских обосновалась в Южной Пальмире ещё в конце 20-х гг. XIX в.

Дед Петра Евгеньевича – Пётр Георгиевич Казанский (1795-1872 гг.) – кандидат богословия, окончил Московскую Духовную академию (1824 г.). В Одессе с 1828 г., по учреждению в Одессе архиерейской кафедры был первым здесь Кафедральным протоиереем Спасо-Преображенского собора. Погребён в Одесском Михайловском женском монастыре [20].

Отец – Евгений Петрович Казанский родился 12 сентября 1839 г. в Одессе, доктор медицины, окончил медицинский факультет Московского университета, Тайный советник, Корпусный врач 12-го армейского корпуса. Умер в 1907 г. [21, с. 1177; 22].

П. Е. Казанский был женат на Валентине Леонидовне, урождённой Гиллевиц (11.11.1894-1984) [23]. Современному студенту – юристу будет небезынтересно узнать, как семейно-брачное право регулировало институт брака в дореволюционной России (на примере семьи П. Е. Казанского).

7 ноября 1911 г., П. Е. Казанский, на имя ректора Новороссийского университета профессора А. Н. Деревецкого направил прошение (официальное письмо

ненное индивидуальное обращение) следующего содержания: «Честь имею покорнейше просить Ваше Превосходительство разрешить мне вступить в законный брак с дворянкой девицей В. Л. Гилевич» (резолуция ректора на прошение – разрешаю).

8 ноября 1911 г. ректор университета предоставил Казанскому Удостоверение, в котором сказано: «Дано сие от Императорского Новороссийского Университета Декану Юридического факультета ординарному профессору Статскому Советнику Петру Евгеньевичу Казанскому, 45 лет, православного вероисповедания, в том, что он холост и что, со стороны начальства Императорского Новороссийского Университета на вступление его Статского Советника Казанского, в первый законный брак с дворянкой девицей Валентиной Леонидовной Гилевич препятствий не встречается» [23].

О детях П. Е. Казанского:

Старшая дочь – Казанская Александра Петровна (29.06.1912-1930 гг.);

Средняя дочь – Казанская Валентина Петровна (11.11.1913-1942 гг.);

Младшая дочь – Казанская (Баранова) Людмила Петровна, род. 30.03.1916 г. Окончила Одесский художественный институт. Скульптор. Умерла 13.11.1992 г.

Сын – Казанский Евгений Петрович – родился в Одессе 17.08.1917 г., учился в художественном училище им. М. Б. Грекова, перед войной закончил лётное училище. С 1941 по 1945 гг. был на фронте, лётчик истребительного полка. После Великой Отечественной войны работал в Одесском художественном фонде. Умер 27.12. 1991 г., похоронен в Одессе на Северном кладбище [24].

Внуки: Баранов Владлен Николаевич, родился 10.07.1932 г. в Одессе. Окончил физический факультет Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова (1956 г.), физик-атомщик, ныне проживает в Санкт – Петербурге;

Казанская (Гришаева) Маргарита Евгеньевна, родилась 20.07.1946 г. в Одессе, окончила Одесский педагогический институт им. К. Д Ушинского, работала сотрудником Научной библиотеки Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова, ныне проживает в Москве;

Казанская Нелли Евгеньевна, родилась 16.11.1948 г. в Одессе, окончила среднюю и музыкальную школу, учитель музыки. Единственная из внуков П. Е. Казанского, которая живёт сегодня в Одессе.

В бурные революционные годы П. Е. Казанский продолжал трудиться в Новороссийском университете и в Одесском Высшем международном институте. В 1917-1919 гг. он постоянно принимает участие в работе Совета Новороссийского университета, читает лекции и проводит семинарские занятия в университете и институте. Активно работает в Научно-учебном Совете Высшей школе г. Одессы [25].

23 апреля 1919 г., приказом № 16 Одесского Комиссара образования, П. Е. Казанский был уволен из университета, а 19 июня 1919 г. был вновь избран преподавателем на вакантную кафедру международного права Новороссийского университета и продолжил свою преподавательскую деятельность до июня 1920 г. [26].

После реформы высшего образования в Украине и закрытия в 1920 г. Новороссийского университета, на базе юридического и историко-филологического факультетов, в 1920 г. в Одессе был открыт гуманитарно-общественный институт (ГУМОБИН). Ректором института был назначен профессор Шпаков Алексей Яковлевич, а проректором профессор Васьюковский Евгений Владимирович [27].

Профессор П. Е. Казанский был зачислен в штат этого института, и преподавал международное право в течении 1920/21 учебного года [28].

В 1921 г. в Украине была проведена очередная реформа высшего образования, в результате ГУМОБИН был ликвидирован. В том же году, в Одессе был открыт институт народного хозяйства (ИНАРХОЗ). Профессорско-преподавательский состав бывшего юридического факультета был переведен из ГУМОБИНа в ИНАРХОЗ. Ректором института был утверждён А. Я. Шпаков, а проректором Е. В. Васьковский.

Преподавательская деятельность П. Е. Казанского на юридическом факультете Одесского института народного хозяйства продолжалась с 1921 г. по 1929 г. В институте ему было поручено читать курсы: международное право, международное административное право, история конституции и дипломатии. Одновременно, с преподавательской деятельностью в институте он читал лекции в Электропрофшколе и Электротехникуме [29].

Необходимо отметить, что в эти годы П. Е. Казанский занимался не только преподавательской работой, но принимал самое активное участие в становлении и развитии высшего образования в Одессе, он один из самых активных членов Ассоциации работников Высшей школы сторонников пролетаризации [31].

1 декабря 1926 г. П. Е. Казанский подаёт заявление на имя ректора института об освобождении его от чтения лекций, в связи с выходом на пенсию. После выхода на пенсию он продолжил работать в институте до 1929 г. как внештатный преподаватель [32].

В начале 30-х годов П. Е. Казанский переезжает в Воронеж и в течение 1931–1933 гг. его назначают председателем Особой секции научных работников Воронежа.

В 1933 г. он возвращается в Одессу и до 1937 г. работает в Одесском облсобесе (как общественный инспектор).

В 1937 г. П. Е. Казанский был командирован в Ленинград и получил право на постоянное место жительства в Доме престарелых учёных (ул. Халтурина, 27), чтобы иметь возможность пользоваться книжным фондом библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина при работе над научным трудом «Очерки истории коммунизма». Великая Отечественная война помешала закончить эту работу.

Во время блокады Ленинграда Пётр Евгеньевич был эвакуирован из города в Вологодскую область с. Богородское.

После окончания войны П. Е. Казанский возвратился в Одессу. Работал сотрудником Научной библиотеки Одесского государственного университета и по часовой преподавал «Основы советского права» на статистическом факультете Одесского университета [33].

Пётр Евгеньевич Казанский скончался 26 января 1947 г. и похоронен в Одессе на Старослободском кладбище.

Пётр Евгеньевич проживал в Одессе, с 1903 по 1937 гг. по улице Балковской, Дача Бенетато, 3, а после войны – по улице Нежинской, 18, кв. 1. Состоял на медицинском учёте в поликлинике № 14, Сретенский пер., 2 (ныне – пер. Маланова). В справке о смерти, выданной поликлиникой причина смерти указана – кардиосклероз [34].

В областной газете «Черноморская коммуна» (№ 23, 1 февраля 1947 г.) на последней странице помещён небольшой некролог: «Дирекція, партійна,

профспілкува організація і колектив Наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова оповіщають про смерть наукового співробітника бібліотеки, професора Казанського Петра Євгеновича і висловлюють співчуття його родині» [35].

Выводы. В заключение данного очерка есть необходимость ещё раз очертить основные этапы научно-педагогической, общественной и административной деятельности профессора П. Е. Казанского, начиная с его студенческих лет и заканчивая последними днями его жизненного пути. Итак, три основных этапа: *Московский* – 1887-1893 гг.; *Казанский* – 1893-1896 гг.; *Одесский* – 1896-1947 гг.

Самый длительный (50 лет), насыщенный, значимый и плодотворный этап – это Одесский. В этот период учёный защитил докторскую диссертацию, подготовил и опубликовал большинство своих научных трудов. Как учёный, педагог и декан юридического факультета Новороссийского университета, в самые трудные и неспокойные революционные годы «удержал на плаву» юридический факультет.

В своих научных трудах и в практической деятельности смело и открыто выражал не только свою научную, но и политическую позицию.

Его научные воззрения в области международного права, на многие годы вперёд опережали время, в котором он жил.

После революции 1917 года он не покинул свою родину, оставался до конца жизни подлинным патриотом своего Отечества.

Благодаря усилиям Петра Евгеньевича в Одессе был открыт в 1912 г. и функционировал до 1918 г. Высший международный институт.

Через Научно-учебный Совет Высшей школы Одессы и Ассоциации работников Высшей школы сторонников пролетаризации, где он принимал самое непосредственное участие, занимался вопросами реформирования высшего образования в Одессе.

В документах Государственного архива Одесской области имеются бесценные сведения не только о его научно-преподавательской деятельности, а и материалы о его личной и семейной жизни.

Многие исследователи научного наследия учёного справедливо сетуют, что до сих пор ничего неизвестно о его научных трудах в советский период, и занимался ли Пётр Евгеньевич наукой.

В 1946 г., будучи сотрудником научной библиотеки Одесского государственного университета П. Е. Казанский преподнёс в подарок библиотеке Указатель учёных и публицистических работ с дарственной надписью «В Научную Библиотеку Родного Университета от составителя профессора П. Е. Казанского» / Подпись /, 30-Ш-46» [3].

Полное название документа:

«Указатель ученых и публицистических работ б. заслуженного профессора Новороссийского университета и б. профессора вузов Одессы П. Е. Казанского, составленные им самим 1892-1939».

В Указателе перечислены все изданные научные труды учёного – 133 единиц, и Список главнейших рукописных трудов (в разной степени обработки):

1. Международное право, как право советское. Опыт философии международного права. Приблизительно два печатных листа. Переписано на машинке.

2. Droit international comm droit national, Etud philosop. Приблизительно два печатных листа. Переписано на машинке.

3. Метрический союз. Публичная лекция. Приблизительно 1 ½ листа.
4. Положение женщин в СССР. Публичная лекция. Приблизительно 1 ½ листа.
5. Внешнее право СССР. 3 тома. Приблизительно по 500 страниц каждый.
6. Политическая подготовка войны 1914-18 г. Приблизительно 5 печатных листов.
7. Властный орган международной администрации. 2 тома. Приблизительно по 500 страниц каждый.
8. Япония, страна и народ. Публичная лекция. Приблизительно 3 печатных листа.
9. Порабощение чёрного человечества. Приблизительно 5 печатных листов.
10. Этика трудящихся. Приблизительно 6 печатных листов.
11. Пенсии по Соцстраху. Догматический очерк. Приблизительно 5 печатных листов. Переписано на машинке.

П. Е. Казанский

Список литературы

1. Список студентов и посторонних слушателей Имперского Новороссийского университета в I полугодии 1886/87 учебного года. – Одесса: Тип. «Одесский Вестник», 1886. – 57 с.
2. Казанский П. Е. Русская сказка. Речь декана юридического факультета Императорского Новороссийского университета проф. П. Е. Казанского студентам I курса [Текст] / П. Е. Казанский. – Одесса, 1912 – 18 с.
3. Казанский П. Е. Указатель ученых и публицистических работ б. заслуженного профессора Новороссийского университета и б. профессора вузов Одессы П. Е. Казанского, составленные им самим 1892-1939 [Текст] / П. Е. Казанский. – Одесса, 1939 – 30 с.
4. Державний Архів Одеської області (ДАОО), Ф. Р – 129, Оп. 1, Спр. 119, Арк. 33.
5. Казанский П. Е. Институт международного права (1873-1893 гг.): Вступительная лекция / приват-доцента Императорского Казанского университета П. Казанского [Текст] / П. Е. Казанский. – Казань : Тип. тов. Печенкина и К, 1893. – 51 с.
6. Казанский П. Е. Договорные реки: Очерки истории и теории международного речного права [Текст] / П. Е. Казанский. – Казань: Тип. Губ. правл., 1895. – 872 с.
7. Казанский П. Е. Краткий отчет о заграничной командировке в 1895/6 году [Текст] / П. Е. Казанский. – Казань : Типолитография Имп. Ун-та, 1897. – 11 с.
8. Казанский П. Е. Всеобщие административные союзы государств [Текст] / П. Е. Казанский. – Одесса: тип. Одес. Воен. Округа. 3 т.: Т. 1. – 1897. – 406 с.; Т 2. – 1897. – 471 с.; Т 3. – 1897. – 563 с.
9. ДАОО, Ф. Р – 129 , Оп.1, Спр. 119, Арк. 4
10. ДАОО, Ф. Р – 129 , Оп.1, Спр. 119, Арк. 5, 6, 16, 18.
11. Казанский П. Е. Первые элементы всемирной организации [Текст] / П. Е. Казанский // Южное обозрение. – Одесса, 1897. – 10-11 февраля.
12. Шиловост О. Ю. Русские цивилисты : Середина XVII – нач. XX в : Краткий биографический словарь [Текст] / О. Ю. Шиловост. – М. : Статут, 2006. – 191 с.
13. ДАОО, Ф. Р – 129 , Оп.1, Спр. 119, Арк. 28.
14. Отчёт о состоянии и деятельности Новороссийского университета за 1915 г. – Одесса : Тип. «Техник», 1916. – 352 с.
15. Устав Общества Правоведения и Государственных знаний при Императорском Новороссийском Университете. – Одесса : Тип. «Русская Речь», 1914. – 13 с.
16. Казанский П. Е. Речь председателя на открытии Общества Правоведения и Государственных знаний [Текст] / П. Е. Казанский.
17. Революционное гнездо: Из истории ИНУ: Дело ректора Занчевского и проректора Васьковского [Текст]. – Спб.: Изд-во акад. союза студ. Спб. политех. Ин-та, 1909. – 185 с.

18. Казанский П. Е. Совецание профессоров в декабре 1910 г. (Доклад в Академическом Клубе в Одессе) [Текст] / П. Е. Казанский. – Одесса, 1911. – 53 с.
19. ДАОО, Ф. Р – 129 , Оп.1, Спр. 119, Арк. 69, 82.
20. О смерти прот. Петра Казанского, первого кафедрального протоиерея после учреждения архиерейской кафедры в Одессе : Некролог // Х. Е. Вед. – 1872. – 1 дек. (№ 23). – С. 492-494.
21. Волков С. В. Чиновничество Российской империи. Краткий словарь [Текст] / С. В. Волков. – Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 1916. – 1930 с.
22. Русский биографический словарь Ибак – Ключарев / Изд. под наблюдением председателя Императорского Русского исторического Общества А. А. Половцова. – Санкт-Петербург : Тип. Гл. упр. уделов, 1897 [2]. – Т.8. – 750 с.
23. ДАОО, Ф. Р – 129 , Оп.1, Спр. 119, Арк. 27, 28, 61.
24. ДАОО, Ф. Р – 129 , Оп.1, Спр. 119, Арк. 57.
25. Протоколы заседания Научно – учебного Совета Высшей школы г. Одессы 14 августа 1919 г. – ДАОО, Ф. 45; Оп. 4, Спр. 2026, Арк. 170-172.
26. ДАОО, Ф. Р – 129 , Оп.1, Спр. 119, Арк. 59.
27. Список сотрудников ГУМОБИНа (1920 – 1921 г.) – ДАОО, Ф. 45, Оп. 4, Спр. 5, Арк. 1-10, 13-22.
28. ДАОО, Ф. Р – 849 , Оп. 4 ,Спр. 5, Арк. 19, 19 зв., 22.
29. ДАОО, Ф. Р – 849 , Оп. 5, Спр. 119, Арк. 260-262, 289.
30. Наука и научные работники СССР. Часть VI. Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – Л. : Академия Наук СССР, 1928. – 808 с.
31. ДАОО, Ф. Р – 129 , Оп.3, Спр. 1, Арк. 3, 6, 8, 9.
32. ДАОО, Ф. Р – 129 , Оп.1, Спр. 119, Арк. 59, 60.
33. Приказ по Одеському державному університету. – № 204 від 25 червня 1946 р. § 12. – Зарахувати тов. Казанського П. Є. на посаду професора по статистичному факультету, з погодинною оплатою.
34. Книга актових записей о смерти Приморского района г. Одессы. – 250 с. : актовая запись № 346 от 27.01.1947 г.
35. О смерти профессора Петра Евгеньевича Казанского: Некролог // Черноморська Комуна. – 1947. – 1 лютого.

Статья поступила 25.11.2018 г.

Б. С. Бачур, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

**ЗАБУТІ ІМЕНА:
ПЕТРО ЄВГЕНОВИЧ КАЗАНСЬКИЙ
[13(26).V.1866 – 26.I.1947]**

Резюме

У статті на основі широкого кола документальних матеріалів і наукової літератури досліджено науково-педагогічна, адміністративна і громадська діяльність професора П. Є. Казанського, відомого вченого в галузі міжнародного права, який п'ятдесят років пропрацював в Одеський період своєї діяльності.

Ключові слова: Новоросійський університет, міжнародне право, міжнародне адміністративне право, міжнародне управління, загальні адміністративні союзи.

B. S. Bachur, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of General Law and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**FORGOTTEN NAMES : PETR KAZANSKIY
[13(26).V.1866 – 26.I.1947]**

Summary

The article considers the administrative, social, scientific and pedagogical activities of the famous professor P. E. Kazanskiy in the international law, who worked for 50 year sin Odessa.

Key words: Novorossiysk (Odessa) University, international law, international administrative law, international management, general administrative unions.

УДК 004.5:371

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149508>

Н. Г. Іванова, канд. філол. наук, доцент, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра іноземних мов гуманітарних факультетів
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

Т. В. Пахалкова-Соїч, доцент
Харківський національний університет радіоелектроніки
Кафедра мовної підготовки
Проспект Науки, 14, Харків, 61000, Україна

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД САЙТУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

У статті подано аналіз та розкрито лінгводидактичний потенціал французького сайту www.vie-publique.fr, розглянуто особливості його використання для навчання іноземної мови та формування франкомовної професійної комунікативної компетентності студентів-юристів.

Ключові слова: професійно-орієнтований інформаційний сайт, комунікативна компетенція, професійно-орієнтована лінгводидактика, творче самовираження, професійний аспект.

Постановка проблеми. Протягом останніх років багатьох викладачів іноземних мов хвилює пошук нових методик навчання. Методисти в багатьох країнах займаються аналізом вже існуючих методів і технологій та їх адаптацією до сучасних реалій і вимог і одночасно шукають кардинально нові підходи. Ведуться суперечки про те, як повинен виглядати процес навчання іноземної мови. Це пов'язано з рядом факторів: вимогами до кінцевих цілей вивчення мови, психологією сучасного студента і, звичайно, з технологічними змінами в навколишньому світі. Сучасний етап є періодом інтенсивного розвитку технологій, перш за все комп'ютерних. Ресурси Інтернету безмежні. Ми маємо доступ до різних матеріалів довідково-інформаційного характеру, ми можемо працювати з існуючими пошуковими системами, з віртуальними бібліотеками тощо. За думкою Д. А. Колемана, "À l'avenir, il est certain que la technologie jouera un rôle de plus en plus important dans l'enseignement universitaire des langues» (У майбутньому, безумовно, технологія відіграватиме все більш важливу роль у викладанні мов в університетах) [19].

Як відомо, французька мова є однією з найпоширеніших мов у світі. У 2018 році на ній розмовляли приблизно 300 мільйонів чоловік, з яких 235 мільйонів використовують її щодня, а 90 мільйонів є носіями мови. У 2018 році французьку мову вивчають 80 мільйонів студентів. Це одна з шести офіційних мов та одна з двох робочих мов (з англійською мовою) Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Міжнародного суду ООН (Гаага, Нідерланди), Міжнародного олімпійського комітету та офіційна або робоча мова багатьох міжнародних або регіональних організацій, включаючи Європейський Союз.

З появою Cadre européen commun de référence [16], викладання мови набуває нового напрямку, який не може не залучити вивчення спеціальних мов, використання сучасних засобів формування франкомовної професійної комунікативної компетентності на різних етапах навчання для студентів –майбутніх правознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Залучення нових інформаційних технологій у навчальний процес при викладанні іноземних мов активно розглядають О. Б. Бігич, В. А. Живанова, С. І. Заволока, С. У. Новиков, Т. Г. Пахомова, Є. С. Полат, Т. А. Поліпова, С. В. Фадєєв, Г. І. Щукіна, Л. А. Цветкова, І. Ю. Щербань та ін. Проблемами і особливостями впровадження дистанційної форми навчання студентів присвячують власні праці О. Б. Бігич, М. А. Бовтенко, І. Г. Захарова, Н. Г. Іванова, В. В. Лук'яненко, Л. Ю. Морозова, Н. І. Муліна, Т. В. Пахалкова-Соїч, С. М. Романюк, Т. В. Солом'янюк. Методичними принципами навчання іноземної мови та перекладацьких дисциплін із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, засобів дистанційного навчання займаються М. А. Габова, С. І. Заволока, І. Г. Захарова, Л. І. Морська та ін. Разом з тим, комплексного дослідження визначення можливостей використання електронного навчального середовища – інформаційного сайту для вивчення французької мови за професійним спрямуванням ще не було здійснено.

Оскільки франкомовний юридичний інформаційний сайт як сучасний засіб оволодіння французькою мовою за фахом ще не був досліджений у наукових працях, **метою цієї статті** є його інтегративний аналітичний огляд що сприятиме формуванню франкомовної професійної комунікативної компетентності на різних етапах навчання для студентів – майбутніх правознавців. У зв'язку із цим, наше дослідження сприятиме як посиленню міждисциплінарних зв'язків між викладанням французької мови та спеціалізованої дисципліни, так і розкриттю методичного потенціалу інформаційного французького сайту. Як було зазначено Anne-Marie O'Connell, «L'intérêt de ce genre de cours est de ne pas séparer langue et milieu professionnel» (Інтерес досліджень такого роду, звичайно, полягає в тому, щоб не розділяти мову та професійне середовище) [18].

Виклад основного матеріалу. Існують численні франкомовні сайти з правознавчих питань (у т.ч. офіційні сайти французького, бельгійського, канадського урядів), які, безумовно, мають велике методичне значення, оскільки насичені національно-культурними реаліями Франції (або франкомовних країн) та враховують професійну спрямованість студентів : <http://www.justice.gouv.fr/>; <http://www.conseiller-juridique.com/>; <http://www.vie-publique.fr/>; <http://vosdroits.service-public.fr/>; <http://www.legifrance.gouv.fr/>; <http://www.culture.gouv.fr/>; <http://www.cyberpresse.ca/le-droit/>; <http://www.droitsenfant.com/>; <http://www.agirledroit.org/>; <http://www.droit-medical.net/>; <http://www.unesco.org/>; <http://www.infotravail.com/>; <http://www.ohchr.org/FR/issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>; <http://www.fondation-droitcontinental.org/>; <http://droitcriminel.blogspot.com/>; <http://www.ledroitadministratif.com/>; <http://www.droit-technologie.org/>; <http://www.ledroitdesavoir.ca/>; <http://ledroit.criminel.free.fr/>; <http://www.inpi.fr/>; <http://www.infofemmes.com/>; <http://fr.jurispedia.org/>; <http://www.ledroitdelire.org/>; <http://www.juricom.net/>; <http://www.dictionnaire-juridique.com/>; <http://www.droitonline.com/>; та безліч інших.

Але для роботи зі студентами – майбутніми правознавцями, які вивчають французьку мову, практично із дня свого існування нашу увагу звернув оригінальний французький сайт <http://www.vie-publique.fr/> (рис. 1), доменне ім'я якого було зареєстровано у Французькій асоціації Інтернет-найменувань у з 8 грудня 2001 р. Цей сайт являє собою т.зв. мережеве видання, оскільки містить велику кількість інформаційних матеріалів з правової тематики (аналітичних статей, новин, коментарів, оглядів), об'єднує та структурує в собі інформацію, зібрану з інших інформаційних французьких ресурсів. Великою перевагою є те, що цей сайт посилається на офіційні інформаційні бюлетені, журнали та наукові праці, що стосуються французького права, пропонує інтерактивні тестові завдання для практики юридичної французької мови та надає пояснення ключових понять французького права, що дозволяє студентам поглибити професійні та лінгвістичні знання. Деякі з текстів цього сайту були дібрані та методично оброблені, тобто розміщені за зростаючим ступенем мовних і мовленнєвих труднощів, супроводжені тематичним вокабуляром та тестовими завданнями [8; 9].

На стартовій сторінці сайту (рис.1) повідомляється, що на сайті розглядаються актуальні питання суспільного життя Франції та наводиться список загальних рубрик.

Рис. 1. Стартова сторінка сайту <http://www.vie-publique.fr/> (18.11.2018).

Внизу стартової сторінки (поза екраном) наведено вельми привабливий блок TESTEZ-VOUS // Les quiz de vie-publique.fr, який пропонує професійно спрямовані навчальні он-лайн тести за окремими темами, до детального аналізу презентації яких на сайті ми звернемось пізніше: «L'Assemblée nationale», «L'Union européenne», «L'élection présidentielle», «Le président de la République», «La sécurité sociale», «La laïcité», «Elections régionales 2015», «Elections départementales 2015», «Le Parlement européen», «La République et ses symboles», «Le maire et la commune», «Citoyenneté et vie démocratique», «Comprendre le fonctionnement des institutions». Маємо підкреслити як насичене змістовне спеціалізоване наповнення тестів, так і чіткі дизайнерські рішення щодо їхнього естетичного оформлення (спектр кольорів, розмір шрифту та ін.).

Розглянемо один із тестових блоків «La République et ses symboles», який містить 5 тестових завдань альтернативного вибору, на що вказано під його на-

звою (рис. 2). Далі розміщується питання, а нижче знаходяться запропоновані три варіанти відповіді. Натискаючи на одну з клітинок та потім VOIR LA REPONSE, користувач одразу отримує оцінку BONNE RÉPONSE! (рис. 3,4) або MAUVAISE RÉPONSE! (рис. 5), тобто результати тесту можна дізнатися одразу після виконання. Безпосередньо надаються стислі історичні пояснення до питання LES EXPLICATIONS (рис. 3,4,5).

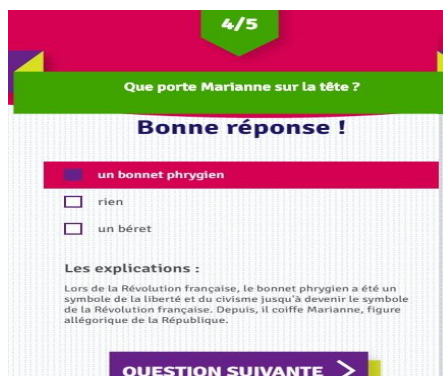
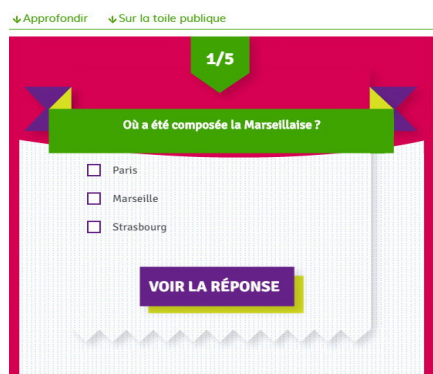

Рис. 2. Тестові завдання альтернативного вибору за темою «La République et ses symboles»

Рис. 3. Тестові завдання альтернативного вибору за темою «La République et ses symboles» (правильна відповідь)

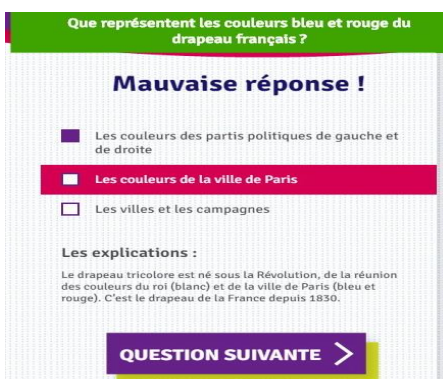
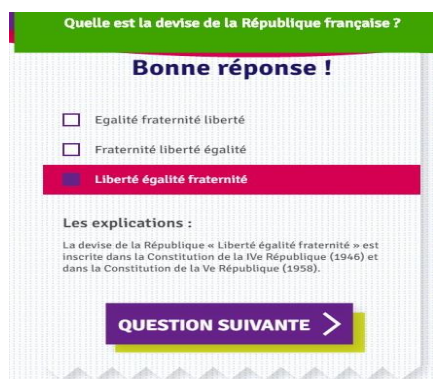

Рис. 4. Тестові завдання альтернативного вибору за темою «La République et ses symboles» (правильна відповідь)

Рис. 5. Тестові завдання альтернативного вибору «La République et ses symboles» (неправильна відповідь)

Наведемо як приклад ще один тестовий блок за темою «Le Parlement européen» (рис. 6,7).

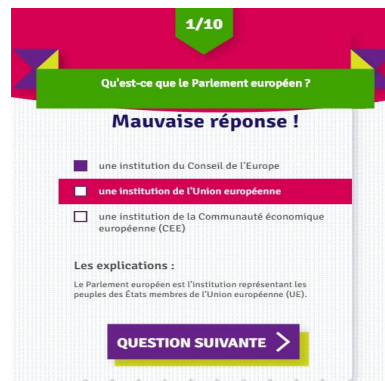

Рис. 6. Тестове завдання альтернативного вибору за темою «Le Parlement européen» (неправильна відповідь).

Рис. 7. Тестове завдання альтернативного вибору за темою «Le Parlement européen» (правильна відповідь).

Одночасно нижче на сторінці тесту наведено посилання до цієї тематики APPROFONDIR.

Так, наприклад, до тесту «La République et ses symboles» маємо наступні додаткові тексти (Рис. 8).

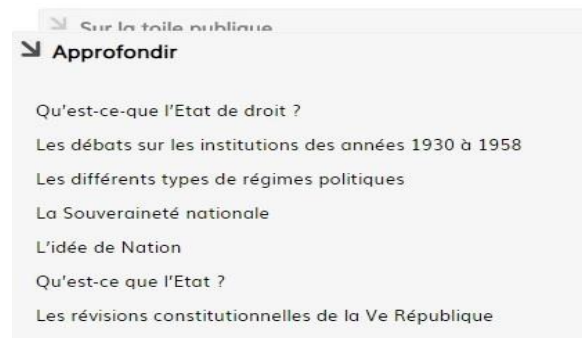

Рис. 8. Посилання до тесту «La République et ses symboles».

Перейдемо до подальшого аналізу навчальних можливостей сайту, який складається з трьох рубрик Actualités, Repères, Ressources (Рис. 9).

Рис. 9. Три основні рубрики сайту.

Перша рубрика сайту має назву «Новини» / «Actualités» (Рис. 10) та має на меті слідкувати за сучасними проблемами суспільного життя у Франції та Європі: дії громадськості та державних установ, парламентську діяльність та ін.

Рис. 10. Підрозділи першої рубрики «Новини» / «Actualités».

Перший підрозділ цієї рубрики «Офіційні повідомлення» / «Toutes les brèves» (Рис. 11) має за мету представити та пояснити новини у суспільному житті, за необхідністю – розширити тему та ін. Інформація поновлюється щоденно.

Рис. 11. Список офіційних повідомлень у рубриці «Toutes les brèves» (на 18.11.2018).

Другий підрозділ «Dossiers d'actualité» надає інформацію про новини, що викликають дебати (державні проекти, зміни в суспільстві чи установах...), та оцінюють інтернет-публічні ресурси, у тому числі портали. Ця рубрика є ланкою і взаємодоповнюваністю між рубрикою «Toutes les brèves» та іншими редакційними розділами порталу. Метою третього підрозділу «Panorama des lois» / «Стан законів» є щоденний догляд за парламентською діяльністю та короткий виклад законодавчих текстів, що обговорювалися під час чинного законодавчого органу. Вибрано тексти, які можуть бути об'єктом державної політики або змінити поточну політику. Вказано різні етапи, які слідують за текстами в законодавчому процесі, від розробки проекту до оцінки реалізації закону з детальною характе-

ристикою кожного етапу. Пропонуються посилання до відповідних додаткових документів (звіти, презентації проектів у Раді Міністрів, законодавчі документи, та ін.). Так, на 18.11.2018 у підрозділі презентовано (рис. 12):

Actualités
Panorama des lois

Les lois, projets et ordonnances au stade : Examen au Parlement
le 18 11 2018

→ 15ème législature (juin 2017 -)

- * Projet de loi de finances rectificative pour 2018
- * Projet de loi portant suppression de sur-transposition de directives européennes en droit français
- * Proposition de loi et proposition de loi organique relatives à la manipulation de l'information
- * Projet de loi habilitant le Gouvernement à prendre par ordonnance les mesures de préparation au retrait du Royaume-Uni de l'Union européenne
- * Proposition de loi visant à favoriser la reconnaissance des proches aidants
- * Projet de loi de finances pour 2019
- * Proposition de loi relative au don du sang
- * Proposition de loi visant à renforcer les droits des consommateurs en matière de démarchage téléphonique

Рис. 12. Виклад пропозицій до деяких законодавчих текстів.

Перевагою проаналізованого підрозділу є блок, де вказано різні етапи, які слідує за текстами в законодавчому процесі, від розробки проекту до оцінки реалізації закону («Préparation», «Conseil des ministres», «Dépôt au Parlement», «Examen et adaptation», «Promulgation», «Décret d'application», «Evaluation») (Рис. 13). Натискаючи на клітинку з бажаною назвою можна ознайомитися з детальною характеристикою кожного етапу у французькому законодавчому процесі, що сприяє формуванню іншомовної міжкультурної компетентності.

Direction de l'information légale et administrative
Mentions légales | Plan du site | Accessibilité

1 actualité
En bref
Dossiers d'actualité
Panorama des lois
FAQ citoyens

2 repères
3 ressources
Lettre d'information

Préparation | Conseil des ministres | Dépôt au Parlement | Examen et adoption | Promulgation | Décret d'application | Evaluation

Préparation
Un texte de loi est souvent issu d'un ensemble de travaux préalables. Parmi ceux-ci on peut citer : l'organisation de débats nationaux ou de consultations syndicales, l'ouverture de forums, l'avis d'autorités de référence, la publication de rapports et de diagnostics publics.
Conséquence de la révision constitutionnelle de 2008, le gouvernement doit désormais accompagner tout projet de loi d'une étude d'impact estimant les conséquences économiques, financières, sociales et environnementales des réformes engagées.

L'objectif du pa
d'offrir un desc
législature. Son
publique ou de
monnaie, une prom
en oeuvre les diffé
textes dans le processus législatif sont indiquées, de l'élaboration du projet et jusqu'à

Рис. 13. Рубрика «Panorama des lois». Опис етапу «Préparation».

Четвертий підрозділ рубрики «Les foires aux questions (FAQ)» / «Часто задані питання» забезпечує перший рівень інформації (тобто у спрощеній формі) про проблеми, які охоплюються в інших місцях порталу, але для яких ще немає офіційних документів.

До другої рубрики «Repères» належать підрозділи «Découverte des institutions»/«Відкриття установ», «Politiques publiques» / «Державна політика», «France: les données clés»/«Франція: ключові дані» та «Chronologies de la vie publique»/«Основні події суспільного життя» (Рис. 14).

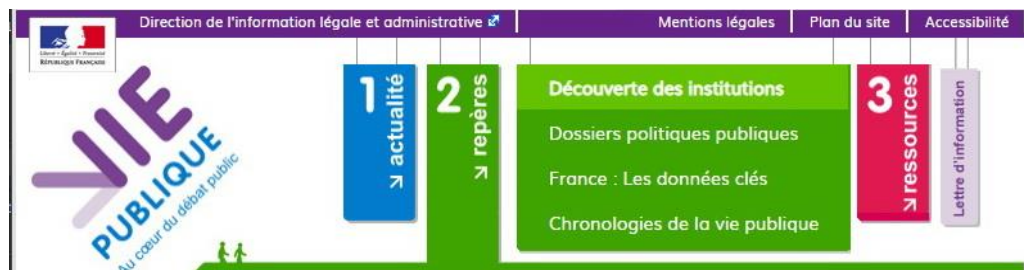

Рис. 14. Підрозділи другої рубрики «Repères».

Одним з найцікавіших та найавторитетніших підрозділів цього сайту для всіх, хто вивчає юридичну французьку мову, є перший підрозділ «Découverte des institutions» / «Відкриття установ», що складається з тематичних інформаційних бюлетенів, в яких в ясній і доступній формі представлена організація органів державної влади, компетенції різних установ та вся корисна інформація для розуміння функціонування демократичного життя. Сьогодні він презентує більш ніж 800 текстів та мікротекстів, регулярно доповнюється та оновлюється. Слід визначити орієнтацію на формування лексичної та спеціальної компетентності студентів шляхом читання професійно орієнтованих текстів. Привертає нашу увагу перелік авторів текстів – фахівців з французького права (професори Інституту політичних досліджень (Париж) Едвард Аркрайт, Френк Барон, Мануель Васкес, Станіслав Годефрой, Манюаль Деламапп, Ромарик Лазерж, Генеральний директор обласної ради Val d'Oise Жан-Люк Бьоф; директор Наукового центру конституційного права, професор Університету Panthéon-Sorbonne (Paris 1) Мішель Верпеуш; директор з питань законодавчого розповсюдження, документації та правових питань в Міжвідомчому центрі управління (SIG) т.зв. Малої Корони Фредерік Еспінасс; професор Університету Літораль-Кот д'Опале (ULCO) Франк Васерман; директор з підвищення кваліфікації Національної школи соціального забезпечення Жиль Незозі; Маріон Гайард, спеціаліст з європейського будівництва та франко-німецьких відносин Інституту політичних досліджень (Париж) I та інші), що наданий окремою сторінкою [<http://www.vie-publique.fr/spip.php?page=auteurs>].

У підрозділі «Découverte des institutions» / «Відкриття установ» міститься сім тематичних блоків. У блоці «Comprendre les institutions» / «Зрозуміти правові установи» розглядаються наступні загальні питання: «Конституція П'ятої республіки», «Функціонування державно-правових установ», «Адміністрація».

Блок за темою «Фінанси та громадські дії» пояснюють наступні проблеми: «Державні фінанси: визначення та історія», «Загальний бюджет», «Податкові питання», «Загальний механізм управління», «Контроль, аудит та оцінка», «Державні фінанси», «Фінанси місцевого самоврядування», «Облікові записи

соціального захисту», «Французькі державні фінанси та Європейський Союз». Блок «Адміністративна юстиція» пропонує до ознайомлення наступні нариси: «Державна рада та інші національні та європейські суди», «Адміністративні магістрати», «Адміністративні суди», «Апеляційні адміністративні суди», «Національний суд з права притулку», «Фінансове законодавство», «Спеціальне законодавство з професійних питань», «Спеціальне законодавство із соціальних справ».

Найбільш привабливо розробка за темою «Правосуддя» з аналізом визначення та функціонування правосуддя, з описом обов'язків судових працівників та порівняльною характеристикою відносин французького правосуддя з міжнародним правосуддям.

Так, наприклад, виглядає сторінка за темою «Définir la justice» (рис.15):

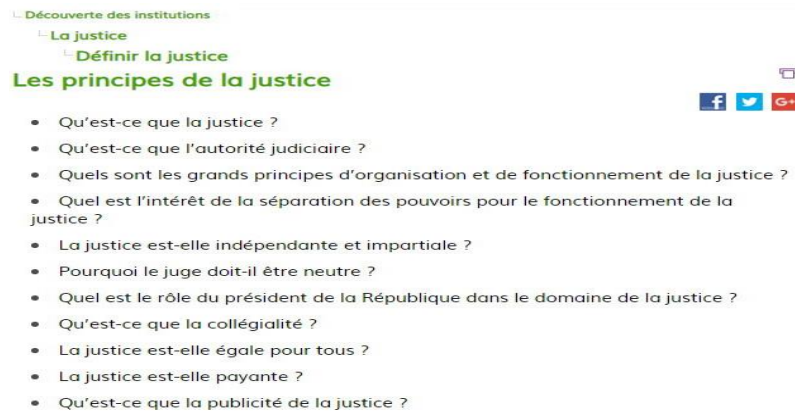

Рис. 15. Тематичний блок за темою «Définir la justice».

До кожної рубрики наведено посилання APPROFONDIR. Так, наприклад, у цьому розділі запропоновано ознайомитись з наступною додатковою інформацією щодо історії державного правосуддя у Франції (рис. 16).

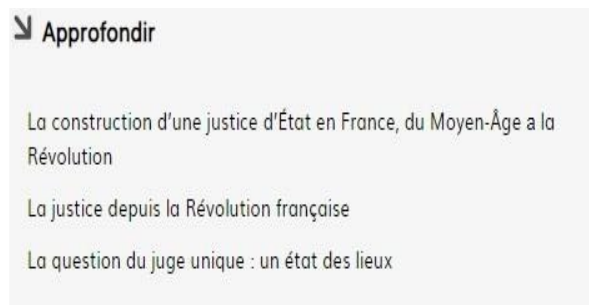

Рис. 16. Додаткові статті щодо історії державного правосуддя у Франції.

У наступній вельми актуальній частині «Соціальний захист» пропонується до розгляду наступна інформація: «Держава загального добробуту», «Системи

соціального забезпечення», «Фінансування соціального захисту», «Витрати на соціальне забезпечення», «Уряд соціального забезпечення», «Охорона здоров'я», «Медичні установи», «Витрати на охорону здоров'я та їх фінансування», «Сімейна політика», «Регулювання системи охорони здоров'я», «Пенсійна система», «Соціальний захист шукачів роботи», «Обслуговування інвалідів».

Крім того, подається блок загальної інформації за темою «Що таке Європейський Союз?» («Визначення Європейського Союзу та європейського громадянства», «Функціонування європейських установ» та «Засоби дій Європейського Союзу») та «Громадянин у місті» («Громадянство», «Участь у житті міста», «Деякі проблеми громадянського життя»).

Мета інформації, зібраної у другому підрозділі «Politiques publiques» / «Державна політика», полягає у наданні нейтральної та об'єктивної видимості еволюції державної політики. Представлено довідкові автентичні документи (закони, доповіді, дослідження, офіційні виступи та ін.) у хронологічному порядку. Кожен блок охоплює певний період. Тематичний доступ дає змогу швидко звернутися до обговорюваної державної політики.

У третьому підрозділі «France: les données clés» / «Франція: ключові дані» у вигляді текстового каталогу з 24 позиціями наведено інформацію із соціальної, економічної, політичної, культурної та міжнародної тематики: «Безробіття, зайнятість, економічне зростання», «Борг, бюджет, державні фінанси», «Оподаткування, податки, державні фінанси», «Зовнішня торгівля та конкурентоспроможність», «Купівельна спроможність та робочий час», «Охорона здоров'я», «Пенсійне забезпечення», «Право на житло», «Бідність», «Школа, університет, навчання», «Секуляризм», «Рівність між чоловіками та жінками», «Правосуддя», «Безпека та правопорушення», «Імміграція», «Державні установи», «Цифрова ера», «Французька присутність у світі», «Європейський Союз», «Глобалізація» (Рис. 17).

→ Culture

- Quelles sont les grandes évolutions des pratiques culturelles ?
- La culture, un service public ?

→ Mondialisation

- La France dans la mondialisation, un rôle de poids ?
- La mondialisation, une chance pour la France ?
- La mondialisation, facteur d'inégalités ?

→ Union européenne

- Vers une nouvelle crise de l'euro ?
- Que représente l'Union européenne pour la France ?
- L'Union européenne, entre extension et dilution ?

→ Présence française dans le monde

- La France est-elle en guerre ?
- Quels outils d'influence pour la France dans le monde ?

Рис. 17. Структура частини текстового каталогу третього підрозділу «France: les données clés» / «Франція: ключові дані».

Виявлено, що найбільший інтерес викликають інформаційні одиниці, які мають спрямовані на читача заголовку у формі питального речення, сприяючи існуванню відкритого діалогу між адресантом та адресатами, та забезпечують як поглиблену професійну підготовку та розвиток творчого потенціалу студентів [7], наприклад: Чи працюємо ми надто мало у Франції? Французька податкова система: занадто багато податків? Яка податкова політика з 2010 року? Чи конкурентоспроможна Франція? Як пояснити втрату конкурентоспроможності? Чи збільшується купівельна спроможність? Чи хворіє французька система охорони здоров'я? Яке фінансування витрат на охорону здоров'я? Хто такі пенсіонери? Пенсія, як це працює? Які житлові пропозиції? Що таке право на житло? Хто бідний у Франції? На шляху до зміни освітньої моделі? Реформовані та більш автономні університети? Більш жорстоке суспільство? Хто емігранти у Франції? Яка міграційна політика Франції? Яка інтеграція іммігрантів у Францію? Яка роль Президента Республіки? Чи оновився Парламент? По-справжньому децентралізована республіка? Навколишнє середовище та сталий розвиток? Цифрова Франція? Які основні події в культурній практиці? Франція в умовах глобалізації? Глобалізація – шанс для Франції? На шляху до нової кризи євро? Європейський Союз, між продовженням і розведенням? Франція на війні? Які інструменти впливу на Францію в світі?

Тобто йдеться про системну та систематичну організацію формування пізнавального інтересу студентів-майбутніх правознавців, коли найважливішими проявами їхньої інтелектуальної активності є, одного боку, прагнення з власної ініціативи прочитати та перекласти професійно орієнтовані автентичні тексти за обраною тематикою та, з іншого боку, прагнення поділитись з іншими (у нашому випадку – з науковим керівником за спеціальністю) отриманою інформацією [15].

Четвертий підрозділ «Основні події суспільного життя» / «Chronologies de la vie publique», що оновлюється щоденно, презентує основні дати і події, які розбурхують суспільне життя у Франції. Вони представлені двома способами: за датою та за тематикою, оскільки ці орієнтири дозволяють простежити еволюцію проблеми, політиці або реформи. Традиційно до цієї рубрики звертаються студенти, які мають намір отримати актуальну юридичну інформацію о Франції, та потім, за необхідністю, її презентувати та вступити в дебати як на науковому, так і на професійному рівні.

Третя рубрика «RESSOURCES» / «РЕСУРСИ» (з чотирма підрозділами), що є задумана як бібліотека для обміну знаннями та інформацією, націлює на пошук у вихідних документах, які містять всі публічні звіти, дослідження, виступи, громадської акції документів (рис. 18).

Рис. 18. Підрозділи третьої рубрики «Ressources» / «Ресурси».

Так, перший підрозділ «Rapports publics» відправляє до сайту <https://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics>. Другий підрозділ «Collection des discours publics» об'єднує понад 130 000 текстів публічних виступів (у т.ч. Президента Республіки, відомих політичних діячів, представників уряду та ін.), що щоденно оновлюється. У третьому підрозділі «Acteurs de la vie publique» надано довідник основних суб'єктів суспільного життя в адміністративній, інституційній, політичній або соціальній сфері стосується, головним чином, організацій (суб'єктів), згаданих на порталі. Четвертий підрозділ «Débats et consultations» є своєрідним довідником основних дебатів, консультацій та громадських форумів, де з 1 січня 2012 року наводяться посилання на відкриті інтернет-консультації, що надає держава, державні установи або місцеві органи влади до прийняття нормативного тексту. У партнерстві з Національною комісією громадських дебатів (CNDP) також пропонується інформація про принципи публічного обговорення, форми обговорення та ін.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновки, що використання сайту <http://www.vie-publique.fr> дає величезну користь в розвитку мовної та професійної компетенції студентів-юристів, забезпечуючи також формування навичок міжкультурної комунікації і знання франкомовної професійної культури. Його значення для студентів стає дедалі важливішим, тому що він допомагає подолати мовний бар'єр і психологічні комплекси, розвиває зацікавленість студентів, їхню мотивацію при вивченні французької мови за професійним спрямуванням. Цей контакт студентів-правознавців з французьким професійним середовищем демонструє необхідність та перспективність подальших наукових розвідок щодо системного опису професійно орієнтованих франкомовних сайтів.

Список літератури

1. Бігич О. Б. Освітній сайт як засіб формування у студентів-філологів компетентності в іспаномовному аудіюванні / О. Б. Бігич // Іноземні мови. – 2015. – № 2. – С. 50-54.
2. Бігич О. Б., Солом'янюк Т. В. Аналітичний огляд освітніх сайтів для навчання угорської мови / О. Б. Бігич // Іноземні мови. – 2016. – № 3. – С. 42-46 або електронний ресурс з режимом доступу <http://fl.knlu.edu.ua/article/view/135496/132365>.
3. Бігич О. Б. Особливості організації професійно орієнтованого навчання аудіювання майбутніх учителів іспанської мови з використанням освітнього сайту / О. Б. Бігич // Наукові записки. Серія Філологічні науки (мовознавство) – Вип. 136. – Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2015. – С. 377–383.
4. Бовтенко М. А. Компьютерная лингводидактика: Учебное пособие / Марина Анатольевна Бовтенко. – М. : Флінта: Наука, 2005. – 216 с.: ил.
5. Заволока С. І. Впровадження новітніх технологій у процес навчання іноземної мови (на прикладі французької мови) // Наука і освіта. – 2016. – № 4. – С. 65-69.
6. Захарова І. Г. Інформаційні технології в освіті: Навчальний посіб. для студ. вищ. учбових закладів / І. Г. Захарова. – М.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 192 с.
7. Живанова В. А. Прийоми стимулювання пізнавального інтересу студентів у процесі навчання у вищому навчальному закладі. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 1. - 2012. - С. 94-97. - Режим доступу: <http://novyn.kpi.ua/2012-1/04-psy-Zhyvanova.pdf>.
8. Іванова Н. Г. Методичні вказівки з розвитку навичок читання текстів за фахом у студентів I курсу економіко-правового факультету (на матеріалі французької мови) спеціальність – Правознавство. I частина. - Одеса : ОНУ, 2008. - 45 с.
9. Іванова Н. Г. Методичні вказівки з розвитку навичок читання текстів за фахом у студентів I курсу економіко-правового факультету (на матеріалі французької мови) спеціальність – Правознавство. II частина. - Одеса : ОНУ, 2008. - 32 с.

10. Иванова Н. Г. Вопросы отбора текстов и создания учебного пособия для студентов-иностранцев (юридический профиль). / Н. Г. Иванова, Т. В. Пахалкова-Соич // Международное образование и сотрудничество. – 2015. – Т. 2. – С. 13–16.
11. Майер Н. В. Методика самостійного оволодіння франкомовним діловим писемним спілкуванням майбутніми документознавцями з використанням дистанційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. В. Майер. – К., 2011. – 21 с.
12. Морозова Л. Ю. Обеспечение целостности развития личности в образовательном пространстве XXI века: сочетание дистанционных и традиционных методов обучения РКИ. / Л. Ю. Морозова, Т. В. Пахалкова-Соич // Преподавание русского языка как иностранного в ВУЗЕ: традиции, новации и перспективы. – 2016. – С. 249–256.
13. Морська Л. І. Теоретико-методичні розробки та застосування комп'ютерного педагогічного тесту. Монографія. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – 160 с.
14. Пахалкова-Соич Т. В. Комплексное использование интерактивных и традиционных методов обучения РКИ в образовательном пространстве. / Т. В. Пахалкова-Соич, Л. Ю. Морозова // Многоязычие и межкультурная коммуникация: Вызовы XXI века. – 2016. – С. 230–236.
15. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебной деятельности / Г. И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 190 с.
16. Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer. – Didier, 2000. – 190 p.
17. Coleman James A.. L'Évolution du métier d'enseignant de langue de spécialité – une perspective internationale // Cahiers de l'APLIUT. – Vol. XXVII. – N° 2. – 2008. – P. 22-39. – [En ligne] – Référence électronique : URL : <http://journals.openedition.org/apliut/3190> ; mis en ligne le 26 mai 2014. – Назва з екрана.
18. O'Connell Anne-Marie. Approche pédagogique de la FASP : Erin Brockovich et la « class action » aux États-Unis // Cahiers de l'APLIUT. – Vol. XXX. – N° 2. – 2011. – P. 129-137. – [En ligne] – Référence électronique: URL : <http://journals.openedition.org/apliut/892> ; mis en ligne le 15 juin 2012. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

Н. Г. Иванова, канд. филол. наук, доцент, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра иностранных языков гуманитарных факультетов
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

Т. В. Пахалкова-Соич, доцент
Харьковский национальный университет радиоэлектроники
Кафедра языковой подготовки
Проспект Науки, 14, Харьков, 61000, Украина

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ: АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР САЙТА ДЛЯ СТУДЕНТОВ-ЮРИСТОВ

Резюме

В статье представлен анализ и раскрыт лингводидактический потенциал французского сайта www.vie-publique.fr, рассмотрены его особенности для изучения иностранного языка и формирования франкоязычной профессиональной коммуникативной компетентности студентов-юристов.

Ключевые слова: профессионально-ориентированный информационный сайт, коммуникативная компетенция, профессионально-ориентированная лингводидактика, творческое самовыражение, профессиональный аспект.

N. G. Ivanova, PhD in Philology, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
Department of Foreign Languages for Humanities Faculties
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

T. V. Pakhalkova-Soich, Associate Professor
Kharkov National University of Radio Electronics
Department of Language Training
Avenue Nauki, 14, Kharkiv, 61000, Ukraine

INNOVATIVE METHODS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES: ANALYTICAL SURVEY OF THE SITE FOR STUDENTS-LAWYERS

Summary

The article presents an analysis and reveals the linguodidactic potential of the French web-site www.vie-publique.fr, examines its features for studying a foreign language and the formation of French-speaking professional communicative competence of law students.

Key words: professional-oriented information site, communicative competence, professionally oriented linguodidactics, creative self-expression, professional aspect.

УДК 340.143

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149510>

І. С. Смазнова, канд. юрид. наук, доцент кафедри філософії, докторант
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра загальнотеоретичної юриспруденції
вул. Академічна, 2, Одеса, 65009, Україна

ПАРНІСТЬ КАТЕГОРІЙ АГРЕСІЇ І ТОЛЕРАНТНОСТІ: ЮРИДИЧНИЙ ВИМІР

Статтю присвячено обґрунтуванню парності категорій «агресія» і «толерантність», актуальності дослідження цих категорій в їх діалектичній взаємодії. Саме використання парних юридичних категорій дозволяє подолати обмеженість формально-логічного підходу у теоретичному мисленні, несуперечливому відображенні конкретних діалектичних зв'язків правової форми сучасного суспільства.

Ключові слова: агресія, толерантність, парність, юридичні категорії, системний аналіз.

Постановка проблеми. Сьогодні агресія і толерантність постають як важливі категорії філософсько-правової науки, які відображають процеси, що відбуваються в суспільстві. Дослідження проблематики агресії і толерантності дозволяє побачити діалектичні зв'язки цих явищ, правове регулювання процесів, пов'язаних з ними та ін. Філософсько-правова значимість цих категорій пояснюється також і тим, що агресія і толерантність постають як властивості особистості, які відіграють особливу роль в житті кожної людини.

Окреслені проблеми вимагають формування уявлень про агресію і толерантності як про самостійні і в той же час пов'язані між собою парні категорії, розгляд їх ознак як філософсько-правових явищ, особливостей їх змісту і значення, схожостей та відмінностей, способів взаємодії та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці агресії і толерантності присвячена велика кількість праць зарубіжних класичних та сучасних авторів, вітчизняних науковців, зокрема, А. Р. Аклаєва, А. Г. Асмолова, Н. А. Бердяєва, Л. Берковица, Л. Бергаланфі, І. В. Галицького, А. Ш. Гусейнова, Д. В. Джамаляна, Д. В. Жмурова, Дж. Локка, К. Лоренца, А. В. Малька, М. І. Найдорфа, Ю. М. Оборотова, Г. Олпорта, А. А. Рудакова, Г. У. Солдатової, В. М. Сиріх, А. І. Уймова, З. Фрейда, Э. Фромма, А. Ю. Цофнаса. При цьому невивченим і недостатньою мірою дослідженим залишається юридичний вимір парності агресії і толерантності, доцільності комплексного і системного дослідження цих категорій як діалектичної пари.

Метою написання статті є обґрунтування парності категорій «агресія» і «толерантність», актуальності дослідження цих категорій в їх діалектичній взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Ідеї системності предметів і явищ формувалися поступово протягом тривалого часу. Дослідники цікавилися питанням систем

(Коперник) і їх організації (Кант, Лаплас). Застосування системного підходу в дослідженнях суспільних явищ почалося в другій половині XIX століття з появою робіт К. Маркса по дослідженню суспільства. У XX столітті з початком широкого застосування ідей системного підходу розроблялися концепції системності (тектологія А. А. Богданова, загальна теорія систем Л. Берталанфі), які претендували на універсальність, але такими, як показали подальші дослідження, не були.

З 1964 р. під керівництвом філософа, фахівця з теорії систем А. І. Уйомова в Одеському державному університеті І. І. Мечникова працює наукова школа над філософськими проблемами системних досліджень, результатом роботи якої стає теорія, яка отримала назву «параметричної загальної теорії систем». Її завдання полягає у встановленні загальносистемних закономірностей, що представляють собою зв'язки між значеннями системних параметрів. При аналізі теорії Берталанфі А. І. Уйомов відзначав, що вона не є загальною теорією систем. «В кращому разі це – загальна теорія взаємодій» [10, с. 37-52].

У загальнофілософському і в теоретико-системному аспектах продовжував розробку проблеми розуміння учень А. І. Уйомова – філософ, фахівець із загальної теорії систем А. Ю. Цофнас, який спирався у своїх дослідженнях на параметричну характеристику знання і розуміння. Як справедливо зазначав А. Ю. Цофнас: «А. А. Богданова, Л. Берталанфі цікавили системи, які динамічно змінюються. Тим часом далеко не всі системи такі» [11, с. 60], тому можна говорити про досить вузький підхід в зазначених дослідженнях систем. Тектологія Богданова, писав А. Ю. Цофнас – це «загальна теорія, хоча і не будь-яких, а тільки тих систем, які піддаються осмисленню з точки зору процесів організації і дезорганізації» [11, с. 46].

Універсальність і діалектичність природи категорії системи призвело до необхідності застосування системного методу у пізнанні правових явищ і процесів. А. Б. Венгеров писав про можливість використання регулятивного потенціалу позитивного права стосовно керованим і самоврядним системам правового механізму [2, с. 3].

В даний час системний підхід визнається універсальним методом і широко використовується в багатьох дослідженнях загальнотеоретичної юриспруденції. Найбільш загальне визначення системи як впорядкованої множини взаємопов'язаних елементів, що володіє структурою і організацією, дається філософією.

Суть системних зв'язків між елементами цілого така, що не можна зрозуміти частини, не спираючись на знання про ціле. С. Б. Кримський писав: «Розуміння є складною системою різних суб'єктивних і об'єктивних, теоретичних і практичних дій, самостійною формою освоєння дійсності, яку можна порівняти за своєю багатоаспектністю, багаторівневістю і багатокомпонентністю з системою пізнання» [3, с. 33]. «За своїм завданням розуміння є реконструкцією певного осягання змісту в системі інтерсуб'єктивності (загальнозначущих, очевидних) підстав» [3, с. 44].

Дослідження загальних універсальних законів діалектики стосовно системи юридичних категорій дозволяє сформувати цілісне знання про правову реальність, зрозуміти процеси розвитку розкритих юридичними категоріями явищ, прогнозувати спрямованість їх руху. Тільки об'єднані в систему, юридичні категорії да-

ють нам можливість уявити реальну картину правової реальності, розкрити її властивості, виявити особливості агресії і толерантності в порівнянні з іншими суспільними явищами.

Пізнання агресії і толерантності конкретизується в процесі руху дослідницької думки від пізнання їх окремих сторін і пов'язаних з ними проявів до пізнання їх як цілого, як сукупності властивостей і проявів. Агресія в парі з толерантністю – це гнучка, рухлива і розгалужена система. Зв'язки їх елементів можна відобразити за допомогою феномена мутуалізм (від лат. mutual «взаємний»). Це широко поширена форма взаємкорисного співжиття, що поєднує деревоподібну і різноманітну моделі зв'язків, коли присутність партнера стає обов'язковою умовою існування кожного з них.

Термін «парність» зародився в галузі математичних знань, де парність означає властивість цілого числа бути парним або непарним. Зокрема, парним називається таке число, яке можна поділити на 2 без залишку. Точне визначення математичного терміна «парність» – означає «ціле число кратне двом» і є затвердженням і загальноприйнятим у світовій практиці.

Парність використовується також в програмуванні, де перевірку на парність здійснюють різними шляхами, але частіше базується на математичній умові подільності на парне число 2.

Парність – це властивість, яка притаманна багатьом об'єктивним явищам і процесам. При цьому, згідно квантовій фізиці парність зберігається лише при сильній взаємодії. Як свідчать експериментальні дослідження нобелівських лауреатів Янг Чженьнін та Лі Цзундао, парність не зберігається при слабкій взаємодії.

В даний час категорія «парності» впевнено зайняла своє місце в дослідженнях гуманітарного спрямування, зокрема філософії, політології, культурології та юриспруденції.

У філософській літературі «парність» означає, що кожна зі сторін пари взаємно доповнює іншу, не існує без іншої. Кожна сторона пари безпосередньо проявляє себе в своїй парній категорії, взаємно користується нею як своїм засобом. Філософія пронизана парними категоріями, наприклад, матерія і свідомість, дійсність і можливість, необхідність і випадковість, форма і зміст і т.д. Філософські поняття, в яких універсальні зв'язки буття осмислюються в їх складній суперечливій динаміці, утворюють так звані парні категорії. Їх взаємозв'язки висловлюють загальні принципи дослідження. Філософське пізнання виокремлює різні типи загальних зв'язків «одиничне-загальне», «багато-єдине», «подібність-відмінність», «кількість-якість», «форми-змісту», і тому подібні поняття такого роду в зв'язках можуть бути об'єднані в групу категорій виражають пристрій, організованість буття. Категорії «явища-сутність», «причина-наслідок», «випадковість-необхідність», відображають універсальні зв'язки детермінації (причинність). Категорії діалектики відображають полярні сторони цілісних явищ, процесів. Діалектичний характер парних категорій виражається в протилежних нерозривних зв'язках, переходах один в одного, взаємодіях.

В політології категорія «парність» розглядається в ракурсі бінарного порівняння, наприклад, парне порівняння двох, найчастіше схожих країн. Але все більше при вивченні політологічних категорій дослідники вдаються для їх

цілісного і системного вивчення або розкриття раніше маловивчених властивостей до пошуку їх пари.

Так, політолог О. В. Орлова зазначає, що «Сучасна правова держава і громадянське суспільство – це «парні» категорії політологічної та юридичної науки. Ця «парність» проявляється в наявності верховенства права в державі і суспільстві як міри свободи, рівності і справедливості, у визначенні правової свободи як свободи робити все без шкоди інтересам і правам інших [7, с. 167].

Відомий культуролог М. І. Найдорф в статті «Парні категорії в культурології» пише, що «система культурологічних категорій – це, по суті, система основоположних питань, з якими дослідник культури підходить до вивчення свого предмета» [5, с. 37-44]. Кожна з розглянутих ним категорій часто застосовується відокремлено від інших, але саме парна співвіднесеність наведених категорій становить найбільш повну картину досліджуваних явищ. Зокрема це категорії: культура і цивілізація, образ світу і картина світу, ситуація і контекст, дія і алгоритм, зміст і значення, – як ті, що складаються у відносинах додатковості. «Ці пари понять орієнтують дослідника одночасно на процесуальну і схематичну сторони існування культури як на взаємопов'язані протилежності».

У загальнотеоретичних розробках в області юриспруденції дослідники також часто зосереджують свою увагу на парності певних явищ, процесів і категорій, які відображають їх. Однак, не кожна юридична категорія має свою пару. Парними юридичними категоріями фіксуються особливі внутрішні і зовнішні зв'язки між окремими правовими явищами, їх протилежностями. Важливо досліджувати загальні властивості парних юридичних категорій, їх системний характер, що дозволить відкрити нові аспекти досліджуваних парних юридичних категорій, державної та правової організації суспільства як системи. Дослідження парних юридичних категорій – це пізнання їх в єдності і боротьбі протилежностей.

Раніше не було досліджень, присвячених діалектиці парних юридичних категорій. Винятком є лише монографія А. М. Васильєва, «Правові категорії», проте в ній проблематика парності категорій практично не розглядається. Останнім часом окремі аспекти парності правових категорій були досліджені в роботах В. М. Сирих «Логічні підстави права» [9], А. В. Малько «Стимули і обмеження в праві. Теоретико-інформаційний аспект» [4, с. 4], В. В. Ниркова «Заохочення і покарання як парні юридичні категорії», А. А. Рудакова «Парні юридичні категорії: теорія прав і обов'язків», а також деяких інших.

У книзі А. А. Рудакова, присвяченій парним юридичним категоріям до узагальнених ознаками парних юридичних категорій віднесені наступні [8]:

1. Парні категорії мають загальну основу, що забезпечує їх складне ціле.
2. Парні категорії – це крайнощі, яких завжди дві, що обумовлює відмінні риси явищ і процесів, які відображаються парними юридичними категоріями.
3. Парні юридичні категорії не можуть існувати автономно, оскільки в цьому випадку втрачають свою якість визначеність.
4. Парні юридичні категорії відображають синергетичний ефект – здатність утворювати нову понад якість, збільшувати ефективність, дієвість всієї системи правових явищ.

А. А. Рудаков формулює визначення парних юридичних категорій як «розвинені форми абстрактного мислення людини у вигляді змістовних образів, які гранично відображають і узагальнюють істотні властивості і зв'язки взаємообумовлених і таких, які прагнуть один до одного, крайніх явищ і процесів правової реальності, що мають спільну основу і утворюють синергетичний ефект» [8, с. 34].

Єдиного підходу в дослідженні парних правових категорій немає, методологія їх вивчення виступає лише відправною точкою в пізнанні діалектичної пари.

Так, А. М. Васильєв пише, що «при включенні співставних понять в число парних правових категорій необхідно встановити їх предметну єдність (родову основу) і розкрити його через відмінності, тотожності і переходи» [1, с. 244].

В. В. Нирков умовно розбиває весь процес розгляду парних категорій на кілька етапів: «По-перше, необхідно здійснити аналіз кожного з протилежних правових явищ як відносно самостійного феномена. З цією метою слід встановити їх специфіку, види і т.д., особливу увагу варто звернути на внутрішні зв'язки. По-друге, шляхом порівняння слід виявити загальні ознаки і відмінності між досліджуваними явищами.

Перші два етапи є попередніми, що забезпечують безпосередній процес розгляду єдності і взаємодії протилежностей в праві.

По-третє, слід почати розкриття єдності даних явищ в різних аспектах. Іншими словами, завдання цієї стадії – на основі встановлених раніше спільних рис протилежностей з'ясувати моменти їх єдності (в рамках однієї і тієї ж сутності) в правовій сфері. Це дозволить приступити до дослідження їх складної взаємодії в даних аспектах.

По-четверте, виходячи з встановлених специфічних відмінностей, необхідно розглянути особливості взаємовпливу, взаємодії одного явища на інше, в рамках всіх виявлених моментів єдності, тому що кожна з протилежностей по-своєму заперечує іншу.

По-п'яте, слід надати розкриття взаємодію як джерело їх саморуху, функціонування і розвитку, чим буде встановлений внутрішній зв'язок даної пари, взаємозв'язок між зазначеними явищами, їх елементами (видами).

По-шосте, слід виявити якісно-кількісну нерівноцінність протилежних правових явищ у ході взаємодії, досліджувати домінування одного з них на певних етапах розвитку.

По-сьоме, встановивши складну внутрішню взаємодію пари явищ, необхідно включити її у взаємозв'язок більш високого рівня. При цьому розкривається їх єдність в рамках однієї і тієї ж сутності, яка взаємодіє з іншою, протилежною собі системою» [6].

З наведених положень, простежується близькість позицій авторів з приводу того, як саме стає можливим пізнати пари юридичних категорій, хоча помітна вразливість деяких тверджень, оскільки необхідність виявлення єдності, відмінностей і взаємодій категорій, не пов'язані з встановленням якісної визначеності кожного елемента пари.

Висновки. Згідно запропонованої позиції В. В. Ниркова, на першому етапі в рамках аналізу агресії або толерантності як самостійного явища можуть бути виділені такі стадії, як опис властивостей (ознак) явища, виявлення його форми і

змісту, значення, видів і т.д. В рамках другого етапу можуть бути виділені стадії виявлення окремих ознак парності юридичних категорій. На третьому етапі можливе виділення таких стадій, як дослідження спільних рис парних явищ або процесів, їх особливостей, проблем внутрішньої і зовнішньої взаємодії, абсолютизації і т.д. Найбільш важливим уявляється не стільки дотримання конструкції стадій парних юридичних категорій, скільки використання зазначеного системного підходу в дослідженні агресії та толерантності і пов'язаних з цими феноменами процесів, що відбуваються в суспільстві.

Для розгортання дослідження парних категорій агресії і толерантності як парних юридичних категорій важливий загальнотеоретичний і методологічний ракурс проблеми. Досліджуючи їх властивості (і як явищ навколишньої дійсності, і як суб'єктивних якостей окремої особистості і суспільства в цілому), ми формуємо і описуємо категорії, що відображають їх у філософсько-правовій сфері, обґрунтовуємо їх парний характер. З антропологічних позицій вибір агресії і толерантності як парних юридичних категорій обумовлений їх надзвичайною актуальністю, зростанням насильства на всіх рівнях прояву людини і суспільства особливо в останні десятиліття.

Агресія і толерантність постають не тільки як явища навколишньої дійсності (тобто як об'єктивно існуючі в формальних джерелах права), а й як властивості (якості) особистості. Парний характер агресії і толерантності знаходить своє вираження в описі істотних ознак агресії і толерантності, які характеризують їх як явища, що відображають світ; змісті агресії і толерантності на різних рівнях їх існування; їх видових характеристиках; обґрунтуванні їх парності; співвідношенні (загального, особливого, абсолютизації, внутрішньої і зовнішньої взаємодії) агресії і толерантності як парних категорій.

Важливо розкрити внутрішні і зовнішні зв'язки агресії і толерантності, їх рух і розвиток і вийти до формулювання категорії, яка відображає їх у філософсько-правовій сфері, обґрунтовуючи їх парний характер. В рамках філософсько-правової науки, таке дослідження важливо в загальнотеоретичному і методологічному плані. Крім того, практичне значення одержаних результатів полягає в підвищенні ефективності правового регулювання процесами, пов'язаними з проявами насильства та агресії, можливості мінімізації їх прояву, забезпечення як найповнішої реалізації механізму толерантності, що неминуче виходить на підвищення рівня поваги до права в особистості і суспільства.

Для досягнення цих цілей важливо вирішення наступних завдань: системне уявлення про властивості агресії і толерантності, в тому числі на різних рівнях їх прояву, розмежування понять насильства і агресії, опис системи та парних властивостей агресії і толерантності. Необхідний подальший розвиток розуміння агресії і насильства, не тільки як виключно негативного, а й їх позитивного впливу на процеси розвитку особистості і суспільства. Методологічно важливо в антропологічному аспекті дослідити категорії агресії і толерантності як парних філософсько-правових категорій.

Дослідження розраховане не стільки на рішення в повному обсязі всіх проблем, пов'язаних з насильством, агресією і толерантністю, скільки з обґрунтуванням доцільності і ефективності їх вивчення як парних явищ.

Список літератури

1. Васильев А. М. Правовые категории: Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А. М. Васильев. – М.: Юридическая литература, 1976. – 264 с.
2. Венгерова А. Б. Синергетика, юридическая наука, право / А. Б. Венгерова // Правоведение, 1985. – № 10. – С. 39-45.
3. Крымский С. Б. Доказательство и понимание / Попович М. В., Крымский С. Б., Ишмуратов А. Т. [и др.] – К.: Наукова думка, 1986. – 312 с.
4. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. Теоретико-информационный аспект : монография / под ред.: Н. И. Матузова. – Саратов : СГУ, 1994. – 184 с.
5. Найдорф М. И. Парные категории в культурологии / М. И. Найдорф // Вопросы культурологии. – М., 2011. – № 2. – С. 37-44.
6. Нырков В. В. Поощрение и наказание как парные юридические категории : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства ; История правовых учений» / В. В. Нырков. – Саратов, 2003. – 34 с.
7. Орлова О. В. Государство и общество в условиях модернизации / О. В. Орлова // Труды института государства и права Российской академии наук, 2012. – № 3. – С. 165-185.
8. Рудаков А. А. Парные юридические категории: теория прав и обязанностей / А. А. Рудаков. – Красноярск : Проспект, 2015. – 226 с.
9. Сырых В. М. Логические основания общей теории права: Элементный состав. В 2-х томах. Т. 1 / Сырых В. М. – М.: Юрид. Дом "Юстицинформ", 2000. – 528 с.
10. Уемов А. Л. фон Бергаланфи и параметрическая общая теория систем / А. Л. Уемов // Системный подход в современной науке. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – С. 37-52.
11. Цофнас А. Ю. Теория систем и теория познания / А. Ю. Цофнас. – Одесса: Астро-Принт, 1999. – 308 с.

Стаття надійшла 21.11.2018 р.

И. С. Смазнова, канд. юрид. наук, доцент кафедры философии, докторант
Национальный университет «Одесская юридическая академия»
Кафедра общетеоретической юриспруденции
ул. Академическая, 2, Одесса, 65009, Украина

ПАРНОСТЬ КАТЕГОРИЙ АГРЕССИИ И ТОЛЕРАНТНОСТИ: ЮРИДИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Резюме

Статья посвящена обоснованию парности категорий «агрессия» и «толерантность», актуальности исследования этих категорий в их диалектическом взаимодействии, поскольку именно использование парных юридических категорий позволяет преодолеть ограниченность формально-логического подхода в построении понятий, делает возможным непротиворечивое отражение в теоретическом мышлении конкретных диалектических связей правовой формы современного общества.

Ключевые слова: агрессия, толерантность, парность, юридические категории, системный анализ.

I. S. Smaznova, PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Philosophy, Doctoral Candidate
National University "Odessa Law Academy"
the Department of General Theoretical Jurisprudence
Akademichna Street, 2, Odessa, 65009, Ukraine

PARTIALITY OF AGGRESSION AND TOLERANCE CATEGORIES: LEGAL MEASUREMENT

Summary

The research is aimed at presenting and evaluating aggression and tolerance from the point of view of theoretical understanding of material as paired categories. The purpose is to justify that aggression and tolerance are two sides of a single whole, which are paired categories, where both sides are equivalent and can not exist without separately.

Key words: aggression, tolerance, parity of aggression and tolerance, legal categories, system analysis.

УДК 340.23

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149512>*О. В. Соїч*, аспірант

НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національна академія правових наук України
вул. Чернишевська, 80, Харків, 61002, Україна

КОЛЕКТИВНІ СУБ'ЄКТИ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД СУБ'ЄКТІВ ПРАВА

Статтю присвячено обговоренню специфіки сутності, ознак та правової природи колективних суб'єктів права. Проведено огляд сучасного стану наукових досліджень у цій сфері. Встановлено, що у загальнотеоретичній площині дана проблематика не знайшла належного наукового розроблення. Визначено специфічні ознаки колективних суб'єктів як суб'єктів публічного права. Розглянуто елементи нормативно-правового регулювання деяких колективних суб'єктів публічного права.

Ключові слова: колективний суб'єкт права, юридична особа, правове регулювання, структура суб'єктів права, публічне право.

Постановка проблеми. Розвиток соціальних відносин супроводжується оновленням ролі та правового статусу організацій, котрі входять до правової системи держави, або є важливими суспільними інститутами. Як правило, законодавець, регулюючи їх діяльність, зосереджується на тих елементах правового статусу, які є найважливішими з точки зору об'єкта регулювання. Належність самих організацій до різних сфер суспільних відносин зумовлює відмінності у порядку створення та припинення, у визначенні прав та обов'язків, підстав та порядку відповідальності, у визначенні правового статусу та повноважень їх посадових осіб. У зв'язку з цим, у правовій науці виникають значні розбіжності в підходах до тлумачення сутності та змісту колективних суб'єктів права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу дослідження колективних суб'єктів права закладено в працях таких видатних зарубіжних та вітчизняних дослідників як С. Алексеев, Д. Бахрах, В. Копейчиков, В. Котюк, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, В. Нерсесянц, Ж.-Ж. Руссо, О. Скакун та інших. В останні роки опубліковано праці таких дослідників як О. Парашевіна, Т. Санжарук, Г. Чанишева, І. Доброход, О. Придачук, Т. Фурдик, Ю. Фролов та інших, де проблематика колективних суб'єктів розглядається з точки зору конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та інших галузей права. Внаслідок цього виникають галузеві відмінності в розумінні поняття та властивостей колективних суб'єктів права як правової категорії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблематики. Віддаючи належне внеску попередників, слід вказати на необхідність розвитку підходів до пізнання правової природи суб'єктів права, а також формування міжгалузевого підходу до тлумачення їх сутності, який би враховував головні прояви їх багатоманітності.

Проблематика правового статусу колективних суб'єктів права є актуальною і в галузі виборчого права, зокрема, у зв'язку з необхідністю визначення ефективного механізму юридичного забезпечення виборчого процесу. Вивчаючи поняття, ознаки та структуру суб'єктів виборчого права В. Яворський визначає колективні суб'єкти виборчого права як «організовані, відокремлені групи громадян, наділені правами виступати у виборчих правовідносинах єдиною персоніфікованою спільнотою». До числа таких суб'єктів автор відносить партії (блоки), виборчі комісії, засоби масової інформації, державні органи та ін. У числі спільних ознак колективних суб'єктів виборчого права визначаються: стійкість організаційної структури, або постійність правових норм, які виокремлюють цю групу; наявність внутрішньої організації; наявність специфічних функцій та повноважень, притаманних спільноті як колективному суб'єкту [14, с. 48].

Важливими для розуміння багатоманітності правової природи колективних суб'єктів є їх ознаки у контексті виборчого процесу, охарактеризовані в конституційно-правовому дослідженні Л. Козодоя. Окрім загальної ознаки правосуб'єктності, на основі якої реалізуються права та досягаються цілі політичних партій, дослідник виділяє такі як: а) висока концентрація зусиль для досягнення поставленої мети; б) безпосередня зацікавленість у доведенні виборчого процесу до логічного завершення [9, с. 5]. Вбачається, що виділення таких властивостей зумовлені спробою автора підкреслити особливий характер впливу цілей та засобів їх досягнення, обраних засновниками (посадовими особами партій) у виборчому процесі.

Внесок В. Кафарського у розвиток проблематики колективного суб'єкта полягає в осмисленні правової природи політичної партії як добровільного самоврядного громадського об'єднання та колективного суб'єкта державно-політичних відносин. Автор виділяє такі специфічні ознаки політичних партій: а) наявність прав та обов'язків перед суспільством; б) наявність динамічних (визначених політичним становищем партії) та статичних елементів правового статусу. Окремо слід звернути увагу на таку ознаку як «вплив ідеологічного елемента на осмислене ставлення політичних партій та їх членів до реалізації своїх прав, виконання обов'язків, дотримання заборон, здійснення своїх завдань і функцій щодо інших суб'єктів конституційних відносин» [8, с. 6-7, 38].

З порівняння точок зору Л. Козодой та В. Кафарського вбачається, що однією з особливих ознак колективних суб'єктів є формування цілей їх діяльності під впливом: а) нормативно-правового регулювання (визначеної у законодавстві соціальної ролі політичної партії); б) певної ідеології суспільного розвитку; в) матеріальних та нематеріальних ресурсів, що знаходяться в розпорядженні партії та визначають зміст та характер її суспільно-політичної діяльності, спроможність впливу на політичний процес, участі її членів у здійсненні владних повноважень через діяльність у вищих державних органах.

Дослідження правового статусу вищих навчальних закладів у контексті проблематики регулювання їх організації та діяльності дозволило Ю. Фролову визначити такі специфічні ознаки:

- наявність особливого механізму організуючого та виконавчо-розпорядчого впливу органів державної влади і публічного управління, який будується з ура-

хуванням особливостей колективного суб'єкту (у контексті – вищого навчального закладу як об'єкта регулювання: мети утворення та діяльності, характеру завдань, функцій та повноважень);

- притаманність суб'єктам навчально-виховного процесу та організаційно-штатній структурі закладу особливого статусу;
- наявність особливої системи управління закладом;
- необхідність отримання ліцензії для ведення статутної діяльності;
- існування певного порядку вирішення внутрішньо-організаційних завдань, від яких залежить ведення статутної діяльності колективного суб'єкта (у контексті проблематики вищого навчального закладу – кадрових, економічних, організаційних) [13].

У наведеному переліку уточнюється ознака законодавчого визначення прав та обов'язків колективних суб'єктів. Зокрема, вбачається, що правосуб'єктність визначається не лише галузевою належністю колективного суб'єкта (у контексті – вищого навчального закладу), але й особливостями конкретного колективного суб'єкта (у контексті, за якими певні аспекти функціонування закладу можуть вимагати особливого порядку регулювання, який відрізнятиме його від інших вищих навчальних закладів). Також привертає увагу ознака необхідності отримання ліцензії у встановленому порядку для ведення статутної діяльності, який виражає специфіку колективного суб'єкта як суб'єкта господарської діяльності.

Діяльність названих колективних суб'єктів права у сфері публічно-правових відносин регулюється Конституцією України та відповідними законодавчими актами.

Загалом, законодавець по-різному підходить до визначення організаційно-правових засад функціонування колективних суб'єктів права. Так, у ст. 75 Конституції України визначається, що парламентом є Верховна Рада України. У ч. 1 ст. 76 закріплюється її конституційний склад – 450 народних депутатів. Виклад сутнісних ознак колективних суб'єктів, які було виділено вище обмежується переліком повноважень (завдань) цього органу у ст. 85, 87 Основного Закону.

Разом з тим, парламент є складним колективним суб'єктом права, оскільки у його складі передбачається функціонування інших колективних суб'єктів – парламентських фракцій, слідчих комісій, комітетів, діяльність яких регулюється Законами України «Про комітети Верховної Ради України» [3], «Про Регламент Верховної Ради України» [6] та ін.

Згідно зі ст. 113 Конституції України Кабінет Міністрів України визначається як вищий орган у системі органів виконавчої влади. Ст. ст. 116-117 містять перелік повноважень уряду; ст. ст. 118-119 характеризують вертикаль виконавчих органів на місцях (місцевих державних адміністрацій), їх функції та повноваження. Положення Закону України «Про Кабінет Міністрів України» розширюють та конкретизують конституційні норми про організаційно-правові засади діяльності уряду, місцевих адміністрацій та органів виконавчої влади [2].

Окремо слід звернути увагу на зміст та порядок затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України як програмного документу (ст. 11 Закону), який систематизує та інтегрує цілі діяльності уряду та виконавчої вертикалі на основі узгоджених політичних позицій та програмних завдань коаліції депутатських фракцій. Цим забезпечується координація діяльності профільних міністерств

у досягненні стратегічних пріоритетів розвитку держави. Кабінет Міністрів України є складним колективним суб'єктом права при якому можуть створюватися консультативно-дорадчі органи (наприклад, діючий Офіс реформ [11]).

Аналіз інших нормативно-правових актів свідчить, що загальноприйнятим підходом є визначення того чи іншого колективного суб'єкта права у сфері державного управління як державного органу (підрозділу державного органу), уповноваженого виконувати певні функції у визначеній сфері (сферах) відання. Відмінності між ними виявляються через порядок створення (заснування), у питаннях підпорядкування (індивідуальному або вищому керівному колективному суб'єкту), порядку здійснення повноважень, виконання специфічних функцій та завдань.

Основи правового статусу колективних суб'єктів права у сфері місцевого самоврядування встановлюються нормами розділу XI Конституції України та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4]. У нормах Закону наведено визначення таких колективних суб'єктів права як територіальна громада, представницький орган місцевого самоврядування, районні та обласні ради, органи самоорганізації населення, асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільні об'єднання. Первинним суб'єктом місцевого самоврядування визначається територіальна громада села, селища, міста; інші органи та форми організації місцевого самоврядування утворюються (обираються) територіальною громадою. У Законі сформульовано основні принципи та механізми здійснення місцевого самоврядування колективними суб'єктами права (органами місцевого самоврядування) та індивідуальними (посадовими особами органів місцевого самоврядування та депутатами місцевих рад [7]). Депутати місцевих рад також можуть створювати при місцевих радах комісії та фракції, що дозволяє говорити про місцеві ради як складні колективні суб'єкти права.

Діяльність колективних суб'єктів права у сфері функціонування інститутів громадянського суспільства регулюється Законами України «Про громадські об'єднання» [1] та «Про політичні партії в Україні» [5]. Для визначення поняття політичних партій та громадських організацій законодавець застосовує схожу формулу «добровільне об'єднання громадян». Відмінності між ними полягають у нормативних вимогах до легітимізації такого об'єднання, а також сфери суспільних відносин, на які спрямовується діяльність цих об'єднань.

Так, політичні партії мають бути зареєстрованими згідно з законом; вони об'єднують «прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян». Політичні партії є ланкою механізму реалізації народовладдя через їх участь у виборах та інших політичних заходах.

В свою чергу, громадські організації створюються з метою «здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів». Відмінністю громадських організацій від інших розглянутих вище колективних суб'єктів права є можливість участі в них не лише фізичних, але й юридичних осіб приватного права.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Узагальнення всього вищенаведеного дозволяє зробити наступні висновки. Проблематика колективного суб'єкта права як об'єкта загальнотеоретичного дослідження на даному

етапі не знайшла належного наукового розроблення. З одного боку, практично відсутні комплексні дослідження правового статусу та регулювання конкретних сферах суспільних відносин за участю колективних суб'єктів права. З іншого боку, спостерігається якісний рівень розвитку правового регулювання публічно-правової сфери, що об'єктивно зумовлено перебігом процесів державотворення. Таким чином, виникають «прогалини» у науково-практичному пізнанні ролі колективних суб'єктів права в приватно- та публічно-правових відносинах. Внаслідок цього правове регулювання відносин за участі колективних суб'єктів права може виявитися неефективним через складність самого суб'єкта.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні ґрунтовного загальнотеоретичного дослідження правової природи колективних суб'єктів права з метою врахування специфіки суб'єкта у різних сферах суспільних відносин та виявлення недоліків у правозастосовній практиці завдяки.

Список літератури

1. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. : станом на 23.03.2017 р. // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (09.07.2017). – Назва з екрана.
2. Про Кабінет Міністрів України: Закон України № 794-VII від 27.02.2014 р. : станом на 21.02.2017 р. // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (09.07.2017). – Назва з екрана.
3. Про комітети Верховної Ради України: Закон України № 2790-XII від 17.11.1992 р. : станом на 06.12.2016 р. // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2790-12> (09.07.2017). – Назва з екрана.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР від 04.06.2017 р. : станом на 09.02.2017 р. // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (09.07.2017). – Назва з екрана.
5. Про політичні партії в Україні: Закон України № 1540-19 від 26.11.2016 р. : станом на 06.10.2016 р. // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (09.07.2017). – Назва з екрана.
6. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України № 1861-VI від 10.02.2010 р. : станом на 21.12.2016 р. // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (09.07.2017). – Назва з екрана.
7. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України № 1971-19 від 16.04.2017 р. : станом на 22.03.2017 р. // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93-15> (09.07.2017). – Назва з екрана.
8. Кафарський В. І. Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02 / В. І. Кафарський ; Національна академія наук України ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ : [б.в.], 2010. – 41 с.
9. Козодой Л. М. Конституційно-правовий статус суб'єктів виборчого процесу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Л. М. Козодой ; Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ : [б.в.], 2006. – 20 с.
10. Паращевіна О. А. Деякі проблеми класифікації колективних суб'єктів права // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – № 62. – С. 651-658.

11. Про утворення Офісу реформ: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 768 // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/768-2016-p> (09.07.2017). – Назва з екрана.
12. Санжарук Т. О. Правовий статус як властивість індивідуального суб'єкта права та компетенція як властивість колективного суб'єкта права // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – № 25. – С. 122-128.
13. Фролов Ю. М. Вищі навчальні заклади України у системі колективних суб'єктів адміністративного права : монографія / Ю. М. Фролов. – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ : НікаНова, 2014. - 431 с.
14. Яворський В. Д. Суб'єкти виборчого права України: поняття, ознаки та їх види // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2002. – № 4. – С. 45-50.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

О. В. Соич, аспірант

НИИ государственного строительства и местного самоуправления
Национальная академия правовых наук Украины
ул. Чернышевского, 80, Харьков, 61002, Украина

КОЛЛЕКТИВНЫЕ СУБЪЕКТЫ КАК ОСОБЫЙ ВИД СУБЪЕКТОВ ПРАВА

Резюме

Статья посвящена обсуждению специфики сущности, признаков и правовой природы коллективных субъектов права. Проведен обзор современных научных исследований в этой сфере. Установлено, что в общетеоретической плоскости данная проблематика не нашла должной научной разработки. Предложен авторский взгляд на структуру коллективных субъектов права, в котором выделены субъекты 1-го уровня (индивидуальные и простые субъекты) и 2-го уровня (сложные субъекты). Рассмотрены элементы нормативно-правового регулирования некоторых коллективных субъектов публичного права.

Ключевые слова: коллективный субъект права, юридическое лицо, правовое регулирование, структура субъектов права, публичное право.

O. V. Soich, Graduate Student

Research Institute of State Construction and Local Self-Government
of National Academy of Legal Sciences of Ukraine
st. Chernyshevsky, 80, Kharkiv, 61002, Ukraine

COLLECTIVE SUBJECTS AS A SPECIAL KINDS OF SUBJECTS OF RIGHT

Summary

The article is devoted to discussing the specifics of the essence, features and legal nature of collective subjects of law. There have been review of the current state of scientific research in this field is conducted. It was found that in the general theoretical plane, this problem has not found proper scientific development. Was proposed an author's view on the structure of collective subjects of law, which was allocated to the first level subjects (simple subjects) and second level subjects (complex subjects). Also it considered the elements of legal regulation of some collective subjects of public law.

Key words: collective subject of law, legal entity, legal regulation, structure of subjects of law, public law.

УДК 340:1; 340.134

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149511>*В. М. Тернавська*, канд. юрид. наук, доцентКиївський національний університет будівництва і архітектури
Кафедра охорони праці і навколишнього середовища
Повітрофлотський проспект, 31, Київ, 03037, Україна

ПРИНЦИПИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню правової природи юридичної категорії «правова політика». Представлено авторське визначення поняття правової політики. Аналізується методологічне значення нової категорії «принципи правової політики» для юридичної науки. Розглядаються різні інтерпретації поняття принципів правової політики, співвідношення категорій «принципи правової політики» та «ознаки правової політики», «цілі правової політики». Запропоновано класифікацію принципів правової політики.

Ключові слова: національна правова система, правова політика, принципи права, принципи правової політики, удосконалення права, правове регулювання.

Постановка проблеми. Ефективність правового регулювання різних сфер життєдіяльності суспільства, досягнення поставлених цілей у процесі державного будівництва, опосередковуються не стільки наявністю стратегії правового розвитку суспільства і держави, скільки безпосередньо тими ціннісно-правовими засадами, на яких формується сутність національної правової політики. Сучасна правова політика України формується, на жаль, у більшості без належного врахування закономірностей розвитку правового життя українського суспільства, де у пріоритеті часто не публічні, а приватні інтереси великого бізнесу, що сповільнює процес демократичних перетворень в державі. Відповідно розробка змістовної проблематики правової політики має не лише важливе теоретичне, але і практичне значення, що набуває сьогодні особливої актуальності у загальному контексті процесів правової глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правової політики є малодослідженою в українській юридичній науці. Серед досліджень, присвячених питанням розробки загальнодержавної концепції правової політики, слід виділити роботи В. Тація, Ю. Шемшученка, В. Селіванова, О. Скрипнюка, О. Петришина, О. Рудневої та інших. Так, академік В. Тацій вважає, що розробка різних аспектів правової політики передбачає обов'язкове врахування принципу історизму у формуванні правової бази нашої державності [1, с. 5]. Однак принципи правової політики ще не стали самостійним предметом дослідження загальної теорії права, тому аксіологічне значення даного правового явища ще не представлено у правознавстві. Натомість правова політика, її принципи і пріоритети, стали предметом багатьох наукових досліджень сучасних російських правознавців, зокрема С. Алексєєва, С. Поленіної, О. Малько, В. Нерсєсянца, М. Матузова, А. Коробової та інших.

Мета статті. Відсутність належного методологічного аналізу значення і ролі принципів правової політики у нормотворчому процесі негативно позначається

як на правотворчій, так і правозастосовній практиці. Відповідно автор ставить за мету обґрунтування доцільності введення до системи науки теорії права категорії «правова політика», належне визначення змісту її принципів, що має не лише теоретичне, але і практичне значення для юриспруденції.

Виклад основного матеріалу. Правова політика виникла як самостійний напрям дослідження права в юриспруденції у другій половині XIX ст. («політика права»), завданням якої стало критичне оцінювання діючого законодавства і розробка ідей щодо удосконалення існуючого механізму правового регулювання.

На думку автора, *правова політика* – це сукупність ідей стратегічного характеру, що продуковані органами державної влади та органами місцевого самоврядування у процесі їх професійної діяльності за участю інститутів громадянського суспільства і втілені у конкретні програми розвитку правового життя суспільства та держави.

Правова політика повинна містити принципові положення, основні ідеї, а також слугувати своєрідною ідеологією при створенні правових норм, а також моніторингу щодо їх реалізації, застосування, виконання [2, с. 102].

Правова політика як будь-який вид державної політики має свої завдання і цілі, успіх реалізації та досягнення яких обумовлюється її правовими засадами, тобто принципами.

В юридичній літературі останнім часом доволі часто приділяється увага питанням, що стосуються поняття принципів права та їх класифікації, однак українські правознавці обійшли своєю увагою питання щодо принципів правової політики.

В цілому, категорія «принцип» інтерпретується в юридичній літературі як соціальне явище, що відображає закономірності розвитку суспільного життя. С. Муромцев у свій час відмічав, що «принцип, у чому б він не полягав, є не більше як явище; принцип становить продукт людської діяльності» [3, с. 29-30].

Принципи виконують функцію загального закріплення суспільних відносин, що дає можливість розглядати їх з позиції певних ідей, керівних засад [4, с. 43].

На думку російського вченого М. Ісакова, *принципи правової політики* – це вихідні визначальні ідеї, установки, що становлять моральнісну та організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування правової політики [5, с. 161].

Принципи правової політики також характеризуються як система основних та визначальних ідей, що зумовлюють загальні підходи громадянського суспільства та державної влади щодо стратегічно орієнтованої діяльності у сфері правового регулювання соціальних відносин [6, с. 177].

Головними джерелами принципів правової політики є політика і право. Формування принципів правової політики відбувається також під впливом законів економіки, пануючої в суспільстві ідеології і моралі. Отже, зміст принципів правової політики відображає потреби та інтереси соціуму, котрі опосередковані конкретним історичним етапом розвитку суспільства і держави. Вважається, що суспільні інтереси та потреби, які полягають в основі принципу, формуються і змінюються незалежно від волі законодавця [7, с. 23].

Дозволимо собі перефразувати висловлення М. Козюбри і зазначити, що зміст принципів правової політики невіддільний від конкретного практичного буття людей; принципи матеріалізуються у реальних діях суб'єктів правової політики, які є як творцями, так і реалізаторами правової політики [8, с. 145].

Принципи правової політики витікають з об'єктивних закономірностей правового розвитку та покликані уніфікувати характер цілеспрямованого впливу на соціальні відносини за допомогою юридичних засобів, а також слугувати критеріями оцінки правильності прийнятих правотворчих та правореалізаційних рішень [6, с. 177].

Російський правознавець В. Лазарев вважає, що правова політика має ґрунтуватися на принципах, заснованих на загальних і специфічних закономірностях розвитку національної правової системи, що визначають стратегічні напрями і практичні шляхи створення і реалізації норм, інститутів і галузей права [9, с. 89]. Таким чином, правова політика ґрунтується як на загальних принципах, що відповідають принципам права, так і специфічних принципах, властивих лише правовій політиці.

Принципи права повинні являти собою спрямовуючі вектори стратегічного розвитку правової політики і бути орієнтирами при здійсненні правових реформ [2, с. 103]. В юридичній літературі виділяють такі загальні принципи правової політики, як соціальна обумовленість, гуманізм, моральність, справедливість, демократичний характер, законність, гласність, поєднання інтересів особи та держави, пріоритетність прав людини [10, с. 7]. Загальні принципи правової політики властиві всім різновидам правової політики держави та сприяють її єдності. Загальні принципи правової політики не повинні, на нашу думку, зумовлюватися політичними пріоритетами та революційною доцільністю.

В той же час, єдність принципів права і загальних принципів правової політики не означає, на думку дослідників, їх повного збігу. Зокрема, принципи правової політики закріплюються не лише у нормах права, але й у директивних документах; визначають не лише характер законодавства, але і практику його застосування; входять до складу базових принципів права і являють собою конкретизацію останніх стосовно конкретної сфери чи виду діяльності [5, с. 176].

Серед специфічних принципів правової політики, тобто таких, що властиві виключно цьому виду державної політики, можна виділити реалістичність, наукову обґрунтованість, прогнозування, послідовність, системність, відповідність міжнародним стандартам [6, с. 177].

Принцип реалістичності правової політики вимагає від суб'єктів правотворчості враховувати співрозмірність поставлених при формуванні правової політики цілей та наявних для їх досягнення засобів в умовах існуючого соціально-економічного стану суспільства, його національних, релігійних і культурних традицій, моральнісних цінностей тощо.

Одним із основоположних принципів є наукова обґрунтованість правової політики. Суть даного принципу полягає у тому, що суб'єкти правотворчості повинні враховувати під час формування основ правової політики сучасні досягнення науки задля усунення прогалин у праві, визначення оптимальних шляхів вирішення проблемних питань та створення в цілому ефективного механізму правового регулювання. Крім того, нормативно-правові акти повинні обов'язково проходити наукову експертизу, де пропозиції і рекомендації науковців мають належним чином бути враховані.

Принцип прогнозування сприяє передбаченню можливих у перспективі варіантів розвитку юридичних ситуацій, оскільки будь-яка концепція правової полі-

тики повинна враховувати як поточний момент стану соціальної дійсності, так і його динаміку, тенденції і перспективи подальшого розвитку, своєчасно реагувати на можливі зміни. Відсутність передбачення помітно знижує якість правової політики та спричиняє неефективність правового інструментарію. Саме на основі науково обґрунтованої концепції за допомогою права має здійснюватися вибір оптимальних шляхів видозмінення суспільних відносин у бажаному напрямку.

Принцип послідовності передбачає, що правова політика повинна проводитися на основі довготривалих програм розвитку держави і суспільства, які планомірно будуть реалізовуватися спільно органами держави та інститутами громадянського суспільства.

Принцип системності означає, що різні форми реалізації правової політики – правотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної, доктринальної тощо, повинні знаходитися у матриці єдиної політики і бути узгодженими між собою.

Принцип відповідності правової політики міжнародним принципам і стандартам зумовлює необхідність врахування позитивного досвіду зарубіжного законодавства та рекомендацій міжнародних співтовариств щодо дотримання прав людини в країні та забезпечення гарантій їх реалізації при розробці нормативно-правових актів.

Як було зазначено раніше, правова політика формується на певних засадах та має свої завдання, цілі, засоби досягнення. У зв'язку з цим слід зазначити, що в юридичній літературі принципи правової політики часто ототожнюються з такими категоріями, як «ознаки правової політики», «цілі правової політики», що є неприпустимим [11, с. 14]. Зокрема, наукова обґрунтованість часто інтерпретується як ознака правової політики, а не принцип. Однак, М. Ісаков зазначає, що наукова обґрунтованість є саме принципом правової політики, оскільки не лише наука чинить свій вплив на формування правової політики та можливості її функціонування, але й економіка, ідеологія, культура; крім того це є обов'язкова вимога, що ставиться до правової політики, без дотримання якої даний феномен не зможе повноцінно функціонувати та досягати поставленої мети [5, с. 168-169]. Вважаємо слушною думку російського правознавця. Річ у тому, що ознаки правової політики належать до сфери суцього, оскільки характеризують те, що є у дійсності, а принципи правової політики слід віднести до сфери належного тому, що, будучи опосередкованими правовою ідеологією, вказують на те, якою повинна бути правова політика [12, с. 63-64].

Некоректно також ототожнювати принципи і цілі (задачі) правової політики. Важливими задачами правової політики є правове забезпечення демократичних реформ, що проводяться в Україні, зміцнення правопорядку, підвищення ефективності правосуддя тощо. Так, згідно з принципом відповідності правової політики міжнародним принципам і стандартам сформовано одну з важливих задач правової політики Україні – проведення адаптації законодавства України до законодавства ЄС, яка передбачає приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висувуються Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити до нього. Отже, принципи правової політики встановлюють важливі ціннісно-нормативні основи політико-правової дійсності, тоді як задачі правової політики визначають напрями подальшого бажаного розвитку правового життя суспільства.

Висновки. Таким чином, зміст правової політики розкривається через її принципи, тобто основоположні ідеї ціннісно-правового характеру. Правова політика ґрунтується як на загальноправових принципах, так і принципах властивих виключно правовій політиці, котрі у своїй сукупності характеризують справжню її сутність та слугують суб'єктам правотворчості орієнтирами для удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин. Принципи правової політики є динамічними правовими явищами, що відображають загальний стан політико-правової системи суспільства і зумовлюють тенденції її подальшого розвитку. Зароджуючись у надрах громадянського суспільства, еволюційно, за допомогою юридичної практики, в межах правоутворення, встановлюються нові принципи, що відмінняють дію застарілих, не актуальних принципів [4, с. 42].

Список літератури

1. Тацій В. Я. Проблеми формування правової політики в Україні. Вісник Академії правових наук України. 1994. № 2. С. 3-13.
2. Правовая политика и правовая реформа в современной России (обзор материалов «круглого стола»). Государство и право. 2009. № 4. С. 100-107.
3. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. 223 с.
4. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. С. 42-46. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63807/08-Kolodiy.pdf?sequence=1>.
5. Исаков Н. В. Правовая политика современной России: проблемы теории и практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2004. 459 с.
6. Малько А. В., Затонский В. А. Правовая политика: основы теории и практики: учебно-методический комплекс. Москва : Проспект, 2015. 352 с.
7. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. С. 22-28. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63854/04-Zaychuk.pdf?sequence=1>.
8. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. Право України. 2017. № 11. С. 142-164.
9. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева – 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2003. 520 с.
10. Матузов Н. И. Актуальные проблемы российской правовой политики. Государство и право. 2001. № 10. С. 5-12.
11. Титенко Ю. А. Принципы, виды и механизм реализации российской правовой политики: общетеоретический аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Тамбов, 2007. 24 с.
12. Малишев Б. В. Правові явища зі сфери належного та зі сфери суцього (теоретико-правовий аналіз). Право і громадянське суспільство. № 2. 2013. С. 62-73. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-3-2013/item/103>.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

В. Н. Тернавская, канд. юрид. наук, доцент
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
Кафедра охраны труда и окружающей среды
Воздухофлотский проспект, 31, Киев, 03037, Украина

ПРИНЦИПЫ СОВРЕМЕННОЙ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена исследованию правовой природы юридической категории «правовая политика». Представлено авторское определение понятия правовой политики. Анализируется методологическое значение новой категории «принципы правовой политики» для юридической науки. Рассматриваются различные интерпретации понятия принципов правовой политики, соотношение категорий «принципы правовой политики» и «признаки правовой политики», «цели правовой политики». Предложена классификация принципов правовой политики.

Ключевые слова: национальная правовая система, правовая политика, принципы права, принципы правовой политики, усовершенствование права, правовое регулирование.

V. M. Ternavska, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Kyiv National University of Construction and Architecture
the Department of Labor Protection and Environment
Povitroflotsky Avenue, 31, Kyiv, 03037, Ukraine

PRINCIPLES OF MODERN LEGAL POLICY OF UKRAINE

Summary

The article is dedicated to the research of legal nature of juridical category “legal policy”. The author’s determination of notion of legal category is presented. The methodological significance of new category “principles of legal policy” for legal science is analyzed. The different interpretations of notion of principles of legal policy, a correlation of the categories “principles of legal policy” and “signs of legal policy”, “aims of legal policy” are considered. The classification of principles of legal policy is offered.

Key words: national legal system, legal policy, principles of law, principles of legal policy, improvement of law, legal regulation.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 340.131.5

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149513>

І. Е. Берестова, канд. юрид. наук, доцент, Заслужений юрист України, провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи Національної академії внутрішніх справ
Солом'янська площа, 1, Київ, 03035, Україна

ПРОЯВ ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу прояви публічного інтересу в конституційному юрисдикційному процесі. Обґрунтовано, що визнання, прояв і забезпечення різних публічних інтересів створюють міцний конституційний фундамент, гарантують прояв законних інтересів в різних сферах життя суспільства. Зроблено висновок, що розумність і справедливість є тими критеріями, які створюють основи дієвості законодавчого акту протягом тривалого часу. Доведено, що ключовим елементом відшукування, зіставлення і формування таких критеріїв виступає саме публічний інтерес з усією його багатогранністю проявів і його межі. Відзначається, що принцип пропорційності в практиці КСУ з'явився не спонтанно, а є еволюційним проявом розвитку суспільних відносин і відповідної реакції на такий розвиток з боку КСУ при розгляді конституційних проваджень.

Ключові слова: публічний інтерес, конституційне право, конституційна юрисдикція, рішення, справедливість, розумність, критерій, законодавчий акт.

Постановка проблеми. Публічні інтереси як правова категорія проявляються у різних галузях правової науки: конституційному, цивільному, адміністративному, податковому, банківському праві, а також ряду процесуальних галузей права. Утім питання публічних інтересів у конституційному процесі безпосередньо не перебували в сфері активної наукової уваги з боку вітчизняних конституціоналістів, теоретиків права або вчених-представників інших галузей права. Комплексного теоретичного дослідження прояву і використання категорії публічних інтересів у діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції проведено не було, що обумовлює актуальність цієї наукової публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, окремі проблеми публічного інтересу крізь призму складової верховенства права були досліджені Ю. О. Євтушок. Також частково торкалися особливостей публічного інтересу у своїх працях А. М. Колодій, С. В. Шевчук та М. В. Савчин, О. В. Оніщенко, І. В. Венедіктова, А. Є. Кубко та І. П. Андрушко. Окремі аспекти публічних інтересів розкриваються у працях таких зарубіжних вчених: С. М. Бондаря, М. С. Матейковича, В. А. Горбунова, Т. Я. Хабриєвої, В. Е. Чиркіна, О. Є. Фіногентової, А. Ю. Ломаєва, О. А. Коробової, Ю. А. Тихомирова, А. В. Малька, В. В. Субочева та ін.

Водночас, питання публічного інтересу як предмету судового розгляду чи іншої його ролі не було розкрито у вітчизняних наукових публікаціях, що обумовлює

необхідність дослідити цю проблему. Тож, **метою цієї статті** виступає розкриття специфіки прояву публічного інтересу у практиці Конституційного Суду України, його вплив на застосування принципу пропорційності як складової верховенства права – базового принципу, яким має керуватися суддя при здійсненні, зокрема, цивільного судочинства у нових умовах судового правозастосування.

Виклад основного матеріалу. Передусім наголосимо, що публічний інтерес тісно пов'язаний із застосуванням принципу пропорційності як базової ознаки конституційності будь-якого закону. Адже як справедливо зауважує сучасний провідний конституціоналіст С. В. Шевчук, «несправедливим та неконституційним має вважатися закон, який є непропорційним (засоби зазначені у законі, непропорційні переслідуваній меті) та суттєво порушує права людини (у тому числі – непропорційно їх обмежує)» [9, с. 63].

Окремою теоретичною проблемою є дослідження специфіки прояву публічного інтересу та його значення у практиці КСУ. Аналіз практики КСУ свідчить, що безпосередньо предметом дослідження публічний інтерес як правило не виступав, хоча КСУ розглядалися провадження, під час яких аналізувалися національні, державні, суспільні інтереси, інтереси територіальних громад, загальноміські інтереси, інтереси невизначеного кола осіб, та інтереси усіх суб'єктів правовідносин, зокрема: рішення від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді); від 18 жовтня 2000 року № 11-рп/2000 (справа про свободу утворення профспілок); від 9 лютого 2000 року № 1-рп/2000 (справа про місцеве самоврядування); 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002 (справа про електроенергетику); від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 (справа про охоронюваний законом інтерес); від 24 березня 2005 року № 2-рп/2005 (справа про податкову заставу); від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками); від 20 червня 2007 року № 5-рп/2007 (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності); від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007 (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування); від 10 грудня 2009 року № 31-рп/2009 (справа про переважне право наймача на придбання військового майна); від 20 жовтня 2009 року № 27-рп/2009; від 16 лютого 2010 року № 5-рп/2010; від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011; від 16 червня 2011 року № 5-рп/2011; від 10 листопада 2011 року 15-рп/2011(справа про захист прав споживачів кредитних послуг); 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011; 31 травня 2011 року № 4-рп/2011; від 18 квітня 2012 року № 10-рп/2012 (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби); від 13 березня 2012 року № 6-рп/2012; від 12 червня 2012 року № 13-рп/2012; від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013; від 29 травня 2013 року № 2-рп/2013; від 28 листопада 2013 року № 12-рп/2013; від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013; від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) тощо.

Звернення до наведених рішень переконує у використанні публічного інтересу одночасно як певного предмету дослідження КСУ (про що справа – І.Б.) та критерію застосування принципу пропорційності під час розгляду цим судом конституційних проваджень (справ).

Розкриємо це більш детально. У контексті нашого дослідження взаємозв'язку конституційного провадження і цивільного судочинства (як виду цивілістичного процесу), наведемо одне із перших рішень, в якому розглядається поняття і специфіка захисту інтересів держави як складової публічного інтересу.

Так, у рішенні КСУ від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) [2]. Вищий арбітражний суд України та Генеральна прокуратура України звернулися до Конституційного Суду України із конституційними поданнями щодо роз'яснення положень абз. 4 ч.1 ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України, в яких йдеться про те, що арбітражний суд порушує справи за позовними заявами «прокурорів та їх заступників, які звертаються до арбітражного суду в інтересах держави», та частини другої зазначеної статті, яка стосується органу, уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах. Генеральна прокуратура України стверджувала, що існуюча практика розгляду позовів прокурорів арбітражними судами звужує закріплене ст. 121 Конституції України поняття «інтереси держави», оскільки останні ототожнюють їх лише з майновими інтересами держави. Прокуратура України поширює це поняття і на інтереси в економічній, політичній, соціальній та інших сферах, що дає право її органам на широке представництво інтересів держави в арбітражних судах. Крім того, Генеральна прокуратура України просить дати офіційне тлумачення понять «інтереси держави», «представництво прокурора в суді», «орган, уповноважений державою» та «відповідні функції у спірних відносинах».

КСУ у цій справі дійшов висновку, «інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, державних підприємств та організацій чи з інтересами господарських товариств з часткою державної власності у статутному фонді. Проте держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але й в діяльності приватних підприємств, товариств. Із врахуванням того, що «інтереси держави» є оціночним поняттям, прокурор чи його заступник у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, в чому саме відбулося чи може відбуватися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах. <...> Отже, за змістом п. 2 ст. 121 Конституції України та ст. 2 і 29 Арбітражного процесуального кодексу України під представництвом інтересів держави в арбітражному суді треба розуміти правовідносини, в яких прокурор, реалізуючи повноваження щодо захисту інтересів держави, <...> за ініціативою прокурора, якщо цього вимагає захист інтересів держави». У зв'язку з викладеним КСУ дійшов висновку, що «Положення абз. 4 ч. 1 ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України в контексті п. 2 ст. 121 Конституції України треба розуміти так, що прокурори та їх заступники подають до арбітражного суду позови саме в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ і організацій незалежно від їх підпорядкування і форм власності» (рішення КСУ від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99) [2].

Тож, у цьому рішенні КСУ підкреслив самостійне значення інтересів держави, а не з інтересами державних органів, державних підприємств та організацій

ня, оскільки покликаний контролювати закон не лише на предмет правомірності владного впливу на основні права, а й щодо його збалансованості в цілому. Тому як критерій конституційного контролю цей принцип застосовується до оцінки змісту правових актів на предмет їх розумності та справедливості» [1, с. 118].

Такий погляд, на нашу думку, заслуговує на увагу і всіляку підтримку, адже саме розумність і справедливість є тими критеріями, які створюють засади дієвості законодавчого акта протягом тривалого часу, адже завдяки ним враховується баланс усіх складових суспільних відносин, що регулюються правом. А «червоною ниткою» відшукування, співставлення та формування таких критеріїв виступає саме публічний інтерес і його межі у всій його багатоманітності проявів.

Наголошуємо, що принцип пропорційності у практиці КСУ з'явився не спонтанно, а є еволюційним проявом розвитку суспільних відносин і відповідної реакції на такий розвиток з боку КСУ при розгляді конституційних проваджень під час здійснення ним так званого наступного конституційного контролю, який полягає у контролі правомірності правового регулювання суспільних відносин через розгляд справ про відповідність законів та інших правових актів Конституції України та офіційного тлумачення Конституції України (ст. 150 Основного Закону України).

Як вірно зауважує Ю. О. Євтушок, принцип пропорційності як інструмент контролю за правомірністю обмеження законодавцем конституційних прав і свобод людини та балансування різноспрямованих публічних і приватних інтересів у практиці Конституційного Суду України використовується від початку його створення. В окремих вітчизняних наукових статтях певною мірою здійснювався аналіз такої практики, втім йому бракувало системності та послідовності [1, с. 119].

Зокрема, наведемо приклад судової практики КСУ, який стосується різниці між застосуванням публічного інтересу і не застосуванням принципу пропорційності.

Так, у рішенні від 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009 [5] (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) КСУ зазначив, що «усиновлення надає усиновлювачам відповідні права та накладає на них обов'язки щодо усиновленої дитини в такому самому обсязі, який мають батьки щодо дитини (ч. 4 ст. 232 СК України), а усиновленим дітям – права і обов'язки в такому самому обсязі, який мають діти щодо своїх батьків (ст. 172, ч. 1 ст. 202, ч. 5 ст. 232 СК України). Встановлення вимоги щодо різниці у віці між усиновлювачем і усиновлюваним належить до законодавчих повноважень парламенту. Воно обумовлене відповідальністю держави за долю дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до закріплених в Конституції України принципів взаємовідносин між батьками та дітьми (ст.ст. 51, 52). Визначена Законом вимога щодо різниці у віці між усиновлювачем і дитиною є однаково обов'язковою для всіх осіб, які бажають усиновити дитину, і фактично стосується можливості усиновлення дитини певного віку, а тому не порушує принципу рівності громадян перед законом, закріпленого ст. 24 Конституції України» (рішення КСУ від 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009) [5].

Аналізуючи мотивувальну частину зазначеного рішення зауважимо, що аргументація у ньому не є достатньою для визнання конституційним окремого положення ч. 2 ст. 211 СК України, адже виключно вікові ознаки не можуть визнаватися перепорою для реалізації права людини на батьківство, а дитини – на піклування у сім'ї. На наш погляд, у цьому рішенні доцільно було б зазначити на інші чинни-

ки, які могли б дозволити, як виняток, усиновити дитину в разі наявності різниці у віці понад 45 років коли вони не є родичами, зокрема відмінний стан здоров'я. Крім того слід врахувати, що численні усиновлення в Україні здійснюються іноземцями, які у своїх країнах мають вищий рівень життя, та, відповідно тривалість його. Утім надавати перевагу іноземцям порівняно із громадянами України також суперечитиме ст. 24 Конституції України.

З цього приводу суддя КСУ і суддя-доповідач у справі М. А. Маркуш в окремій думці до цього рішення наголошувала, що «рішення в мотивувальній частині не містить методологічного підходу до розкриття правової природи інституту усиновлення, зокрема усиновлення – це право чи законний інтерес. І далі суддя КСУ формує думку, що лише через визначення в мотивувальній частині Рішення правової природи цього явища можна було б дати вичерпну відповідь на питання, поставлені суб'єктом права на конституційне подання, щодо того, чи відповідають зміни, внесені Законом до ч. 2 ст. 211 СК України, положенням ст.ст. 21, 22, 24, 51 Конституції України. Якщо мотивувальна частина Рішення й містить елементи дослідження в частині відповідності ст.ст. 24, 51 Конституції України положень другого речення абзацу першого ч. 2 ст. 211 СК України щодо різниці у віці між усиновлювачем та дитиною, однак воно є неповним. У мотивувальній частині відсутнє дослідження оспорюваних приписів ч. 2 ст. 211 СК України на предмет їх відповідності ст.ст. 21, 22 Конституції України, а тому відсутнє обґрунтування висновку, зробленого в пункті 1 резолютивної частини Рішення щодо відповідності оспорюваного положення ст. 211 СК України положенням ст. ст. 21, 22 Конституції України» [6].

Аналогічної позиції дотримується суддя КСУ В. М. Кампо, який в окремій думці до цього рішення пише, що «Усиновлення – це прояв державного піклування про дитину-сироту чи дитину, позбавлену батьківського піклування. Головною метою усиновлення є, передусім, належне забезпечення прав та інтересів такої дитини, передбачених Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Сімейним кодексом України, Законом України «Про охорону дитинства» тощо. Рішення № 3-рп/2009 базується на тому, що встановлення вимоги щодо різниці у віці між усиновлювачем і усиновлюваним належить до законодавчих повноважень парламенту і обумовлене відповідальністю держави за долю дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Однак різниця у віці між усиновлювачами та дитиною не належить до ключових критеріїв, що впливають на їх обов'язок щодо виховання дітей. Відносини між усиновлювачами та усиновленими формуються перш за все соціальними, етико-моральними, матеріальними та іншими чинниками» [5].

Слушними видаються аргументи судді КСУ Ю. І. Нікітіна також в окремій думці щодо рівності прав біологічних і усиновлених дітей, що «відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Даний принцип, зокрема, розкривається у ст. ст.21, 22, 24, 51, 52 Конституції України: усі люди є вільні і рівні у своїх правах; права і свободи людини є невідчужуваними, непорушними та не є вичерпними і не можуть бути скасовані; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; кожен із подружжя має рівні права і обов'язки; діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Отже, виходячи з наведених конституційних положень можна дійти висновку, що біологічні батьки та усиновлювачі є рівними у своїх правах щодо дітей, як і діти рівні у

своїх правах незалежно від їх походження, а також того, народжені вони у шлюбі чи поза ним, виховуються в сім'ї чи поза нею».

І далі суддя КСУ Ю. І. Нікітін обґрунтовує, що «З. Дитинство в Україні охороняється державою (ч. 3 ст. 51 Конституції України). Пріоритетом у правовому регулюванні сімейних відносин є забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку (ч. 2 ст. 1, ч. 3. Ст. 5 СК України), а усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя (ч. 2 ст. 207 СК України). У п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. Ратифікувавши у 1991 році Конвенцію про права дитини, держава визнала, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння. Відповідно до п. 3 ст. 16 Загальної декларації прав людини, п. 1 ст. 23 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, ч. 1 ст. 3 СК України сім'я визнається природним і основним осередком суспільства» [7].

Таким чином, КСУ у рішенні від 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009 (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) підійшов досить формально-логічно у мотивувальній частині стосовно найвищих інтересів дитини, які у своїй сукупності становлять значний суспільний інтерес, стосуються найвищої соціальної цінності держави – людини; а у кожному конкретному випадку торкаються природного права кожної дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування на переважне право виховання у сім'ї.

У мотивувальній частині, на наш погляд, КСУ виходив із наявності публічних інтересів у вигляді відповідальності держави за долю сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування та, формально-логічно обмежив (із втручанням у сутність права) фізичної особи на усиновлення виходячи із вікових ознак. Однак при цьому не застосувавши три елементи принципу пропорційності: 1) відповідність оскаржуваного «втручання» «нагальній суспільній потребі»; 2) пропорційності правомірній меті, що переслідувалась; 3) відповідність та достатність обґрунтування, наданого національними органами влади для виправдання втручання [8, с. 208].

Висновки. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що визнання, прояв і забезпечення різних публічних інтересів як за значенням так і за суб'єктами – інтересам суспільства, держави, регіонів, місцевого самоврядування, окремих соціальних груп, невизначеного кола осіб – створюють міцний конституційний фундамент, гарантують прояв законних інтересів в різних сферах життя суспільства. І поняття публічного інтересу, не будучи в буквальному сенсі слова конституційно-нормативним, за своїм змістом відображено на конституційному рівні, у чому, на наш погляд, полягає його правоутворююча роль, яка поширюється на усі галузі публічного і частково приватного права.

Розумність і справедливість є тими критеріями, які створюють засади дієвості законодавчого акта протягом тривалого часу, адже завдяки ним враховується баланс усіх складових суспільних відносин, що регулюються правом. Ключовим

елементом відшукання, співставлення та формування таких критеріїв виступає саме публічний інтерес і його межі у всій його багатоманітності проявів.

Принцип пропорційності у практиці КСУ з'явився не спонтанно, а є еволюційним проявом розвитку суспільних відносин і відповідної реакції на такий розвиток з боку КСУ при розгляді конституційних проваджень під час здійснення ним так званого наступного конституційного контролю, який полягає у контролі правомірності правового регулювання суспільних відносин через розгляд справ про відповідність законів та інших правових актів Конституції України та офіційного тлумачення Конституції України (ст. 150 Основного Закону України).

Список літератури

1. Євтушок Ю. О. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права. Дис...канд. юрид. наук спеціальність 12.00.01 // Юлія Олегівна Євтушок / – К. – 2015. – 214 с.
2. Рішення КСУ у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/docs/397>.
3. Рішення КСУ у справі за конституційними поданнями народних депутатів України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 8, 11, 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (справа про свободу утворення профспілок) від 18 жовтня 2000 року № 11-рп/2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/418>.
4. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/563>.
5. Окрема думка судді КСУ Кампа В. М. на рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/563>.
6. Окрема думка судді КСУ Маркуш М. А. на рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/563>.
7. Окрема думка судді КСУ Нікітіна Ю. І. на рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/563>.
8. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.
9. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. – Х. : Консум, 2002. – 296 с.

Стаття надійшла 25.10.2018 р.

И. Э. Берестовая, канд. юрид. наук, доцент, Заслуженный юрист Украины,
ведущий научный сотрудник отдела организации научной работы
Национальной академии внутренних дел
Соломенская площадь, 1, Киев, 03035, Украина

ПРОЯВЛЕНИЕ ПУБЛИЧНОГО ИНТЕРЕСА В ПРАКТИКЕ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена анализу проявления публичного интереса в конституционном юрисдикционном процессе. Обосновано, что признание, проявление и обеспечение различных публичных интересов создают прочный конституционный фундамент, гарантируют проявление законных интересов в различных сферах жизни общества. Сделан вывод, что разумность и справедливость являются теми критериями, которые создают основы действительности законодательного акта в течение длительного времени. Доказано, что ключевым элементом отыскания, сопоставления и формирования таких критериев выступает именно публичный интерес со всей его многогранности проявлений и его границы. Отмечается, что принцип пропорциональности в практике КСУ появился не спонтанно, а является эволюционным проявлением развития общественных отношений и соответствующей реакции на такое развитие со стороны КСУ при рассмотрении конституционных производств.

Ключевые слова: публичный интерес, конституционное право, конституционная юрисдикция, решение, справедливость, разумность, критерий, законодательный акт.

I. E. Berestova, Ph.D, Associate Professor,
the Honored Lawyer of Ukraine
the Leading Researcher of National Academy of Internal Affairs
Solomenskaya Square, 1, Kyiv, 03035, Ukraine

STATEMENT OF PUBLIC INTEREST IN PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to the analysis of the manifestation of public interest in the constitutional jurisdictional process. It is substantiated that the recognition, manifestation and provision of various public interests create a strong constitutional foundation, guarantee the manifestation of legitimate interests in various spheres of society. It is concluded that reasonableness and justice are those criteria that create the basis for the validity of a legislative act for a long time. It is proved that the key element in the search, comparison and formation of such criteria is precisely public interest with all its multifaceted manifestations and its boundaries. It is noted that the principle of proportionality in the practice of the CCU appeared not spontaneously, but is an evolutionary manifestation of the development of social relations and the corresponding reaction to such development from the part of the CCU when considering constitutional proceedings.

Key words: public interest, constitutional law, constitutional jurisdiction, decision, justice, reasonability, criterion, legislative act.

УДК 347. 921.8 (477) – 058.56

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149514>

К. Ю. Кармазіна, канд. юрид. наук, доцент, адвокат, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

Ю. О. Гончарук, студентка 2 курсу магістратури
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЗАСУДЖЕНИМ ОСОБАМ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання надання безоплатної професійної правничої (правової) допомоги засудженим особам. Проаналізовано джерела права, які закріплюють відповідне право засуджених осіб, а також досліджено механізм його реалізації на практиці. Досліджено стан справ із забезпеченням права на безоплатну правову допомогу для засуджених осіб на прикладі Миколаївської, Одеської та Херсонської областей.

Ключові слова: правнича допомога, безоплатна правова допомога, засуджена особа, пенітенціарний заклад, право на професійну правничу допомогу

Постановка проблеми. Питання надання професійної правничої (правової) допомоги в Україні протягом всього періоду її незалежності завжди були і є актуальними як для правників, так і для пересічних громадян. Адже в будь-якій цивілізованій державі світу право на правову допомогу виступає не лише одним з основоположних конституційних прав особи, а й своєрідною гарантією реалізації всіх інших прав.

Для належного забезпечення реалізації права на професійну правничу (правову) допомогу недостатньо закріпити його на рівні Основного Закону держави або в міжнародно-правових договорах. Потрібно детально і зрозуміло виписати механізм реалізації такого права особи у внутрішньому законодавстві.

З огляду на сучасні події в нашій країні та катастрофічну економічну ситуацію переважна більшість населення України як ніколи потребує надання не тільки професійної, якісної, своєчасної та ефективної, але й безоплатної правової допомоги. Особливо саме безоплатної правової допомоги потребують вразливі прошарки суспільства, серед яких і засуджені особи.

Нашою державою останнім часом декларується, що для засуджених осіб створюються умови, які спрощують механізм їх звернення за безоплатною правовою допомогою. То ж спробуємо розібратися наскільки ці твердження відповідають дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу проблемам надання правової допомоги в своїх публікаціях приділили такі науковці, як Т. В. Варфоломєєва, Т. Б. Вільчик, Г. П. Власова, І. Ю. Головацький, В. Г. Гончаренко, В. Т. Мальяренко, М. М. Михеєнко, С. В. Оверчук та ін. Однак, незважаючи на підвищену

ний інтерес наукової спільноти до даної теми, актуальним і майже недослідженим залишається питання надання безоплатної правової допомоги засудженим особам в Україні на сучасному етапі.

Метою даного дослідження є аналіз особливостей надання безоплатної правової допомоги засудженим особам в нашій країні на сучасному етапі її розвитку, тенденцій розвитку законодавства в цій сфері та стану реалізації засудженими свого права на безоплатну правову допомогу на Півдні України (на прикладі Миколаївської, Одеської та Херсонської областей).

Виклад основного матеріалу. Оскільки право засудженого на безоплатну правову допомогу (далі – БПД) є одним з елементів його правового статусу, відстежимо яке визначення поняттю «засуджений» надає законодавець. Так, згідно частинами 2, 3 статті 43 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили. Засуджений має права обвинуваченого, передбачені статтею 42 КПК України, в обсязі, необхідному для його захисту на відповідній стадії судового провадження [6, ст. 43].

Згідно з частинами 2, 3 статті 42 КПК України, обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду. Обвинувачений має право на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату [6, ст. 42].

Не слід забувати, що судимість хоча і покладає низку обмежень на особу, але в жодному разі не позбавляє прав, які гарантуються Конституцією України, Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та іншими джерелами права.

Так, згідно з частиною 2 статті 8 Кримінально-виконавчого кодексу України засудженому гарантується право на правову допомогу. Для одержання правової допомоги засуджені можуть користуватися послугами адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [5, ст. 8].

Відповідно до Європейських пенітенціарних правил засуджені мають право на отримання правової допомоги. Обов'язком адміністрації пенітенціарних установ є надання можливості для доступу до такої допомоги. Засуджені мають право користуватися послугами юриста, як за свій рахунок, так і через систему безкоштовної правової допомоги. Європейські пенітенціарні правила передбачають конфіденційність консультацій з правових питань з юристами. Засудженим відповідно до цих Правил надається доступ до документів, які стосуються процесуальних дій щодо них, або можливість тримати такі документи у себе [4, ст. 23].

Пунктом 8 наказу № 33 Державного департаменту України з питань виконання покарань від 17 березня 2000 року, яким затверджено «Положення про від-

ділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань», безпосередньо на начальника відділення покладається обов'язок здійснювати прийом засуджених з особистих питань, вирішувати їх заяви та скарги, надавати допомогу в захисті їх прав та законних інтересів [10, п. 8].

Згідно статті 102 Кримінально-виконавчого кодексу України «Режим у колоніях та його основні вимоги» саме через діяльність режимно-оперативних апаратів має забезпечуватися реалізація прав і законних інтересів засуджених [5, ст. 102].

Крім того, частиною 3 статті 110 Кримінально-виконавчого кодексу України також передбачено, що засудженому гарантується право на правову допомогу. Для її одержання за письмовою заявою засуджених, їх близьких родичів, громадських організацій, засудженим надається побачення з адвокатом або іншим фахівцем в галузі права. Ці побачення за бажанням засудженого, адвоката або іншого фахівця в галузі права можуть надаватися наодинці [5, ст. 110]. Пунктом 49 «Правил внутрішнього розпорядку» воно надається в кімнаті короткострокових побачень із забезпеченням їх безпеки.

Відповідно до Указу Президента України «Про концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні», спрямованої на реалізацію права людини на доступ до правосуддя, метою якої є створення ефективної системи безоплатної правової допомоги, - первинної та вторинної, вона реалізується шляхом:

- інформування особи про зміст її права та порядок його реалізації;
- забезпечення можливостей досудового вирішення правових спорів;
- запобігання часовим та фінансовим затратам особи на доступ до адвоката [9].

Конституція України гарантує кожному право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно [1, ст. 59].

Дослідниця А. В. Іванцова вважає, що перше речення ст. 59 Конституції України – «кожен має право на професійну правничу допомогу» є конституційною декларацією, що передбачає створення в державі умов, за яких кожен міг би задовольнити своє право на отримання необхідної правової допомоги в будь-якому місці й у будь-який час. Це означає, що така допомога за Основним Законом має бути доступною, нічим не обмеженою й реальною [13, с. 40].

Зазначена конституційна гарантія охоплює всіх осіб: громадян України, іноземців, осіб без громадянства, які перебувають на території України. Вона є доповненням до інших конституційних принципів і гарантій, зокрема принципів рівності й недискримінації.

Вагомим кроком вперед і спробою вирішити в Україні питання щодо належної реалізації зацікавленими особами свого конституційного права на правову допомогу є прийняття 5 липня 2012 р. Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і 02.06. 2011 р. Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Саме останній закон визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги.

Так, право на безоплатну правову допомогу (далі – БПД) – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу. При реалізації

права на безоплатну правову допомогу не допускається застосування привілеїв чи обмежень до осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [8, ст. 3].

Законом України “Про безоплатну правову допомогу” гарантована Конституцією України безоплатна професійна правнича (правова) допомога поділяється на два види: первинну та вторинну. Так, безоплатна первинна правова допомога як вид державної гарантії включає такі види правових послуг: надання правової інформації, консультацій і роз’яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [8, ст. 7]. Коло суб’єктів надання безоплатної первинної правової допомоги в нашій державі є достатньо широким (юридичні клініки, органи місцевого самоврядування тощо).

Що ж стосується надання безоплатної вторинної правової допомоги як виду державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя, то вона включає в себе такі види правових послуг:

- 1) захист;

- 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

- 3) складення документів процесуального характеру [8, ст. 13].

З жовтня 2014 року особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, отримали право на всі види правових послуг, перераховані вище. При чому, незважаючи на спроби нашої держави законодавчо обмежити кількість звернень споживачів права на безоплатну правову допомогу (здійснені у липні цього року шляхом внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» через встановлення ліміту у не більше шести звернень про надання такої допомоги протягом бюджетного року та не більше ніж за шістьма дорученнями/наказами про надання безоплатної вторинної правової допомоги, виданими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, одночасно), жодних лімітів для засуджених осіб встановлено не було. І це, у порівнянні з практикою зарубіжних країн, - просто безпрецедентна щедрість нашої держави, яка говорить про те, що, принаймні на папері (тобто в законі), Україні для свого населення коштів не шкода.

До того ж, нашою державою факт належності чи неналежності особи до громадянства України для надання засудженій особі безоплатної вторинної правової допомоги до уваги не береться. Адже “право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов’язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу” [8, ст. 14].

Наданням безоплатної вторинної правової допомоги в нашій державі займається мережа центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги (23 регіональних та 96 місцевих центрів) на чолі з Координаційним центром з надання правової допомоги та адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Відповідно до Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02 липня 2012 року № 967/5 (зі змінами), захист особи, засудженої до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, за зверненням такої особи або за ухвалою суду забезпечують саме регіональні центри відповідно до покладених на них завдань.

Скільки ж понад 45 000 адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність в нашій країні, залучені до системи надання безоплатної вторинної правової допомоги на постійній основі за контрактом або тимчасовій за договором? Для відповіді на це питання необхідно проаналізувати дані офіційних інтернет-сторінок двадцяти трьох існуючих в Україні регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, адже вони забезпечують ведення локальних реєстрів адвокатів, з якими співпрацюють. Оскільки одним з завдань статті є аналіз стану реалізації засудженими свого права на безоплатну правову допомогу лише на прикладі Миколаївської, Одеської та Херсонської областей, то й локальні реєстри були проаналізовані нами виключно щодо цих трьох областей. Так, суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу (зокрема, і засуджені особи), які звертаються до Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Одеській області та/або місцевих центрів цього регіону, можуть розраховувати на те, що допомогу їм надаватиме один з 219 адвокатів [16], до відповідних центрів в Миколаївській області – один з 185 адвокатів [15], до відповідних центрів в Херсонській області – один з 139 адвокатів [17]. Тобто на перший погляд у засуджених осіб в Україні з реалізацією права на безоплатну вторинну правову допомогу все має бути гаразд, достатньо лише зажадати такої допомоги та звернутися за її одержанням.

Але, як вдало наголошує С. В. Оверчук, безоплатна правова допомога за визначенням Європейського суду з прав людини повинна бути дієвою та ефективною. Суд зазначає, що підпункт (с) пункту 3 статті 6 Конвенції гарантує право на адекватний захист в ході судового розгляду, який здійснюється як особисто, так і за допомогою адвоката; це право посилюється обов'язком з боку держави надавати в певних випадках безкоштовну юридичну допомогу [14, с. 3].

В реаліях сьогодення ситуація із забезпеченням такого права для засуджених осіб в Україні виглядає набагато менш оптимістично. І причинами цього є наступні чинники.

По-перше, у багатьох випадках для того, щоб отримати право на безоплатну вторинну правову допомогу, потрібно зібрати необхідні документи, що підтверджують належність особи до певної категорії суб'єктів права на БПД, визначених у законі. Тобто засуджена особа має документально підтвердити, що була засуджена в Україні за скоєння злочину, що вирок щодо неї набрав законної сили, що засуджена вона лише до таких видів покарань, як позбавлення волі, або тримання

в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, або обмеження волі. Надати просто ксерокопію вироку для підтвердження свого статусу засудженій особі буде недостатньо, адже документи до центрів з надання БВПД слід подавати в оригіналі або у вигляді належним чином засвідченої копії. Та чи легко на території пенітенціарного закладу виготовити копію документу, чи легко добитися від її керівника належного засвідчення (особливо у випадках, коли засуджена особа порушує режим або коли адміністрація пенітенціарного закладу припускається порушень прав і свобод людини і не хоче розголосу)? Питання, на наш погляд, риторичне.

Якщо особа не має підстав для отримання безоплатної вторинної правової допомоги (не зможе підтвердити свій статус суб'єкта права на БПД), Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги приймає рішення про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги і надсилає копію цього рішення особі, яка звернулася про надання такої допомоги, з одночасним роз'ясненням порядку оскарження рішення про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги» [8, ст. 19].

По-друге, режим утримання засудженої особи в пенітенціарному закладі передбачає низку обмежень у реалізації конституційних прав особи, зокрема, – і права на повагу до особистого та сімейного життя, в тому числі, – і на таємницю листування.

Так, Кримінально-виконавчим кодексом України закріплено: “Засудженим військовослужбовцям дозволяється відправляти і отримувати листи та телеграми без обмеження їх кількості. Вручення листів, що надходять, проводиться представником дисциплінарного батальйону, в присутності якого засуджений військовослужбовець зобов'язаний їх розпечатати. Зміст листів перевірки не підлягає. Виявлені при цьому заборонені вкладення вилучаються. Розпечатувати листи, які відправляють засуджені, заборонено” [5, ст. 74]. Таким чином, для засуджених військовослужбовців відправлення листів до центрів з надання БВПД з проханням забезпечити надання права на БПД та одержання відповідей на такі листи проблемою не є.

Зовсім інакше складається ситуація з реалізацією права на БПД особами, засудженими до позбавлення волі.

Так, з одного боку частиною 1 статті 107 Кримінально-виконавчого кодексу України серед прав і обов'язків засуджених до позбавлення волі міститься право “здійснювати листування з особами, які знаходяться за межами колоній, вести з ними телефонні розмови, у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку, користуватися глобальною мережею Інтернет” [5, ст. 107].

Але вже у статті 113 цього ж джерела права зустрічаємося з механізмом реалізації особами, засудженими до позбавлення волі, свого права на листування: “Засудженим дозволяється одержувати і відправляти листи і телеграми за свій рахунок без обмеження їх кількості. Кореспонденція, яку одержують і надсилають засуджені до відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, підлягає перегляду. Кореспонденція, яку засуджені адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, до

суду та прокуророві, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку засуджені одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає. Кореспонденція, яку засуджені адресують захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку засуджені одержують від такого захисника, перегляду не підлягає. Засуджений має право передати кореспонденцію захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, безпосередньо під час побачення з ним” [5, ст. 113].

Таким чином, листування засудженого до позбавлення волі з центрами БВПД, по-перше, підлягає перегляду адміністрацією пенітенціарного закладу, а по-друге, не обов’язково такі листи будуть надіслані за належністю взагалі, по-третє ж, якщо такі листи і будуть надіслані за належністю, то строк для цього з часу їх подачі в законодавстві не встановлений. Отже, право на своєчасне та ефективне одержання БВПД засудженими до позбавлення волі особами може бути порушене. А відповідно порушеними або взагалі недоступними для засудженої особи можуть стати і право на амністію, і право на помилування, і право на перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами й інші права та свободи, що не обов’язково стосуються забезпечення особи доступом до правосуддя.

Тепер спробуємо розібратися з тим, наскільки часто населення України просить державу про допомогу в забезпеченні адвокатом. Для цього наводимо результати багатомісячного листування з Координаційним центром з надання правової допомоги.

В період з 2015 по 30 вересня 2018 рр. Регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги було видано 313457 доручень для надання БВПД, а саме в 2015 р. – 75115, 2016 р. – 81175, 2017 р. – 90203, з 01 січня по 30 вересня 2018 р. – 66967 доручень.

Кількість виданих Місцевими центрами з надання БВПД доручень про призначення адвоката в період з 01 липня 2015 р. по 12 жовтня 2018 р. складає 126066 доручень. З 01 липня по 31 грудня 2015 року – 8876, 2016 рік – 30720, 2017 рік – 52266, з 01 січня по 12 жовтня 2018 року – 34204 доручень.

Аналізуючи вищевикладене, ми дійшли до висновку, що найпродуктивнішим у плані надання БВПД для держави був 2017 рік, адже Регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги було надано 90203 доручень, а Місцевими центрами з надання БВПД – 52266 доручень. Це свідчить про високий рівень довіри населення України адвокатів, які співпрацюють з державою в процесі надання БВПД, і це, безумовно, добре. Але водночас такі цифри, на превеликий жаль, свідчать і про те, що у 2017 році права і свободи громадян порушувалися частіше (адже особи потребували адвокатів саме з метою захисту та відстоювання своїх прав, свобод та законних інтересів), а також про те, що все більше громадян в Україні не можуть собі з фінансової точки зору дозволити оплатити правову допомогу адвокатів, які працюють за договором (угодою).

Скільком же засудженим особам, які мають право на надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні, вдалося її отримати від держави та з яких питань? Оскільки жодної офіційної статистики державою в особі Координацій-

ного центру з надання правової допомоги з цього приводу не ведеться, авторам довелось через механізм запитів про одержання публічної інформації окремо до Регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Миколаївській, Одеській та Херсонській областях самотужки такі дані збирати.

Так, за оперативною інформацією, наданою регіональними центрами з надання БВПД у Миколаївській, Одеській та Херсонській областях, у період з 01 січня 2015 року по 01 жовтня 2018 року було видано 9609 доручень адвокатам для надання безоплатної вторинної правової допомоги зазначеній категорії громадян.

За інформацією регіональних центрів зазначені особи звертаються з різними правовими питаннями, зокрема щодо касаційного оскарження рішення суду, перегляду рішень за нововиявленими обставинами, оскарження дій або бездіяльності працівників правоохоронних органів, захисту під час вирішення питань, визначених статтею 537 КПК, а також сімейних, трудових, земельних тощо.

Отримавши відповідь Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Одеській області на наш запит про надання публічної інформації, ми дізналися, що у період з 2015 року по 2018 рік до регіонального центру надходили звернення осіб, засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі. З 01.01. 2015 року по 2018 рік регіональним центром видано 468 доручень для надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, засудженим до покарання у вигляді позбавлення волі. При цьому доручення для надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, засудженим до покарання у вигляді позбавлення волі, видавались для здійснення захисту осіб у кримінальних провадженнях, для здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, для складання документів процесуального характеру, з питань умовно-дострокового звільнення, апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, застосування амністії, оскарження дисциплінарних стягнень, перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, перегляду строку відбування покарання, визнання особи потерпілою, кредитних спорів, розірвання шлюбу, земельних питань, житлових питань, спадкових питань, питань батьківства.

Відповідно до інформації, наданої Регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Миколаївській області, за період з 2015 по 2018 роки до Регіонального центру за наданням безоплатної вторинної правової допомоги неодноразово зверталися особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі. Так, за період з 2015 по 2018 роки було видано 407 доручень для надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, засудженим до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, з них: у 2015 році – 29 доручень, у 2016 році – 155 доручень, у 2017 році – 125 доручень, у 2018 році (станом на 01.11.2018) – 98 доручень. Засуджені звертались за безоплатною вторинною правовою допомогою з питань кримінального, цивільного, адміністративного права. Найбільш типовими та поширеними питаннями є:

- складання касаційної скарги на вирок суду, оскарження вироку суду у касаційній інстанції;

- розгляд кримінальної справи за нововиявленими обставинами;
- зарахування попереднього ув'язнення до строку позбавлення волі та перерахунок строку покарання за «законом Савченко», тобто Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення);
- щодо амністії;
- умовно дострокового звільнення;
- погашення заборгованості за кредитними договорами;
- оскарження дій (бездіяльності) посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, суду, прокуратури, адміністрації установ виконання покарань тощо;
- трудових відносин;
- складання процесуальних документів.

Регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Херсонській області була надана наступна інформація стосовно звернень засуджених осіб за правовою допомогою. В період з 01.01.2015 по 30.10.2018 р. до Центру надходили звернення осіб, засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі, для надання їм безоплатної вторинної правової допомоги, було видано 113 доручень адвокатам для надання БВПД, з них:

- протягом 2015 року видано 43 доручення;
- протягом 2016 року видано 30 (у тому числі 2 доручення на заміну адвокатів);
- протягом 2017 року видано 27 (у тому числі 2 доручення на заміну адвокатів);
- в період з 01.01.2018 по 30.10.2018 видано 13 доручень.

Доручення Регіональним центром з надання БВПД у Херсонській області видавались з наступних питань:

А) 70 доручень для здійснення захисту, з них: протягом 2015 року – 19 доручень; протягом 2016 року – 24 доручення (у тому числі 2 доручення на заміну адвокатів); протягом 2017 року – 18 доручень (у тому числі 2 доручення на заміну адвокатів); в період з 01.01.2018 по 30.10.2018 – 9 доручень;

Б) 30 доручень для складення документів процесуального характеру, з них: протягом 2015 року – 16 доручень; протягом 2016 року – 6 доручень; протягом 2017 року – 5 доручень; в період з 01.01.2018 по 30.10.2018 – 3 доручення;

В) 6 доручень для представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, з них:

протягом 2015 року – 4 доручення; протягом 2017 року – 2 доручення;

Г) 7 доручень одночасно для представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами та складення документів процесуального характеру, з них:

протягом 2015 року – 4 доручення; протягом 2017 року – 2 доручення; в період з 01.01.2018 по 30.10.2018 – 1 доручення.

Оскільки одним із принципів надання безоплатної правової допомоги є її доступність для всіх осіб, які мають право на її отримання. Аби правом на БПД могли скористатись особи, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі або обмеження волі, тримаються під вартою в місцях попереднього ув'язнення або перебувають на обліку в органах з питань пробації, створені дистанційні пунк-

ти доступу до безоплатної правової допомоги. На сьогодні в Україні працюють вже 126 таких пунктів доступу у приміщеннях уповноважених органів пробації та 26 – в установах виконання покарань [12].

Створення дистанційних пунктів значно полегшило процедуру звернення за правовою допомогою, адже раніше для отримання безоплатної вторинної допомоги засудженому необхідно було звернутись з письмовим зверненням лише через адміністрацію місця ув'язнення до Регіонального центру про надання безоплатної вторинної допомоги, зазначивши при цьому повністю анкетні дані (прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, місце народження, місце знаходження, дату ухвалення рішення суду та його назву, вид покарання та початок перебігу строку його відбування і його закінчення, статі за якими засуджено, вид правової допомоги який потребується, зазначивши при цьому з приводу якого питання) [11].

Висновки. В Україні право на одержання безоплатної професійної правничої (правової) допомоги хоча й закріплено цілою низкою джерел права, не завжди є доступним для всіх категорій осіб. По-перше, на безоплатну правову допомогу можуть розраховувати не всі категорії засуджених осіб, а лише ті з них, які є або військовослужбовцями, засудженими до тримання в дисциплінарному батальйоні, або засуджені до таких видів покарань, як обмеження волі чи позбавлення волі. Особливі складнощі в одержанні безоплатної правової допомоги з огляду на режим тримання в пенітенціарних закладах мають особи, засуджені до позбавлення волі. Адже кримінально-виконавче законодавство нашої держави накладає цілу низку обмежень на листування таких осіб. Наслідком цього є порушення права на своєчасне та ефективне одержання БПД засудженими до позбавлення волі особами, а відповідно порушеними або взагалі недоступними для засудженої особи можуть стати і право на амністію, і право на помилування, і право на перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами й інші права та свободи. Порівнюючи результати, надані Регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Одеській, Миколаївській та Херсонській областях, можна стверджувати, що найбільшу кількість доручень для надання правової допомоги засудженим особам у період з 2015 по 2018 роки було надано Регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Одеській області (468 доручень), а найменшу – у Херсонській області (113 доручень). Загалом звернення засуджених у цих регіонах стосуються складання касаційних скарг, перегляду рішень за нововиявленими обставинами, застосування амністії, умовно-дострокового звільнення, перегляду строку відбування покарання, складання процесуальних документів тощо. Система надання безоплатної правової допомоги в Україні, звичайно, не ідеальна, зате вона стрімко розвивається, робить помилки і щоденно вдосконалюється.

Список літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Основний Закон України від 28.06.1996 р. // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. – Назва з екрана.
2. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]: Декларація ООН, міжнародний документ від 10.12.1948 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/>

- show/995_015. – Назва з екрана.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]: Конвенція, міжнародний документ від 04.11.1950 // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Назва з екрана.
 4. Європейські пенітенціарні правила [Електронний ресурс] : Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць від 11.01.2006 р. // Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032. – Назва з екрана.
 5. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс від 11.07.2003 р. // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>. – Назва з екрана.
 6. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс від 13.04.2012 р. // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
 7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 05.07.2012 р. // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>. – Назва з екрана.
 8. Про безоплатну правову допомогу [Електронний ресурс]: Закон України від 02.06.2011 р. // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>. – Назва з екрана.
 9. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 09.06.2006 р. №509/2006 // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>. – Назва з екрана.
 10. Положення про психологічну службу установи виконання покарань [Електронний ресурс]: затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 17 березня 2000 р. № 33 // Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/I_doc2.nsf/link1/FIN24593.html. – Назва з екрана.
 11. Право засуджених на правову допомогу обговорили у Кропивницькій виправній колонії [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Регіонального центру з надання безоплатної вторинної допомоги у Кіровоградській області. – Режим доступу: <http://kirovohrad.legalaid.gov.ua>. – Назва з екрана.
 12. Правова допомога засудженим може надаватись через відеозв'язок [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Координаційного центру з надання правової допомоги. – Режим доступу: <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/197-lystopad-2018/2437>. – Назва з екрана.
 13. Іванцова А. В. Поняття безоплатної правової допомоги в Україні та за кордоном / А. В. Іванцова // Часопис Академії адвокатури України, 2015. – №3(28). – С. 40–45.
 14. Оверчук С. В. Умови надання безоплатної правової допомоги в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право», 2016. – № 1(13). – С. 1–43.
 15. Локальний реєстр адвокатів, що надають БВПД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mykolaiv.legalaid.gov.ua/ua/advotaky/reestr-advokativ>. – Назва з екрана.
 16. Локальний реєстр адвокатів, що надають БВПД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://odesa.legalaid.gov.ua/ua/advotaky/reestr-advokativ>. – Назва з екрана.
 17. Локальний реєстр адвокатів, що надають БВПД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kherson.legalaid.gov.ua/images/images/advocates/%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80_%D0%B0%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

Е. Ю. Кармазіна, канд. юрид. наук, доцент, адвокат, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права і правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

Ю. А. Гончарук, студентка 2 курса магистратуры
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ БЕСПЛАТНОЙ ПРАВОВОЙ ПОМОЩИ ОСУЖДЕННЫМ ЛИЦАМ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье рассмотрены вопросы предоставления бесплатной профессиональной правовой помощи осужденным лицам. Проанализированы источники права, закрепляющие соответствующее право осужденных лиц, а также исследован механизм его реализации на практике. Проанализировано положение дел с обеспечением права на бесплатную правовую помощь для осужденных лиц на примере Николаевской, Одесской и Херсонской областей. Авторами сделан вывод о том, что исследуемое право хотя и закреплено целым рядом источников, оно не является доступным для всех категорий лиц. На бесплатную правовую помощь в Украине могут рассчитывать лишь те осужденные лица, которые являются либо военнослужащими, осужденными к содержанию в дисциплинарном батальоне, или осужденные к таким видам наказания, как ограничение свободы или лишение свободы. Авторами детально описаны те сложности, с которыми на практике сталкиваются лица, осужденные к лишению свободы, в процессе получения от государства бесплатной правовой помощи.

Ключевые слова: правовая помощь, бесплатная правовая помощь, осужденное лицо, пенитенциарное учреждение, право на профессиональную правовую помощь.

K. Yu. Karmazina, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Attorney at Law, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

Yu. A. Honcharuk, Student of Magistracy
Odessa I. I. Mechnikov National University
Economics and Law Faculty
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

PROVIDING FREE LEGAL AID TO CONVICTED PERSONS IN UKRAINE

Summary

The article deals with the providing of free professional legal aid to convicted persons. The sources of law, which contains the following right of convicted persons, were analysed, and also the mechanism of its realization in practice was researched. The situation with the ensuring of the right to free legal aid for the convicted persons on the example of Mykolaiv, Odesa and Kherson oblasts was analyzed. The authors came to the conclusion, that even though the researched right is proclaimed by a range of law sources, it is not available for all the categories of persons. Only those convicted persons, who are either the soldiers, convicted to placement in disciplinary battalion, either the persons, convicted to such kind of punishments as the restriction of liberty or imprisonment, can rely on free legal aid in Ukraine. The authors described in details the difficulties on the way to receiving free legal aid from the state, which are faced by the convicted to imprisonment persons.

Key words: legal aid, free legal aid, convicted person, penitentiary institution, right to professional legal aid.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 342.951:351.82

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149515>

О. В. Гаран, докт. юрид. наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

Є. О. Каташинський, студент 4 курсу
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ВВЕЗЕНИХ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Статтю присвячено аналізу окремих законодавчих нововведень в сфері використання неналежно оформлених транспортних засобів, ввезених із держав-учасниць Європейського Союзу. В межах роботи було розглянуто нинішню ситуацію у досліджуваній сфері, а також запропоновано внести зміни до окремих законодавчих актів України з метою більш ефективного регулювання цих відносин.

Ключові слова: митне оформлення, транспортні засоби, «євробляхи».

Постановка проблеми. Ще донедавна кількість транспортних засобів, зареєстрованих за кордоном та ввезених в Україну, динамічно зростала. Так звані «євробляхи» – транспортні засоби, ввезені в нашу державу без належного митного оформлення, – останні декілька років переміщувалися на нелегальних підставах по Україні. Невелика ціна на такі авто, а також правова можливість ввезення таких транспортних засобів без належного митного оформлення приваблювала українців. Як наслідок, як свідчать дані Державної фіскальної служби України (далі – ДФС), станом на 13 липня 2018 року на території України перебувало 362 525 «євроблях» [1, с. 118].

Однак ситуація змінилася із прийняттям 8 листопада 2018 року Законів України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування акцизним податком легкових транспортних засобів» (далі – закон № 2611-VIII) [2] та «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо ввезення транспортних засобів на митну територію України» [3] (далі – закон № 2612-VIII). Із впровадженням зазначених змін держава поставила крапку у вирішенні проблеми так званих «євроблях». Утім, такий розвиток подій не влаштував користувачів цих авто, які почали виходити на акції про-

тестів¹, блокувати роботу митниць² та навіть публічно спалили автомобіль Range Rover³ в знак протесту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи те, що проблема, яка порушена у цій роботі, є досить новою, на сьогодні відсутні значні розробки у цій галузі. В більшій частині робота в цій сфері знаходить своє відображення в лише в окремих статтях в мережі Інтернет⁴.

Метою статті є розгляд та аналіз окремих законодавчих змін в досліджуваній сфері, а також надання власних рекомендацій щодо ефективного врегулювання порушеної у роботі проблеми.

Виклад основного матеріалу. Правова невизначеність щодо «євроблях» стала причиною конфлікту інтересів громадян та держави. Законодавчий пробіл надав можливість людям масово нехтувати приписами законодавства, ввозячи та використовуючи так зване нерозмитнене авто із порушенням норм Митного кодексу України (далі – МК України).

Аналіз ч. 1 ст. 381 МК України в ред. від. 04.10.2018 р. дозволяє констатувати, що громадяни були вправі ввозити транспортні засоби особистого користування з метою транзиту без їх письмового декларування та внесення грошової застави в розмірі митних платежів, якщо такі транспортні засоби були постійно зареєстровані у відповідних реєстраційних органах іноземної держави, що підтверджувалося відповідним документом [4]. Тобто, модель ввезення була дуже простою: купівля вже зареєстрованого за кордоном авто та ввезення його в Україну. Єдиною перепороною була необхідність вивезення транспортного засобу за межі України в строки, передбачені МК України (для митного режиму транзит – від 5 до 10 діб).

Проте наші співвітчизники ухилялися від цього обов'язку. Це обумовило адекватну реакцію державних органів на такі дії шляхом накладення значних штрафів. Наприклад, постановою т.в.о. начальника Одеської митниці ДФС було накладено стягнення на мешканця м. Одеси в вигляді штрафу в розмірі 3 млн. 651 тис. 387 грн. на підставі ст. 485 МК України. За результатами судового розгляду справи суди першої та апеляційної інстанцій відмовили позивачеві в скасуванні вказаної постанови [5, 6], а суд касаційної інстанції відмовив у відкритті провадження у справі [7].

Однак вже сьогодні держава закрила свій кордон для «євроблях» із одночасним наданням можливості легалізувати ввезені з порушенням митного та податкового законодавства авто. Це пов'язано із прийняттям вищезгаданих законів

¹ Докладніше див.: <https://www.autocentre.ua/news/opublikovan-spisok-perekrytyh-dorog-iz-za-protesta-vladeltsev-evroblyah-764861.html>;

² Докладніше див.: <http://www.sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/358629.html>;

³ Докладніше див.: <https://ru.tsn.ua/ukrayina/lider-evroblyaherov-szheg-svoy-land-cruiser-v-znak-protesta-protiv-novogo-zakona-1246542.html>.

⁴ Докладніше див.:

1) https://auto.24tv.ua/yak_lehalno_yizdyty_na_polskykh_nomerakh_v_ukraini_n4421;

2) <https://www.autocentre.ua/blogs/hto-maye-pravo-yizditi-na-nerozmitnenomu-avto-v-ukrayini-372272.html>;

3) <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100007205-vvezennya-avtomobiliv-z-inozemnoyu-reyestratsiyeyu>.

Ми переконані, що запропоновані зміни дозволять віднайти конструктивний вектор вирішення проблем «євроблях» та попередять появу нових таких авто, а також задовольнять усіх заінтересованих осіб.

З огляду на вищезазначене ми пропонуємо:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Митному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., №№ 44-48, ст. 552):

1) Розділ XXI «Прикінцеві та Перехідні положення» доповнити новим пунктом такого змісту:

"5. Тимчасово, до 1 січня 2020 року (включно)⁸ ставки ввізного мита для транспортних засобів, зазначених у підпункті 215.3.5-1 пункту 215.3 статті 215 цього Кодексу (крім транспортних засобів, зазначених у товарних підкатегоріях 8703 10 18 00, 8703 90 10 10, 8703 90 10 90, 8703 90 90 00 згідно з УКТ ЗЕД), визначаються із застосуванням коефіцієнта 0,2.

Сплата акцизного податку може здійснюватися із відстрочкою до 30 листопада 2020 року (включно) в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

У зв'язку з цим пункт п'ять – десять вважати відповідно пунктами шість – одинадцять".

2. У Податковому кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., №№ 13-17, ст. 112):

1) Підрозділ 2 Розділу XX «Перехідні положення» доповнити новим пунктом такого змісту:

"2. Тимчасово, до 1 січня 2020 року (включно) ставки податку на додану вартість для транспортних засобів, зазначених у підпункті 215.3.5-1 пункту 215.3 статті 215 цього Кодексу (крім транспортних засобів, зазначених у товарних підкатегоріях 8703 10 18 00, 8703 90 10 10, 8703 90 10 90, 8703 90 90 00 згідно з УКТ ЗЕД), визначаються із застосуванням коефіцієнта 0,5.

Платник податку може сплатити податок на додану вартість із відстрочкою до 1 січня 2021 року (включно) в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

У зв'язку з цим пункт три – шістдесят сім вважати відповідно пунктами чотири – шістдесят вісім".

2) Підрозділ 5 Розділу XX «Перехідні положення» доповнити пунктом п'ятнадцять такого змісту:

"15. Тимчасово, до 30 листопада 2019 року (включно), встановити, що коефіцієнт віку транспортного засобу відповідно до абзацу дев'ять підпункту 215.3.5-1 пункту 215.3 статті 215 цього Кодексу дорівнює 1. Цей коефіцієнт застосовується незалежно від віку транспортного засобу".

Список літератури

1. Katashynskiy Ye. O. Some aspects of legal regulation of the use of vehicles that are registered in the European Union ("Eurocars") // Вісник Одеського національного університету. Сер. Правознавство. Том 23, № 2 (33). – 2018. – С. 118–126.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування акцизним

⁸ Цей строк обумовлений відрахуванням одного року з моменту подання автором роботи на конкурс – 30.11.2018.

- податком легкових транспортних засобів [Електронний ресурс] : Закон України від 08.11.2018 № 2611-VIII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2611-19>. – Назва з екрана.
3. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо ввезення транспортних засобів на митну територію України [Електронний ресурс] : Закон України від 08.11.2018 № 2612-VIII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2612-19>. – Назва з екрана.
 4. Митний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>. – Назва з екрана.
 5. Постанова Приморського районного суду м. Одеса по справі № 522/19001/16-а від 03.11.2017 [Електронний ресурс] : Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70039535>. – Назва з екрана.
 6. Постанова Одеського апеляційного адміністративного суду по справі № 522/19001/16-а від 28.02.2018 [Електронний ресурс] : Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72715309>. – Назва з екрана.
 7. Ухвала Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду по справі № 522/19001/16-а від 03.04.2018 [Електронний ресурс] : Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73194489>. – Назва з екрана.
 8. Про Державний бюджет України на 2019 рік [Електронний ресурс] : проект Закону України від 15.09.2018 № 9000. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/ebproc4_1?pf3511=64598. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 30.11.2018 р.

О. В. Гаран, докт. юрид. наук, професор

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

Е. А. Каташинский, студент 4 курса

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

К ВОПРОСУ О ПУТЯХ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ В СФЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ, ВВЕЗЕННЫХ ИЗ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Резюме

В статье рассматриваются определенные аспекты законодательных новел, связанных с принятием ряда законов, нацеленных на урегулирование правовой неопределенности в сфере использования транспортных средств, ввезенных из Европейского Союза. Автор констатирует двойственность принятых нормативных актов, которые совмещают льготный режим со значительными санкциями. Автором предложен проект закона о внесении изменений в отдельные законодательные акты с целью достижения компромиссного результата в указанной сфере.

Ключевые слова: таможенное оформление, транспортные средства, «евробляхи».

O. V. Haran, Doctor of Juridical Science, Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

Ye. O. Katashynskiy, Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
Economics and Law Faculty
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

TO THE QUESTION OF THE WAYS OF SOLVING THE PROBLEM IN THE FIELD OF USE OF VEHICLES IMPORTED FROM THE EUROPEAN UNION

Summary

The article discusses certain aspects of legislative issues related to the adoption of a number of laws aimed at resolving legal uncertainty in the use of vehicles imported from the European Union. The author states the ambiguity of the adopted regulations that combine a preferential regime with significant sanctions. The author proposes a draft law on introducing amendments to certain legislative acts in order to achieve a compromise result in this area.

Key words: customs clearance, vehicles, «eurocars».

УДК 342.922

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149516>

С. М. Клімова, канд. наук з держ. упр., доцент, доцент кафедри права та європейської інтеграції ХарРІ НАДУ при Президентіві України, здобувач наук. ступ. докт. юрид. наук кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ

У статті висвітлено окремі напрямки оптимізації інформаційно-правового забезпечення управління публічними фінансами. Доводиться необхідність у створенні єдиного інформаційного простору системи управління публічними фінансами. З'ясовано, що інформатизація в галузі управління публічними фінансами має два аспекти: інформатизація передбачає сукупність дій та процесів для задоволення інформаційних потреб держави та суб'єктів управління публічними фінансами щодо публічних фінансів; здійснюється за допомогою засобів і систем автоматизованого оброблення та передачі даних.

Ключові слова: публічні фінанси, публічне управління, інформаційно-правові відносини, управління публічними фінансами.

Постановка проблеми. Процес реалізації системи публічних потреб та інтересів покладено в основу еволюції суспільства. Незважаючи на багатоманітність реформ, які мали місце в Україні за роки її незалежності, комплексних підходів до вирішення завдань розвитку управління публічними фінансами так і не було чітко сформульовано, не кажучи про їхнє впровадження у життя. Розвиток управління публічними фінансами зумовлено факторами, основними з яких є: 1) реформування системи публічного управління; 2) реформування системи публічних фінансів; 3) продовження відповідно до Конституції України процесу наповнення новим, більш вагомим змістом правового статусу людини та громадянина [1]; 4) оптимізація інформаційно-правового забезпечення управлінської діяльності.

Упродовж усієї історії людства, інформація, виступаючи одним із ключових ресурсів цивілізаційного розвитку, відігравала важливу роль у суспільній життєдіяльності та продовжує відігравати її нині. Однак зараз без перебільшення можна стверджувати, що інформаційні та комунікаційні технології стали найважливішим складником удосконалення управлінської діяльності. Досвід європейських країн засвідчує, що інформаційно-комунікаційні технології не лише виконують допоміжні функції в діяльності суб'єктів публічної адміністрації, а стали способом мінімізації корупційних ризиків. Що більше, у царині публічних фінансів можна говорити про наявність зв'язку між розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і здатністю різних організаційних структур розв'язувати свої завдання щодо реалізації державної фінансової політики. Аналіз стану інформаційного забезпечення в царині публічних фінансів показує, що цей процес потребує вдосконалення. В одних випадках спостерігається надлишок інформації, в інших – навпаки, її не вистачає. Відсутність же необхідної інформації в багатьох випадках є

серйозною перешкодою для управління фінансами. Звідси – проблема визначення оптимального обсягу необхідної інформації про публічні фінанси, що має бути доступна громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з управлінням публічними фінансами були у центрі уваги вітчизняних учених – фахівців з адміністративного та фінансового права, серед яких О. Близнюк, Л. К. Воронова, Е. С. Дмитренко, М. П. Кучерявенко, В. К. Колпаков, О. П. Литвин, О. А. Лукашев, А. О. Монаєнко, О. А. Музика-Стефанчук, А. А. Нечай, С. Ніщима, О. П. Орлюк, О. П. Рябченко, О. О. Семчик, О. І. Харитонова та ін.

Питанням інформатизації публічного управління присвячено велику кількість наукових праць, серед яких особливо слід відзначити роботи І. Арістової, В. Белевцевої, Д. Біленської, І. Бачило, Г. Белова, К. Беякова, Р. Калюжного, Л. Коваленко, Б. Кормич, О. Логінова, А. Марущака, В. Настюка, Н. Новицької, Т. Рекуненко, Р. Шаповала, М. Швеця та ін.

Об'єктом дослідження виступають інформаційно-правові відносини у сфері управління публічними фінансами.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити напрямки оптимізації інформаційного забезпечення управління публічними фінансами та висвітлити окремі проблеми цього забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Під інформацією розуміють матеріальний слід (відображення), що залишається під час взаємодії двох та більше матеріальних тіл і процесів одне в одному, потенційно здатний бути сприйнятим кимось саме як слід тіла, що залишило його, або процес [2, с. 11]. Тому цілком справедливо В. Настюк та В. Белевцева зазначили, що інформація є невід'ємним складником усіх суспільних відносин і має свої різноманітні прояви в чинному законодавстві [3, с. 9].

Виходячи з такого визначення, з'ясуємо особливості інформації в управлінні публічними фінансами: 1) інформація сприймається живим організмом через органи чуттів, а навколишня дійсність – у вигляді розподілу матерії та енергії в часі та просторі та процесів їхнього перерозподілу; 2) незважаючи на те, що публічні фінанси мають економічний зміст, інформація про управління ними не є матеріальною; 3) складність категорії “публічні фінанси” відображає велику кількість інформації про управління ними; 4) поліструктурність системи органів управління публічними фінансами породжує множинність варіантів поведінки при отриманій інформації про публічні фінанси.

З наукової точки зору інформація в управлінських структурах характеризується низкою ознак, до яких належать:

- самостійність даних;
- можливість неодноразового використання їх, збереження в суб'єкта, який отримує або передає їх;
- придатність до оброблення, інтеграції та “стиснення” обсягу за рахунок викорінення дублювання;
- системність, комунікативність, припустимість математичного аналізу.

Інформаційні відносини, урегульовані правовими нормами, становлять предмет інформаційного законодавства, яке Т. Костецькою тлумачиться як сукупність нормативно-правових актів, окремих норм (інформаційно-правових норм), поло-

жень, міжнародних договорів, що регулюють відносини, пов'язані з реалізацією конституційного права кожного на інформацію, зі здійсненням інформаційної діяльності у таких галузях, як збирання, одержання, виробництво, поширення, зберігання інформації; формуванням інформаційних ресурсів; наданням інформаційних послуг; функціонуванням інформаційно-комунікаційних систем; захистом інформації від несанкціонованого доступу тощо [4, с. 26]. Не розглядаючи ієрархічної структури цього законодавства, зосередимо свою увагу на окремих джерелах права.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації” інформатизацією є сукупність взаємопов’язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [5]. Із наведеного визначення можна сформулювати характерні ознаки інформаційних правовідносин, що “є свідомим виявленням владних повноважень суб’єктів; виявляють себе як однорідні, двосторонні зв’язки за безпосередньою або опосередкованою участю суб’єктів адміністративного права; зумовлені можливістю застосування державного примусу, у тому числі й адміністративного” [3, с. 15].

Ураховуючи особливе значення адміністративно-правового регулювання інформаційних відносин у контексті цього наукового дослідження, наведемо позицію Д. Біленської з цього приводу. Зокрема, вона вважає, що за допомогою адміністративно-правових засобів забезпечено: “1) визначення порядку створення інформаційних електронних ресурсів, захист прав інтелектуальної власності на такі ресурси; 2) закріплення гарантій та механізму доступу до інформації; 3) визначення розвитку електронного урядування, електронного документообігу; 4) закріплення основ інформаційної безпеки тощо” [6, с. 15].

Наступною категорією, що потребує дослідження, є інформаційні ресурси, що мають такі основні особливості: 1) практично невичерпні; не зникають, а зберігаються та навіть збільшуються; 2) не є самостійними, тому мають лише потенційне значення; 3) їхню ефективність пов’язано з ефектом повторного виробництва знань; 4) є формою безпосереднього включення науки до складу виробничих сил; 5) виникають у результаті не просто розумової праці, а її творчої частини; 6) перетворення знань на інформаційні ресурси залежить від можливості їхнього кодування [2, с. 316]. Інформаційні ресурси, у свою чергу, розглядаються Л. Коваленко як частина об’єкта інформаційних відносин [7, с. 79].

Об’єктами інформаційних відносин у царині публічних фінансів України є такі інформаційні ресурси: 1) єдиний веб-портал використання публічних коштів [8]; 2) ProZorro – найвідоміший та найінформативніший портал про державні закупівлі [9]; 3) єдина інформаційно-аналітична система центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, яка функціонує для: а) інформаційної підтримки реалізації державної політики у сфері зайнятості населення; б) створення цілісної системи інформаційної взаємодії державних органів влади, що здійснюють заходи

щодо сприяння зайнятості населення; в) проведення моніторингу ринку праці, аналізу попиту та пропонування робочої сили; г) забезпечення виконання центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, покладених на нього функцій та завдань (ч. 1 ст. 23 Закону України «Про зайнятість населення» [10]); 4) інформаційно-аналітичні системи ФССУ (п. 4 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [11]; 5) інформаційно-аналітичні системи ПФУ (приміром, реєстр застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування [12]); 6) інформаційні, телекомунікаційні та інформаційно-телекомунікаційні системи ДФС (п. 35 ст. 3 Положення про Державну фіскальну службу України [13]); 7) Єдина державна інформаційна система у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [14]; 8) Єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів [15] та інші інформаційні системи суб'єктів управління публічними фінансами.

Їхнє організаційне забезпечення здійснюється переважно органами виконавчої влади. Вважаємо за доцільне розширити перелік інформаційних ресурсів у царині публічних фінансів.

По-перше, синхронізація запровадження єдиної інформаційної бази з систематизацією чинних нормативно-правових актів для ФССУ, ПФУ та ФЗДССУВБ, що забезпечить прозорість фінансових потоків, підвищить платіжну та звітну дисципліну платників страхових внесків і цільове використання страхових коштів. У такий спосіб здійснюватиметься запобігання корупції в діяльності фондів. Позитивний ефект від такого інформаційного ресурсу може полягати також у тому, що підвищиться ефективність роботи фондів соціального страхування в результаті оптимізації їхньої своєчасної взаємодії, підвищення якості сумісних актів публічного адміністрування, і як наслідок – громадяни отримають більш раціональне використання коштів соціальних фондів.

По-друге, інформаційна база державного фінансового контролю є “важливою вимогою побудови єдиної системи державного фінансового контролю і створеної в державі ефективної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи на основі сучасних інформаційних технологій, призначеної для збирання, зберігання, пошуку та видачі інформації про всі здійснені контрольні заходи та їхні результати, тобто для систематизації даних контролю та узагальнюючого висновку” [16, с. 433], а також значно полегшить процес аналітичного оброблення та прийняття актів публічного адміністрування, що, у свою чергу, підвищить ефективність державного контролю. Сьогодні фінансовий контроль можливо здійснювати тільки з використанням інформаційних технологій контрольними органами.

Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування системи державного фінансового контролю до 2020 року визначено завдання держави щодо вдосконалення інформаційного забезпечення Держаудитслужби, а також унормування механізму взаємодії та обміну інформацією між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та створення інтегрованої автоматизованої інформаційної бази. Держаудитслужба разом з іншими заінтересованими

державними органами розробить концепцію розвитку інформаційного забезпечення у сфері контролю за управлінням та використанням державних (місцевих) ресурсів, зокрема, яка буде містити такі компоненти, як: 1) розроблення нормативно-правових актів щодо механізму взаємодії та обміну інформацією між органами контролю; 2) створення інтегрованої автоматизованої інформаційної бази з даними про стан та результати державного контролю за управлінням та використанням державних (місцевих) ресурсів – Держаудитслужби, Рахункової палати, Казначейства, Держфінмоніторингу, ДФС, Антимонопольного комітету, НКЦПФР та інших відповідних державних органів, що уповноважені здійснювати державний контроль тощо [17].

Функції управління публічними фінансами суголосні з функціями державної інформаційної політики і мають загальну спрямованість на розвиток усіх сфер життєдіяльності, задоволення потреб громадян в інформації, забезпечення прямих та зворотних зв'язків, підвищення якості управлінських рішень. Це потребує проведення ефективної державної інформаційної політики, вихідними базовими умовами якої є: сформована владою концепція державної інформаційної політики, законодавча база, механізми організаційно-технологічного забезпечення.

Розпорядженням від 20 вересня 2017 р. № 649-р Уряд схвалив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні, визначивши напрями, механізми і терміни формування ефективної системи електронного урядування для задоволення інтересів та потреб фізичних і юридичних осіб, удосконалення системи державного управління, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання соціально-економічного розвитку держави. Актуальність цього питання зумовлюється еволюцією суспільства, що супроводжується докорінними соціальними перетвореннями. У рамках побудови в Україні інформаційного суспільства реалізацію зазначеної Концепції передбачено на період до 2020 р. [18].

З огляду на це створення інформаційного суспільства, підготовка української спільноти до його сприймання є вкрай важливими державними завданнями, що мають здійснюватися шляхом повсюдної інформатизації та запровадження чіткого адміністративно-правового забезпечення контролю в цій сфері [19, с. 62].

Інформаційну безпеку О. Логінов пропонує розглядати крізь органічну єдність ознак, таких як стан, властивість, а також управління загрозами і небезпеками, за якого забезпечується обрання оптимального шляху усунення їх та мінімізації впливу негативних наслідків, зокрема у сфері інформаційної діяльності органів виконавчої влади [20, с. 17]. Разом із тим Р. Шаповал, В. Ключко зазначають: “Небезпечним явищем для формування правового поля України з питань забезпечення інформаційної безпеки є необґрунтоване ”запозичення“ правових норм ЄС, західноєвропейських та інших розвинених країн для регулювання суспільних відносин у цій сфері діяльності. Забезпечення інформаційної безпеки в Україні має докорінну різницю з вирішенням цих проблем у розвинених країнах. У країнах ЄС забезпечення інформаційної безпеки здійснюється на основі сталого функціонування економіки, державних і суспільних інституцій на базі правових основ сформованого демократичного суспільства” [21, с. 8]. Заслужовує на увагу саме ця позиція розуміння процесу забезпечення інформаційної безпеки на сучасному етапі розвитку публічного управління.

Висновки. На підставі аналізу наукових джерел та чинного законодавства з'ясовано, що інформатизація в галузі управління публічними фінансами має два чітко визначених аспекти:

По-перше, інформатизація передбачає сукупність дій та процесів для задоволення інформаційних потреб держави та суб'єктів управління публічними фінансами щодо публічних фінансів.

По-друге, здійснюється за допомогою засобів і систем автоматизованого оброблення та передачі даних, що чітко регламентовані нормативно-правовими актами. Поза правовим регулюванням залишаються переважно питання створення, збирання, контролю, захисту, знищення інформації та відповідальності за порушення законодавства про інформатизацію в царині публічної фінансової діяльності. З метою вирішення цих проблем та оптимізації управлінських рішень пропонується створити новий інформаційний портал публічних фінансів.

Слід зауважити, що інформатизація суспільств, що проходить у світі упродовж останніх десятиліть, супроводжується розвитком інформаційних мереж у царині публічних фінансів. Це зумовлює потребу постійного розвитку інформаційних технологій у нашій державі, наближення їх до найкращих світових стандартів.

Недосконалість чинної системи управління публічними фінансами визначає потребу в узгодженні окремих елементів з метою більш комплексного забезпечення публічної фінансової діяльності, створенні єдиного інформаційного простору системи управління публічними фінансами, зокрема шляхом інтеграції інформаційних ресурсів усіх рівнів бюджетної системи, перехід від локальних інформаційних систем на міжвідомчу електронну взаємодію, організовану за єдиними правилами та принципами.

Список літератури

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Філософсько-соціологічні аспекти сучасного інформаційного суспільства : монографія / М-во освіти і науки України, Харків. ін-т фінансів ; за заг. ред. О. Ю. Панфілова. – Х. : Данилко Н. С., 2017. – 388 с.
3. Настюк В. Я. Адміністративно-правовий захист інформації: проблеми та шляхи вирішення : монографія / В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева ; НДІ інформатики і права НАПрН України. – К. : Право України ; Х. : Право, 2013. – 128 с.
4. Костецька Т. А. Інформаційне право України : навч. посіб. / Т. А. Костецька. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 170 с.
5. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР // ВВР України. – 1998. – № 27/28. – Ст. 181.
6. Біленська Д. О. Адміністративно-правове регулювання інформаційних відносин в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Д. О. Біленська ; наук. кер. В. М. Гарашук ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : [б. в.], 2016. – 20 с.
7. Коваленко Л. П. Об'єкт інформаційних правовідносин / Л. П. Коваленко // Право і безпека. – 2012. – № 5 (49). – С. 78–83.
8. Про відкритість використання публічних коштів : Закон України від 11.02.2015 р. № 183-VIII // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 18. – Ст. 476.
9. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII // ВВР України. – 2016. – № 9. – Ст. 89.
10. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI // ВВР

С. Н. Климова, канд. наук по госуд. упр., доцент кафедры права и европейской интеграции Харьковского регионального института государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, соискатель науч. степ. докт. юрид. наук кафедры административного права и административной деятельности Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого ул. Пушкинская, 77, Харьков, 61024, Украина

ОПТИМИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПУБЛИЧНЫМИ ФИНАНСАМИ

Резюме

В статье освещены отдельные направления оптимизации информационно-правового обеспечения управления публичными финансами. Доказывается необходимость создания единого информационного пространства системы управления публичными финансами. Выяснено, что информатизация в области управления публичными финансами имеет два аспекта: информатизация предполагает совокупность действий и процессов для удовлетворения информационных потребностей государства и субъектов управления публичными финансами по публичных финансов; осуществляется с помощью средств и систем автоматизированной обработки и передачи данных.

Ключевые слова: публичные финансы, публичное управление, информационно-правовые отношения, управление публичными финансами.

S. M. Klimova, PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of Law and European Integration Department of KRI NAPA;
Doctoral Student of Administrative Law and Administrative Activity Department
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska Street, 77, Kharkiv, 61024, Ukraine

OPTIMIZATION OF INFORMATION AND LEGAL PROVISION OF MANAGEMENT BY PUBLIC FINANCE

Summary

The article highlights some areas of optimization of information and legal support of public finance management. There is a need to create a single information space for the public finance management system. It was determined that informatization in the field of public finance management has two aspects: informatization provides a set of actions and processes for meeting the information needs of the state and public finance management actors in relation to public finances; is carried out with means and systems of automated processing and data transmission.

Key words: public finances, public administration, information and legal relations, management of public finances.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 346.52:346.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149517>

Я. В. Петруненко, канд. юрид. наук, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра господарського права і процесу
Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна

ПОДАТКОВА ПІЛЬГА ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ

Стаття присвячена проведенню порівняльно-правового аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду надання податкових пільг суб'єктам господарювання. Визначено та охарактеризовано види податкових пільг, які можуть надаватися суб'єктам господарювання в Україні та в зарубіжних країнах; проаналізовано особливості надання окремих видів податкових пільг за законодавством України та зарубіжних держав. На підставі досвіду деяких зарубіжних країн розроблено пропозиції щодо удосконалення законодавства України, яке регулює порядок та умови надання податкових пільг суб'єктам господарювання.

Ключові слова: податкова пільга, господарська діяльність, порівняльно-правовий аналіз, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Податкові пільги є доволі ефективним господарсько-правовим засобом забезпечення ефективного використання державних коштів. Однак, така ефективність залежить від зваженої політики держави в цій сфері, зокрема, щодо визначення критеріїв, яким має відповідати суб'єкт господарювання для отримання податкової пільги тощо. В європейських та деяких інших зарубіжних країнах вже сформувалася позитивна практика надання податкових пільг суб'єктам господарювання. Тому вивчення зарубіжного досвіду в цій сфері з метою розроблення пропозицій щодо можливості його використання в законодавстві України є актуальним напрямом дослідження сучасної науки господарського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості оподаткування суб'єктів господарювання (у тому числі, в зарубіжних країнах) досліджували такі науковці як В. С. Белих, Є. П. Губін, В. В. Добровольська, Д. В. Задихайло, О. Р. Зельдіна, О. Е. Ліллемяе, Т. В. Кошук, В. М. Мельник, О. П. Подцерковний, В. В. Поєдинок, Г. О. Поліщук, Г. В. Смолин, В. А. Устименко, В. В. Чайковська, В. О. Шевчук, В. С. Щербина, О. Х. Юлдашев, І. М. Ямкова та ін. Однак, на сьогодні відсутні комплексні системні дослідження, присвячені порівняльно-правовому аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду надання податкових пільг суб'єктам господарювання, що підтверджує важливість вивчення даної проблематики і обумовлює актуальність представленої наукової статті.

Відтак, метою представленої статті є проведення порівняльно-правового аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду надання податкових пільг суб'єктам господарювання, а також розроблення на цій підставі пропозицій щодо удосконалення законодавства України, яке регулює порядок та умови надання податкових пільг суб'єктам господарювання.

Виклад основного матеріалу. Національним законодавством України встановлена ціла система податкових пільг, що можуть надаватися суб'єктам господарювання, які відповідають певним критеріям.

Зокрема, аналіз положень Податкового кодексу України [1] та інших актів законодавства дає змогу виокремити такі види податкових пільг, які можуть застосовуватися до суб'єктів господарювання в Україні: 1) звільнення від оподаткування окремих груп суб'єктів господарювання (ст.ст. 133.4, 142); 2) встановлення спрощеної системи оподаткування для суб'єктів господарювання (ст.ст. 291-300); 3) звільнення окремих операцій суб'єкта господарювання від сплати податку на додану вартість або застосування заниженої чи нульової ставки податку на додану вартість (ст.ст. 195-197); 4) надання податкового кредиту (ст. 198); 5) застосування спеціального податкового режиму до суб'єктів господарювання, що займаються певним видом діяльності, або здійснюють таку діяльність у спеціальних (вільних) економічних зонах (ст.ст. 209-211).

Так, за загальним правилом в Україні від оподаткування звільнюються неприбуткові підприємства, установи та організації. Некомерційним господарюванням згідно Господарського кодексу України [2] визнається самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

З цього приводу варто зауважити, що в деяких державах від сплати податку на прибуток підприємств звільнюються не тільки некомерційні організації, але і деякі суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у соціально важливих сферах. Так, в США, окрім благодійних та інших неприбуткових організацій, від податку на прибуток підприємств звільнюються такі групи суб'єктів господарювання приватного сектору, як організації соціального забезпечення, невеликі страхові компанії, кредитні спілки, кооперативні організації та компанії, які надають послуги з поховання [3, с. 18].

В Україні також є низка комерційних підприємств, які повністю або частково звільнюються від податку на прибуток. Зокрема, відповідно до ст. 142 Податкового кодексу України [1] від оподаткування звільнюються: 1) підприємства та організації, які засновані громадськими організаціями інвалідів і є їх повною власністю та здійснюють будь-яку діяльність, крім здійснення продажу підакцизних товарів, послуг із поставки підакцизних товарів; 2) прибуток Чорнобильської АЕС, якщо такі кошти використовуються на фінансування робіт з підготовки до зняття і зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему; 3) прибуток підприємств, отриманий за рахунок міжнародної технічної допомоги або за рахунок коштів, які передбачаються в державному бюджеті як внесок України до Чорнобильського фонду «Укриття». Також від податку на прибуток повністю або частково звільнюються суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність згідно із міжнародними договорами України [4].

Слід зазначити, що практика звільнення деяких суб'єктів господарювання від оподаткування характерна для багатьох держав світу. Наприклад, в США передбачено декілька підстав для звільнення від оподаткування: 1) здійснення діяльності, яка відзначається особливою соціальною значимістю; 2) виключений статус також може бути пов'язаний із структурою організації; 3) якщо організація фінансується виключно своїми членами і всі доходи витрачаються виключно на членів такої організації; 4) якщо така організація збирає більше членських внесків, ніж витрачає, а надлишок реінвестується в організацію на користь членів; 5) трудові, сільськогосподарські та садівничі організації; 6) спільні організації лікарняних служб, кооперативні організації обслуговування діючих освітніх організацій, а також організацій, що здійснюють догляд за дітьми [3, с. 28-29].

Суттєвий стимулюючий ефект на сферу малого та середнього підприємництва також справляє спрощена система оподаткування. Зокрема, згідно ст. 291 Податкового кодексу України [1] суб'єкти господарювання, які відповідають певним вимогам, можуть самостійно перейти на сплату єдиного податку, який поєднує в собі податок на дохід, податок на додану вартість, податок на майно, рентну плату. Суб'єкти господарювання, що мають право на перехід на спрощену систему оподаткування, поділяються на чотири групи в залежності від виду господарської діяльності, обсягів річного доходу та граничної кількості найманих працівників. Для кожної з цих груп суб'єктів господарювання встановлюється відповідна ставка єдиного податку. Крім спрощеної системи оподаткування такі суб'єкти господарювання отримують право на ведення спрощеного бухгалтерського обліку та подання спрощеної податкової звітності до органів Державної фіскальної служби України.

Фактично суб'єкти господарювання, які мають право на сплату єдиного податку, належать до суб'єктів малого чи середнього підприємництва. Ключовими критеріями віднесення суб'єктів господарювання до мікро-, малих, середніх та великих підприємств є обсяг отримуваного доходу та гранична кількість працівників. Так, мікропідприємством визнається таке, в якому гранична чисельність працівників не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро; малим – таке, в якому кількість працівників не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро [2].

Доцільно зауважити, що наведені норми національного законодавства в повній мірі узгоджуються з Рекомендаціями Європейської Комісії від 6 травня 2003 р. «Про визначення мікро-, малих та середніх підприємств». В цих Рекомендаціях зазначається, що категорія мікро-, малих та середніх підприємств складається з підприємств, штат яких налічує менш ніж 250 осіб та має річний обіг, що не перевищує 50 мільйонів євро, та/чи сума річного балансу якого не перевищує 43 мільйони євро. У межах категорії малого суб'єкта підприємництва, мале підприємство визначається як підприємство, штат якого налічує менш ніж 50 осіб та річний обіг та/або сума річного балансу якого не перевищує 10 мільйонів євро. Мікропідприємство визначається як підприємство, штат якого налічує менш ніж 10 осіб та річний обіг та/або сума річного балансу якого не перевищує 2 мільйонів євро [5].

Віднесення суб'єкта господарювання до малого чи середнього підприємства в деяких державах має значення для застосування до таких суб'єктів того чи іншого типу системи оподаткування.

Зокрема, у Великобританії індивідуальні фірми не зобов'язані проходити державну реєстрацію, а сплата податків здійснюється на підставі декларування індивідуальних доходів членів фірми. І навіть якщо фірма зареєструвалася в державних органах, то податки сплачуються тільки після того, як фірма почала активно працювати на ринку та знайшла своїх споживачів [6, с. 151].

Ціла система податкових пільг встановлена щодо сплати податку на додану вартість. Податковий кодекс України [1] визначає загальну ставку ПДВ для суб'єктів господарювання, що зареєстровані як платники цього податку, у розмірі 20%. Поряд з цим, для окремих категорій господарюючих суб'єктів також встановлені нульова та знижена (на рівні 7%) ставки.

Слід зазначити, що ПДВ передбачений законодавством багатьох країн Європи. Причому, за останні декілька років в деяких з цих держав відбулося чергове зміцнення фіскальних позицій ПДВ. Зокрема, у 2011 р. Великобританія вдалася до підвищення стандартної ставки ПДВ до 20%, а Португалія – з 20 до 23%, одночасно збільшивши знижені ставки оподаткування, відповідно, з 12 і 5% до 13 і 6%. У 2012 р. Португалія включила до бази оподаткування ПДВ за стандартною ставкою їжу у ресторанах. Греція у 2011 р. продовжила реформу ПДВ підвищенням його знижених ставок до 13 і 6,5%, звуживши сферу їх застосування. Італія з 17 вересня 2011 р. збільшила стандартну ставку ПДВ до 21% (або на 1 процентний пункт), а у вересні 2012 р. підвищила її до 23% одночасно із збільшенням зниженої ставки з 10 до 12% [7, с. 84].

Отже, в країнах Європи система податкового стимулювання суб'єктів господарювання в основному включає пільгові ставки ПДВ.

Подібна практика відсутня лише у Данії. По одній пільговій ставці мають Австрія, Німеччина, Нідерланди, Великобританія, дві ставки – Бельгія, три ставки – Люксембург. Пільгові ставки охоплюють від 20% (Німеччина) до 40% (Великобританія) всіх споживчих видатків. Окремо регулюється діяльність підприємств державного сектору, малого бізнесу та фермерських господарств. Від оподаткування звільняється річний оборот на рівні 5 тис.євро, що порівняно небагато. У більшості країн фермери платять податок у вигляді частки від урожаю, проте три країни (Великобританія, Данія, Швеція) прирівняли фермерів до малого бізнесу [8, с. 105]. При цьому в ЄС сьогодні триває дискусія з приводу доцільності уніфікації правил щодо сплати ПДВ, в тому числі встановлення пільгових ставок та визначення єдиного порядку його повернення для всіх держав-членів ЄС.

В Україні, як зазначають деякі науковці, звільнення від сплати ПДВ в якості економічного стимулу через непряме оподаткування було і лишається одним з найбільш поширених інструментів державної підтримки суб'єктів господарювання. Втрати доходів бюджету внаслідок звільнення від сплати ПДВ протягом останніх п'яти років у деяких випадках складали до 90% від загального обсягу бюджетних збитків внаслідок податкових пільг [9, с. 161].

Відповідно до Податкового кодексу України [1] встановлено три групи пільг щодо сплати ПДВ: 1) операції, що підлягають оподаткуванню за нульовою ставкою та ставкою на рівні 7% (ст. 195); 2) операції, що не є об'єктом оподаткування (ст. 196); 3) операції, звільнені від оподаткування (ст. 197).

Ще однією формою пільгового оподаткування суб'єктів господарювання є запровадження спеціального режиму оподаткування на територіях вільних економічних зон.

Так, відповідно до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [10], спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб.

Спеціальні (вільні) економічні зони утворюються на підставі Закону, у якому визначаються особливості функціонування відповідної зони, порядок здійснення на їх територіях господарської діяльності тощо [11, 12].

Крім спеціальних (вільних) економічних зон, особливий режим оподаткування встановлюється також на територіях: виключної (морської) економічної зони, державного кордону (прикордонних територіях), санітарно-захисних та інших охоронних зон, а також на територіях і об'єктах, що особливо охороняються [2].

Пільгове оподаткування у спеціальних економічних зонах та інших особливих територіях обумовлюється необхідністю залучення інвестицій для соціально-економічного розвитку на таких територіях, а також з метою задоволення потреб споживачів у певній категорії товарів або послуг.

Визначаючи шляхи використання позитивного зарубіжного досвіду в досліджуваній сфері, можна погодитись також з думкою тих вчених, які вважають, що забезпечення раціонального використання ресурсів держави є можливим за умови трансформації вітчизняної моделі державної допомоги з компенсаторної (галузевої) на модель економічного розвитку (горизонтальну), яка на даний час отримала поширення у країнах-членах ЄС [13, с. 153].

На практиці це означає, що перевага має надаватися тим формам державної підтримки суб'єктів господарювання, які не потребують виділення прямих асигнувань із державного бюджету, а дозволяють стимулювати розвиток підприємництва за рахунок надання суб'єктам господарювання окремих видів пільг, в тому числі податкових. Водночас, необхідно враховувати, що хоча надання податкових пільг не вимагає виділення прямих бюджетних асигнувань, однак недоотримання податкових надходжень до державного бюджету, потребує компенсації з інших джерел.

В країнах ЄС дане питання вирішується за рахунок таких альтернативних заходів: 1) більш ефективної організації державного апарату та скорочення за рахунок цього витрат на його утримання; 2) перенесення податкового тягара з однієї групи платників податків на іншу (наприклад, скорочення частки прямих податків та збільшення частки непрямих податків у бюджеті, з метою поліпшення економічних умов для інвестицій); 3) впорядкування транскордонного потоку товарів, послуг, капіталу та інших інвестицій або діяльності транскордонних установ, їх філій або дочірніх компаній, шляхом коригування своєї податкової системи з метою залучення іноземних інвестицій, надаючи переважне значення іноземним компаніям, що інвестують в межах своєї юрисдикції, та/або посилення міжнародної діяльності своїх вітчизняних фірм тощо [14, с. 100].

В Україні відсутній дієвий механізм вирішення проблеми компенсації податкових надходжень, недоотриманих внаслідок застосування податкових пільг до суб'єктів господарювання, про що, зокрема, свідчать великі суми дефіциту бюджету [15, 16, 17, 18], покриття якого здійснюється передовсім за рахунок коштів, отриманих від міжнародних організацій або інших кредитних ресурсів.

З метою вирішення низки проблем, що виникають у сфері управління державними фінансами, в тому числі проблему зростаючого дефіциту бюджету, Розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки. Однією із цілей, на досягнення яких спрямована Стратегія, є забезпечення спроможності Кабінету Міністрів України та/або Міністерства фінансів України виявляти, проводити оцінку і моніторинг фінансових ризиків та здійснювати заходи з їх мінімізації. Для забезпечення реалізації цієї мети заплановано виконати такі завдання: включення оцінки фінансових ризиків до середньострокової бюджетної декларації; підвищення спроможності Мінфіну щодо оцінки фінансових ризиків, пов'язаних з державними підприємствами, та здійснення заходів щодо їх мінімізації; покращення міжвідомчої координації в управлінні фінансовими ризиками; посилення захисних механізмів під час надання державних гарантій; удосконалення бази даних державного сектору економіки [19]. Представляється, що правильна та своєчасна оцінка фінансових ризиків дасть змогу розробити відповідні заходи щодо їх зниження або навіть попередження.

Висновки. Отже, на підставі проведеного у даній статті аналізу можна резюмувати наступне. Для удосконалення системи податкового стимулювання діяльності суб'єктів господарювання та забезпечення її узгодженості з європейськими стандартами, представляється необхідним: у Податковому кодексі України [1] передбачити договірне врегулювання правовідносин з отримання податкового кредиту; у ст. 401 Господарського кодексу України [2] закріпити положення про те, що правовий режим оподаткування суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність на території спеціальної (вільної) економічної зони, визначається в Законі, відповідно до якого така зона створена; розробити механізм компенсації суми недоотриманих податкових надходжень за рахунок інших джерел (акцизного збору, зменшення видатків на утримання державного апарату тощо).

Список літератури

1. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2010. № 92. Том 1. Ст. 3248. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Historical development and present Law of the federal tax exemption for charities and other tax-exempt organizations. Prepared by the Staff of the Joint committee on taxation. April 19, 2005. 249 p. URL: <http://www.jct.gov/x-29-05.pdf>
4. Довідник № 83/2 інших податкових пільг станом на 01 липня 2017 р.: Довідник Державної фіскальної служби України від 03 липня 2017 р. № 83/2. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/directory/100005212-dovidnik-no-83-2-inshikh-podatkovikh-pilg-stanom-na-01-07-2017>.

5. Про визначення мікро-, малих та середніх підприємств: Рекомендація Європейської Комісії від 6 травня 2003 р. № 2003/361/ЄС. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877>.
6. Поліщук Г. О. Державна підтримка розвитку малого підприємництва: вітчизняний та зарубіжний досвід. Актуальні проблеми державного управління. 2017. № 1(51). С. 146-154.
7. Мельник В. М., Кошук Т. В. Сучасна податкова політика у країнах ЄС-15. Економіка України. 2012. № 6. С. 73-85.
8. Шевчук В. О., Римарська Р. Ю. Гармонізація податкового законодавства у країнах Європейського Союзу: досвід для України. Стратегічні пріоритети. 2008. № 3(8). С. 100-111.
9. Хьольцлер Х., Лібанова Е., Єфименко Т., Котляревський Я., Таран С., Черніков Д., Деревянкін В., Стюарт Ю. Звіт про результати дослідження державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні. К., 2015. 211 с. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=120932&schema=main>.
10. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13 жовтня 1992 р. № 2673-ХІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 50. Ст. 676. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>.
11. Про спеціальну (вільну) економічну зону «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1607-ІІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 26. Ст. 208. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1607-14>.
12. Про спеціальну економічну зону «Закарпаття»: Закон України від 22 березня 2001 р. № 2322-ІІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 23. Ст. 111. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-14>.
13. Ліллемяе О. Е. Господарсько-правове забезпечення державної допомоги суб'єктам господарювання: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. К., 2016. 201 с.
14. Miguel L. Borrego P. State Aid Law and Taxation. Vocconi Legal Papers. 2016. Vol. 9. P. 97-154.
15. Дефіцит держбюджету в 2016 році зріс до 70 мільярдів. Економічна правда. 2017. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/01/27/619010>.
16. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1801-VІІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 3. Ст. 31. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
17. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2246-VІІІ / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2018. № 2. Ст. 48. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
18. Проект Закону про Державний бюджет України на 2019 рік. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598.
19. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 р. № 142-р / Кабінет Міністрів України. Офіційний вісник України. 2017. № 23. Ст. 659. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p>.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

Я. В. Петруненко, канд. юрид. наук, доцент
Национальный университет «Одесская юридическая академия»
Кафедра хозяйственного права и процесса
Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

НАЛОГОВАЯ ЛЬГОТА КАК СРЕДСТВО ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО И ОТЕЧЕСТВЕННОГО ОПЫТА

Резюме

Статья посвящена проведению сравнительно-правового анализа зарубежного и отечественного опыта предоставления налоговых льгот субъектам хозяйствования. Определены и охарактеризованы виды налоговых льгот, которые могут предоставляться субъектам хозяйствования в Украине и зарубежных странах; проанализированы особенности предоставления отдельных видов налоговых льгот по законодательству Украины и зарубежных стран. На основе опыта некоторых зарубежных стран разработаны предложения по усовершенствованию законодательства Украины, регулирующего порядок и условия предоставления налоговых льгот субъектам хозяйствования.

Ключевые слова: налоговая льгота, хозяйственная деятельность, сравнительно-правовой анализ, зарубежный опыт.

Ya. V. Petrunenko, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor National
University "Odessa Law Academy"
the Department of Commercial Law and Process
Fontanskaya Doroga, 23, Odessa, 65009, Ukraine

TAX PRIVILEGE AS A MEANS OF STATE REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE

Summary

The article is devoted to the comparative and legal analysis of foreign and domestic experience in providing tax privileges to economic entities. The kinds and types of tax privileges that can be given to economic entities in Ukraine and in foreign countries are defined and characterized; the peculiarities of granting of certain types of tax privileges under the legislation of Ukraine and foreign states are analyzed. The proposals on improving the legislation of Ukraine, which regulates the procedure and conditions for granting tax privileges to economic entities based on the experience of some foreign countries, have been developed.

Key words: tax privilege, economic activity, comparative legal analysis, foreign experience.

УДК 346.91

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149519>

А. В. Сливінська, студентка 2 року навчання ОР Магістр
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Юридичний факультет
вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ РІШЕНЬ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Статтю присвячено проблемним аспектам спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств. Визначено правову природу рішення загальних зборів товариства як предмету оскарження, досліджено коло суб'єктів та строки оскарження рішення загальних зборів. Проаналізовано окремі підстави визнання недійсними рішень загальних зборів товариств, виявлено недоліки їх законодавчого регулювання та особливості практичного застосування господарськими судами.

Ключові слова: рішення загальних зборів товариства, корпоративні спори, корпоративні права, недійсність рішення, загальні збори.

Постановка проблеми. Функціонування загальних зборів як вищого органу управління господарським товариством впливає не лише на здійснення діяльності такого товариства в цілому, а і на можливості реалізації корпоративних прав окремих його учасників. Саме тому в разі порушення корпоративного права учасника особливе значення серед способів захисту відводиться визнанню недійсними рішень загальних зборів господарського товариства. Як свідчить практика, такий спосіб захисту є найбільш поширеним у корпоративних спорах, проте його правове регулювання досі залишається недосконалим і породжує дискусії серед науковців та практиків, що обумовлює актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання захисту корпоративних прав, в тому числі шляхом визнання недійсними рішень загальних зборів, досліджували у своїх працях Н. С. Глусь, О. В. Щербина, О. М. Вінник, Н. А. Сліпенчук, І. В. Лукач, Ю. М. Жорнокуй, А. В. Сороченко та ін. Однак проблематика визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств, попри її актуальність на практиці, залишається недостатньо дослідженою в науці та розкривається здебільшого не як самостійний об'єкт дослідження, а в комплексі з іншими аспектами корпоративного права та корпоративних спорів.

Метою цієї статті є аналіз особливостей спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств, виявлення недоліків їх правового регулювання та окремих проблем практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. Предметом оскарження в цій категорії спорів виступає рішення загальних зборів, щодо розуміння правової природи якого у науковій літературі склалося два основні підходи: як індивідуального акту та як правочину. Зокрема представники теорії правочину, наприклад Н. В. Козлова, наполягають на тому, що корпоративні акти, до яких відносяться і рішення за-

гальних зборів, слід вважати багатостороннім цивільно-правовим корпоративним правочином [1, с. 55]. Слід відзначити, що за кордоном не лише в теорії, а і на законодавчому рівні в деяких країнах питання недійсності рішень загальних зборів врегульовано таким чином, що дозволяє говорити про впровадження теорії правочину. Наприклад, у Німеччині Закон «Про акціонерні товариства» поділяє рішення загальних зборів на нікчемні та оспорювані [2].

Проте як у вітчизняній теорії, так і в судовій практиці концепція розуміння рішення загальних зборів як правочину не знайшла підтримки і усталеним є підхід віднесення його до індивідуальних актів. Постановою Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» (далі – Постанова № 4) було закріплено у п. 2.12, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні статті 202 ЦК України. Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин [3].

В контексті аналізу рішення загальних зборів як предмету оскарження слід звернути увагу, що законодавством та судовою практикою не передбачено можливості звертатися до суду з вимогою про визнання такого рішення дійсним. Це обумовлюється тим, що як зазначено у п. 2.11 Постанови № 4, закон виходить з презумпції легітимності рішень органів управління юридичної особи, тобто зазначені рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом не буде встановлено інше. Вимоги про визнання рішень загальних зборів або інших органів дійсними задоволенню не підлягають [3]. Така позиція є виправданою, так як покликана забезпечувати стабільність діяльності та управління юридичної особи, не нівелюючи юридичну силу рішень загальних зборів.

Іншим суттєвим аспектом, що потребує значної уваги, є розмежування рішення та протоколу загальних зборів. Постановою № 4 було закріплено усталений підхід, що у судовому порядку недійсним може бути визнано рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи, а не протокол загальних зборів. Протокол є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами, і не є актом за змістом статті 20 ГК України (п. 2.8) [3]. Отже, протокол є лише формою рішення загальних зборів і не може бути оскаржений. При цьому, як свідчить судова практика, у разі пред'явлення позивачем вимоги про визнання недійсним протоколу загальних зборів, спір по суті та обґрунтування позовних вимог уже не розглядаються. Наприклад, у постанові від 30.01.2017 у справі № 911/750/16 Київський апеляційний господарський суд зазначив, що враховуючи те, що позивачем заявлено вимогу про визнання саме протоколу загальних зборів недійсним, у задоволенні позову у цій частині слід відмовити з огляду на невірність обраного позивачем способу захисту порушеного права. Разом з тим, суд першої інстанції дійшовши висновку про неналежність обраного позивачем способу захисту, розглянув вказану вимогу по суті та відмовив у її задоволенні з огляду на недоведеність позивачем порушення порядку повідомлення його про час, місце та порядок денний зборів. Проте, відмова у задоволенні вказаної вимоги з огляду на невірність обраного позивачем способу захисту виключає можливість

розгляду цієї вимоги по суті [4]. Отже, обрання правильного способу захисту має вирішальне значення для вирішення спору, оскільки навіть за наявності грубих порушень законодавства та порушення корпоративного права учасника товариства, у задоволенні його позову може бути відмовлено лише з однієї формальної підстави – пред'явлення вимоги про визнання недійсним протоколу, а не рішення загальних зборів. Видається, що більш справедливим та доцільним підходом з точки зору ефективного захисту прав позивача було б визначення судом у рішенні способу захисту, який визначений законом (як це передбачено ст. 5 Господарського процесуального кодексу України [5, ст. 5]).

Правом на оскарження рішення загальних зборів господарського товариства наділені його учасники (акціонери). Так, Законом України «Про акціонерні товариства» (далі – Закон про АТ) передбачено, що у разі, якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства, це рішення до суду може оскаржити акціонер, права та охоронювані законом інтереси якого порушені таким рішенням [6, ст. 50]. Натомість Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон про ТОВ та ТДВ) не містить окремої статті щодо права учасника на оскарження рішення загальних зборів. Для роз'яснення цього питання слід звернутися до п. 2.2 Постанови № 4, згідно з яким, якщо учасник (засновник, акціонер, член) юридичної особи обґрунтовує позовні вимоги порушенням його корпоративних прав, то він має право подати відповідний позов [3]. Отже, визначальною умовою для наявності в учасника товариства права на оскарження рішення загальних зборів є доведення ним факту порушення його корпоративного права таким рішенням.

Однак дане правило потребує деяких уточнень: правом на пред'явлення позову про визнання недійсним рішення загальних зборів АТ або ТОВ володіє лише той учасник (акціонер), який був учасником (акціонером) на момент прийняття оскаржуваного рішення, оскільки така особа повинна була уже бути носієм відповідного корпоративного права. Можна підтримати позицію А. Сороченко, згідно з якою акціонером (власником корпоративних прав, які посвідчені акціями) особа може вважатися при наявності наступних умов: 1) внесення акціонерного товариства до Єдиного державного реєстру в порядку, встановленому законодавством, із дотриманням вимог ч.5 ст.9 ЗУ "Про АТ" та наявність товариства в такому реєстрі на момент набуття емітованих акцій; 2) набуття права власності на акції у встановленому законодавством порядку, що нерозривно пов'язано із виконанням майбутніми акціонерами своїх обов'язків по відношенню до товариства [7, с. 85].

На відміну від виникнення корпоративних прав учасника АТ, щодо учасників ТОВ наявні особливості. Так, якщо набуття права власності на акції АТ перетворює особу на носія корпоративних прав, то щодо ТОВ набуття частки в його статутному капіталі надає особі лише право на вступ до товариства, а отже, автоматичного набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям права власності на частку в статутному капіталі не відбувається. Право безпосередньої участі у ТОВ або ТДВ третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства [3].

Таким чином, для звернення суб'єкту до суду з позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів мають виконуватися наступні умови: 1) наявність

статусу учасника господарського товариства і корпоративних прав станом на дату прийняття рішення загальних зборів. Позов може пред'явити і учасник, який вибув зі складу юридичної особи, але лише за умови, що оскаржуване рішення було прийнято до моменту його виходу; 2) доведення учасником порушення його корпоративного права оскаржуваним рішенням загальних зборів.

Окрім того, в разі обґрунтування учасником порушення його корпоративного права суд не може керуватися розміром частки такого учасника. З цього приводу судами уже сформована єдина правова позиція. Згідно з п. 2.16 Постанови № 4, позивачеві не може бути відмовлено у задоволенні вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів тільки з мотивів недостатності його голосів для зміни результатів голосування з прийнятих загальними зборами учасників (акціонерів, членів) рішень, оскільки вплив учасника (акціонера, члена) на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням [3]. Зазначене правило підтверджується і правовими позиціями Верховного Суду, наприклад, у постанові від 24.07.2018 у справі № 927/890/16 суд погодився з твердженням суду апеляційної інстанції про те, що право учасника на участь у загальних зборах учасників товариства не обмежується голосуванням, оскільки голосуванню передують обговорення з усіма присутніми учасниками питань порядку денного, внесення обґрунтованих пропозицій, що за певних обставин може істотно вплинути на загальний хід голосування [8]. Такий підхід має надзвичайно істотне та актуальне значення для сучасної практики розгляду спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств, оскільки часто такі позови пред'являються саме міноритарними акціонерами, можливості яких впливати на управління юридичною особою вкрай обмежені та їх корпоративні права в більшості випадків потребують судового захисту.

Відповідачем у спорах про визнання недійсним рішення загальних зборів та інших керівних органів юридичної особи виступає сама юридична особа [3]. З огляду на це, неможливим є пред'явлення таких позовів до органу управління господарського товариства (загальних зборів).

Щодо визначення кола суб'єктів, що мають право на оскарження рішення загальних зборів господарського товариства, в науці немає одностайності. Наприклад, І. В. Спасибо-Фатеева вважає, що необхідно обмежити коло таких осіб лише випадками, коли акціонер не брав участі у голосуванні або голосував проти такого рішення, і його права і (або) законні інтереси, таким чином, були порушені [9, с. 23]. Тоді як О. В. Щербина зазначає, що таке обмеження є недоцільним, оскільки у певних випадках порушення прав (інтересів) акціонера не залежить від того, чи брав він участь у голосуванні, голосував «за» чи «проти» прийнятого рішення [10, с. 93].

Аналізуючи наведені позиції вчених, необхідно відзначити, що задля уникнення зловживань учасниками правом на оскарження рішення загальних зборів та забезпечення стабільності в діяльності юридичної особи, дотримання певних обмежень щодо реалізації таких прав на оскарження є цілком обґрунтованим та доцільним. Наприклад, українською судовою практикою вироблено слушний підхід, що в разі належного повідомлення учасника про скликання загальних зборів, його неявка та неучасть у голосуванні не може бути підставою для визнання недійсним рішення загальних зборів. Так, Верховний Суд у постанові від 16.05.2018

у справі № 910/21025/16, встановивши неявку належно повідомленого учасника на загальні збори, вказав, що в даному випадку немає підстав для визнання не дійсним рішення, оскільки достовірно знаючи про проведення таких загальних зборів, маючи намір реалізувати своє корпоративне право на управління справами ТОВ, участь позивача у загальних зборах залежала виключно від її суб'єктивного бажання та вчинення відповідних дій з метою його реалізації [11].

Якщо звернутися до досвіду зарубіжних країн, то питання визначення кола суб'єктів оскарження більш досконало вирішено в Німеччині. Так, Закон Німеччини «Про акціонерні товариства», містить окрему статтю 245, яка наводить чіткий перелік суб'єктів, що мають право на оскарження рішення: 1) акціонер, який був присутній на загальних зборах, якщо він голосував проти рішення загальних зборів; 2) акціонер, який не брав участі у загальних зборах, якщо він неправомірно не був допущений на них, або якщо загальні збори були скликані неналежним чином, або якщо питання, з якого приймалося рішення, не було належним чином опубліковане; 3) кожний акціонер, якщо інший акціонер, здійснюючи право голосу, намагався на шкоду товариству чи його акціонерам набути для себе чи третьої особи особливі вигоди, а рішення сприяло цій меті, за винятком випадків, коли таке рішення надає компенсацію акціонерам за збитки; 4) правління; 5) кожний член правління чи наглядової ради, якщо в результаті прийняття рішення вони здійснили б діяння, що є кримінальним чи адміністративним правопорушенням, або б були зобов'язані відшкодувати збитки [2]. Вбачається, що слушним було б перейняти у національне законодавство підхід деталізованого переліку суб'єктів оскарження рішення загальних зборів, з конкретизацією умов подання ними відповідного позову.

Іншим питанням, що як на теоретичному, так і на законодавчому рівні викликає дискусію, є строки оскарження. Для оскарження рішення загальних зборів акціонерних товариств Законом Про АТ акціонеру надається тримісячний строк з дати прийняття такого рішення [6, ст. 50]. Тоді як для учасників ТОВ строки відрізняються: Законом Про ТОВ та ТДВ було доповнено ч. 2 ст. 258 Цивільного кодексу України нормою про строк позовної давності для визнання не дійсним рішення загальних зборів товариства в один рік [12, ст. 258].

Думки науковців з приводу визначення оптимального строку оскарження різняться. Так, Н. А. Сліпенчук найбільш прийнятним строком для оскарження рішення загальних зборів товариств вважає один рік з моменту їх проведення [13, с. 163]. Натомість Н. С. Глузь визначає необхідним встановлювати значно більш скорочений строк позовної давності в один місяць [14, с. 20]. Скорочені строки позовної давності для цієї категорії корпоративних спорів є значно більш поширеними за кордоном, оскільки дозволяють забезпечити юридичну особу від зловживань недобросовісними учасниками. Наприклад, ст. 246 Закону Німеччини «Про акціонерні товариства» також передбачено строк оскарження в один місяць з дня прийняття рішення загальних зборів [2].

З аналізу чинного законодавства вбачається, що строк оскарження для ТОВ в один рік є недоцільним та потребує скорочення і приведення у відповідність зі строком для АТ – три місяці. Встановлення таких обмежень для учасників повинно забезпечувати мінімально необхідні часові рамки для підготовки позову та

звернення за захистом своїх корпоративних прав, при цьому не створюючи перешкод для зловживань таким правом і загроз нормальному функціонуванню господарського товариства.

Проблемні аспекти наявні і щодо визначення юрисдикції спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств. На перший погляд, законодавством чітко передбачено у п. 3 ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України, що справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, підвідомчі належать до юрисдикції господарських судів, крім трудових спорів [5, ст. 20]. Встановлено також виключну підсудність для таких спорів: за правилом ч. 6 ст. 30 ГПК України вони розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи [5, ст. 30]. Однак в окремих випадках виникають складнощі розмежування корпоративних спорів з іншими, непідвідомчими господарським судам, категоріями спорів, зокрема з трудовими.

В світлі цієї проблеми актуальними є спори про визнання недійсним рішення загальних зборів, яким призначено або звільнено члена органу управління юридичної особи, який одночасно є її учасником. В такому випадку спостерігається поєднання корпоративних відносин щодо управління діяльністю товариства та трудових відносин, зокрема їх виникнення чи припинення, з окремим учасником товариства. Слушною з цього приводу є позиція І. В. Лукач, яка пропонує при розмежуванні господарських і трудових відносин першочергово визначати мету розгляду спору. Якщо мета – встановлення факту трудових відносин, то це категорія трудових спорів і справу має розглядати загальний суд, якщо метою є вирішення господарського спору, а факт трудових відносин використовується лише як засіб доказування, то спір є господарським, а справу має бути розглянуто у господарському суді [15, с. 274]. Окрім того, аналізуючи проблему визнання недійсними рішень зборів товариства та наказу, який було видано за результатами проведення зборів про призначення директора товариства, І. В. Лукач вважає, що ці спори мають розглядатися в господарському суді, адже в такому разі трудовий спір має причинно-наслідковий зв'язок з корпоративним спором про правомочність зборів товариства [15, с. 275]. Такий підхід до розмежування корпоративних та трудових спорів через визначення їх мети та причинно-наслідкового зв'язку видається найбільш логічним і виправданим для застосування.

Однією з найбільш суттєвих проблем правового регулювання визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств є відсутність в законодавстві переліку підстав недійсності таких рішень. Це є значною прогалиною національного законодавства, особливо враховуючи поширення такої категорії корпоративних спорів на практиці та необхідності забезпечення ефективного захисту корпоративних прав учасників товариств і правової визначеності загалом. З огляду на це, єдиним орієнтиром наразі залишається напрацьована судовою практикою та положення Постанови № 4.

Перш за все, як уже було неодноразово підкреслено, для можливості застосування учасником товариства такого способу захисту, як визнання недійсним рішення загальних зборів, обов'язковою умовою є настання факту порушення його корпоративних прав таким рішенням. Щодо інших підстав, то їх перелік можна віднайти в п.п. 2.12, 2.13 Постанови № 4. Зокрема такими підставами можуть

говорити про те, що такі способи повідомлення можуть визнаватися належними лише у разі, якщо вони передбачені статутом. Наприклад, ч. 4 ст. 32 Закону Про ТОВ та ТДВ закріплено загальне правило, що повідомлення надсилається поштовим відправленням з описом вкладення, однак статутом товариства може бути встановлений інший спосіб повідомлення [17, ст. 32]. Проте застосування інших способів, аніж поштове відправлення з описом вкладення, може зумовити значну кількість проблем при доведенні змісту та усіх необхідних елементів такого повідомлення.

Окремої уваги заслуговує і відсутність кворуму для прийняття рішення загальних зборів, що є безумовною підставою для визнання такого рішення недійсним. Прикладом може служити постанова Верховного Суду від 21.03.2018 у справі № 927/524/17. В цій справі рішенням загальних зборів було виключено позивача з часткою у статутному капіталі 50% зі складу учасників товариства без його повідомлення та за відсутності кворуму. Суд вказав, що наведена обставина свідчить про те, що прийняття загальними зборами рішень відбувалося за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення, що є безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів у зв'язку з прямою вказівкою закону [18].

Висновки. Визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств є ефективним і одним із найбільш поширених способів захисту корпоративних прав їх учасників, однак його законодавче регулювання потребує численних удосконалень. Зокрема, безспірною є необхідність внесення до законодавства переліку підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів. Пропонується також визначити в законодавстві коло суб'єктів, які мають право на оскарження таких рішень, із зазначенням умов реалізації цього права; встановити для учасників (акціонерів) акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю єдиний строк оскарження рішень загальних зборів – три місяці. Основою для вдосконалення правового регулювання даної категорії корпоративних спорів мають стати напрацювання сформованої судової практики.

Список літератури

1. Козлова Н. В. Гражданско-правовой статус органов юридического лица. Хозяйство и право. 2004. № 8. С. 53-56.
2. German Stock Corporation Act (Aktengesetz). English translation as at May 10, 2016. URL: <http://www.nortonrosefulbright.com/files/german-stock-corporation-act-147035.pdf> (дата звернення: 17.11.2018).
3. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 4 від 25.02.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16> (дата звернення: 18.11.2018).
4. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 30.01.2017 у справі № 911/750/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64467865> (дата звернення: 18.11.2018).
5. Господарський процесуальний кодекс України в редакції від 28.08.2018. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
6. Про акціонерні товариства: Закон України в редакції від 01.10.2018. Відомості Вер-

A. V. Slyvinska, Student 2 years of Study «Master»
Taras Shevchenko National University of Kyiv
The Faculty of Law
Volodymyrska Street, 60, Kyiv, 01601, Ukraine

PROBLEMS OF THE INVALIDATION OF RESOLUTIONS OF THE GENERAL MEETINGS

Summary

The article addresses the problematic issues of the disputes on invalidation of resolutions of the general meetings. The legal nature of the resolutions of general meetings, their procedural peculiarities as a subject of the appeal in such disputes have been researched into. The scientific approaches and the legal regulation of the subjects and period for appeal of the resolutions have been analyzed as well as possible changes to legislation regarding these issues identified. Attention is focused on the application by economic courts of such method of protecting corporate rights as invalidation of resolutions of general meetings.

Key words: resolution of the general meeting, corporate disputes, corporate rights, the invalidity decision, a general meeting.

УДК 346.9

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149576>

Т. В. Степанова, докт. юрид. наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ КОДЕКСУ УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА ВИМОГАМ ДО КОДИФІКАЦІЇ ТА СТАНУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано питання відповідності Кодексу України з процедур банкрутства, прийнятого Верховною Радою України 18.10.2018 р., вимогам до кодифікації і стану економіки України. Проаналізовано підстави й аргументовано визнання конкурсного права підгалуззю господарського процесуального права. Обґрунтовано доцільність кодифікації конкурсного права. Проаналізовано низку дискусійних новел (наприклад, виключення мінімальних обов'язкових умов для відкриття справи про банкрутство, впровадження процедури банкрутства фізичної особи). Запропоновано здійснити апробацію новел Кодексу в модельному суді.

Ключові слова: конкурсне право, банкрутство, відновлення платоспроможності, кодифікація, Кодекс України з процедур банкрутства.

Постановка проблеми. 18.10.2018 р. Верховна Рада України прийняла у другому читанні Кодекс України з процедур банкрутства [1] (далі – Кодекс). І хоча на даний час він не є підписаним Президентом України, проте є велика вірогідність, що він буде прийнятий та набере чинності найближчим часом.

У зв'язку з цим у правових колах виникла дискусія щодо необхідності прийняття даного документу, яка фактично проходить за двома напрямками. Так, деякі дослідники висловлюються проти прийняття Кодексу України з процедур банкрутства, оскільки відносини з відновлення платоспроможності, на їх думку, не є великою самостійною групою однорідних відносин. Інші дослідники зауважують, що деякі положення нового Кодексу не є обґрунтованими, тому Кодекс не може бути прийнято у запропонованій Верховній Раді редакції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні дослідження щодо кодифікації та правил юридичної техніки здійснювалися такими вченими, як: С. С. Алексєєв, К. Г. Волинка, Р. М. Дуднік, Л. І. Заморська, Д. А. Керімов, В. М. Корельський, В. О. Котюк, Н. М. Крестовська, Г. П. Курдюк, Т. Є. Мураховська, Ю. М. Оборотов, Д. Є. Петров, О. Ф. Скакун, І. О. Ющик та інші.

Однак дотепер на законодавчому рівні не піднімалася проблема визнання відносин з неплатоспроможності самостійною групою правовідносин, хоча існування з 1992 р. поряд з Арбітражним (Господарським) процесуальним кодексом України також Закону «Про банкрутство» (з 01.01.2000 р. назву змінено на «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [2]) опосередковано визнавало відокремленість таких відносин, а в наукових ко-

лах на вказане звертали увагу у своїх дослідженнях В. В. Джунь, П. Д. Пригуза, М. В. Телюкіна, Г. Ф. Шершеневич. Вказане актуалізує питання дослідження Кодексу України з процедур банкрутства під вказаними вище кутами.

З урахуванням зазначеного, **метою написання статті** є визначення відповідності Кодексу України з процедур банкрутства (законопроекта № 8060 від 26.02.2018 р., прийнятого 18.10.2018 р. Верховною Радою України у другому читанні) вимогам до кодифікації та стану (реаліям) економіки України.

Виклад основного матеріалу. По-перше, необхідно визначитися щодо визнання конкурсного права окремою галуззю, підгалуззю або інститутом господарського процесуального права.

У науковій літературі визначають галузь права як:

- автономну в системі права сукупність правових норм та інститутів, якими регулюються однорідні суспільні відносини;
- елемент системи права, що представляє собою зв'язану єдиними принципами і функціями сукупність правових норм, які з використанням властивих їм специфічних юридичних способів і засобів регулюють певну широку сферу однорідних суспільних відносин властивим їй методом правового впливу [3, с. 7-8];
- систему правових норм, інститутів права, що регулюють певну сферу суспільних відносин у межах конкретного предмета і метода правового регулювання з урахуванням принципів, завдань і мети такого регулювання [4, с. 70];
- найбільш великий відносно відокремлений підрозділ системи права, який включає в себе правові норми, що регулюють визначену, якісно відмежовану сферу суспільних відносин, і зазвичай потребує специфічних засобів правового регулювання [5, с. 464].

З урахуванням вказаного, деякі дослідники наполягають на необхідності відокремлення конкурсного права як самостійної галузі права. Зокрема, Т. Д. Стасюк, обґрунтовуючи вказану позицію, визначила сім ознак конкурсного права як галузі права:

1) значний нормативний обсяг (норми про відновлення платоспроможності містяться не тільки у ст. 53 Цивільного кодексу України, главі 23 Господарського кодексу України та Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», але і в законах України «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про банки і банківську діяльність», «Про кооперацію», «Про фермерське господарство», «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про іпотеку», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Про аудиторську діяльність» та ін., а також у підзаконних нормативно-правових актах центральних органів державної влади);

2) однорідність суспільних відносин (майнових, немайнових, організаційних та ін.), які воно впорядковує (із застосування комплексу заходів щодо відновлення платоспроможності (розпорядження майном, санації, мирової угоди) і задоволення вимог кредиторів або процедури ліквідації банкрута);

3) особливий суб'єктний склад та особливості правового статусу суб'єктів (боржник, кредитори, органи кредиторів (збори, комітет), органи юридичної осо-

їх диференціацію. І вказане спостерігається при дослідженні внутрішньої побудови господарського процесуального права та конкурсного права, а також їх співставлення.

По-друге, після віднесення конкурсного права до підгалузей господарського процесуального права постає питання щодо необхідності прийняття окремого кодифікованого акта, що регулюватиме правовідносини з відновлення платоспроможності (Кодексу України з процедур банкрутства [1]).

З іншого боку, в Україні існують кодекси, які не можуть претендувати на галузевий рівень (наприклад, Кодекс України про надра [8] або Кодекс цивільного захисту України [9] – навряд чи їх прийняття може стати визначальним для визнання групи відповідних правовідносин, які ними регулюються, окремими галузями права). На нашу думку, наявність або відсутність окремого кодексу не є беззаперечною ознакою відокремлення системи норм в окрему галузь або підгалузь права. Проте слід зауважити, що особливості провадження у справах про банкрутство були встановлені законодавцем ще у 1992 р. в окремому законодавчому акті – Законі України «Про банкрутство» (з 2000 р. – Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»). І з часом кількість відмінностей між позовним провадженням та провадженням у справах про банкрутство збільшувалося, розмежовуючи «класичний» господарський процес та особливе провадження. І оскільки встановлені законодавцем відмінності учасників, строків, процедур розгляду справи про банкрутство є обґрунтованими та підтвердженими судовою практикою, то прийняття Кодексу України з процедур банкрутства видається доречним.

Дійсно, О. Ф. Скакун визначає кодифікацію як спосіб (форму) систематизації законодавчих актів, який полягає в їх удосконаленні через зміну *змісту (переробку і узгодження)* юридичних норм, пов'язаних загальним предметом правового регулювання, і об'єднання у новий єдиний нормативно-правовий акт. Іншими словами, кодифікація виражається в підготовці та прийнятті нових актів, у які заносяться узгоджені між собою як норми старих актів, що виправдали себе, так і нові нормативні розпорядження [7, с. 256] (виділено мною – Т.С.).

Таким чином, можна виділити основні ознаки кодифікації:

- а) узгодження норм декількох актів, пов'язаних загальним предметом правового регулювання;
- б) систематизація, усунення протиріч (спосіб систематизації);
- в) прийняття нового акта (Кодексу).

Незважаючи на те, що правове регулювання відновлення платоспроможності неодноразово здійснювалося і пройшло великий шлях від прокредиторського до продебіторського, однак згідно з дослідженням Світового банку «Ведення бізнесу 2018» («Doing Business 2018») Україна за показником «Врегулювання неплатоспроможності» залишається на вкрай низькому 149 місці [10], і головними причинами названо наступні:

- 1) занадто тривала процедура в Україні – 2,9 роки (Східна Європа та Центральна Азія – 2,3 роки; розвинуті країни – 1,7 роки). Краща країна – 0.4 (Ірландія);
- 2) висока вартість процедур банкрутства в Україні – 40,5% від вартості майна боржника (Східна Європа та Центральна Азія – 13,1%; розвинуті країни – 9,1%). Краща країна – 1.00 (Норвегія);

Не є секретом, що забезпеченим кредитором у переважній більшості проваджень у справах про банкрутство виступає банк або інша фінансова установа. Таким чином, Кодекс захищає права фінансових установ, підсилюючи їх захист в процедурі банкрутства, залишаючи інших кредиторів, в тому числі інших суб'єктів господарювання, сам на сам з проблемами, які не завжди якісно вирішені законодавцем. Вказане підтверджує і положення ч. 7 ст. 5 Кодексу, яке ставить інтереси забезпечених кредиторів навіть вище вимог кредиторів, на які не поширюється дія мораторію (вимог поточних кредиторів; на виплату заробітної плати та нарахованих на ці суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування; відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та життю громадян; на виплату авторської винагороди, аліментів): «Господарський суд може обмежити дію мораторію у виняткових випадках, якщо такий мораторій може спричинити втрату предмета застави забезпеченого кредитора» [1] (виділено мною – Т.С.).

Однак, враховуючи кризовий стан вітчизняної економіки, вважаємо недоцільним та передчасним встановлення додаткових гарантій забезпеченим кредиторам порівняно з іншими кредиторами (особливо особами, вимоги яких підпадають під дію мораторію на задоволення вимог кредиторів).

Інститут відновлення платоспроможності створений не тільки для задоволення вимог кредиторів у конкретному провадженні, але й повинен сприяти оздоровленню економіки в цілому. Тому корегування процедури провадження у справах про банкрутство повинно враховувати вказані показники задля ефективного регулювання економічних відносин в державі. Аналізуючи новели Кодексу про банкрутство фізичної особи, зміну положення забезпечених кредиторів та деякі інші, слід дійти висновку, що впровадження даних положень може призвести до перекосів у розвитку економіки України, його стагнації, що є неприпустимим в сучасних умовах.

Висновки. З урахуванням викладеного вище можна зробити наступні висновки.

Прийняття Кодексу України з процедур банкрутства для вдосконалення правового регулювання правових механізмів відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом видається цілком обґрунтованим та своєчасним.

Кодекс України з процедур банкрутства містить низку дискусійних новел, до яких суспільство та суб'єкти господарювання ще не готові. Вказані новели потребують обговорення представниками різних кіл та можливу апробацію у певному (певних) модельних судах до їх впровадження. Тільки таким шляхом можливо отримати виважене правове регулювання в сфері відновлення платоспроможності.

Слід пам'ятати, що на даний час, на жаль, Україна переживає не найкращі часи, і революційні зміни законодавства про банкрутство (впровадження інституту банкрутства фізичних осіб, скасування мінімальних вимог для ініціювання в суді провадження про визнання банкрутом, встановлення додаткових гарантій забезпеченим кредиторам) можуть негативно відбитися на економічному стані нашої держави, дестабілізувати господарський обіг та прискорити падіння економіки, тому їх не можна беззаперечно підтримати.

Список літератури

1. Кодекс України з процедур банкрутства [Електронний ресурс]: Проект Закону України № 8060 від 26.02.2018 р. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63518. – Назва з екрана.
2. Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство»: Закон України № 784-XIV від 30.06.1999 р. // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 42-43. – Ст. 378.
3. Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність) / І.О. Ющик. – К. : Оріяни, 2002. – 112 с.
4. Олійник А. Ю. Теорія держави і права: Навч. посібник / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарев, О. Л. Слюсаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 373 с.
5. Теория государства и права: учебник / А. С. Пиголкин, А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев; под ред. А. С. Пиголкина, Ю. А. Дмитриева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во Юрайт, 2011. – 743 с.
6. Стасюк Т. Д. Розробка Кодексу України з процедур банкрутства, як підстава для виокремлення галузі конкурсного права / Т. Д. Стасюк // Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 74-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (25–27 квітня 2018 р., м. Одеса) / ред. кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. – Одеса : Фенікс, 2018. – С. 431-434.
7. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скаун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
8. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340.
9. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 34-35. – Ст. 458.
10. Ведення бізнесу 2018 [Електронний ресурс]: Дослідження Світового банку («Doing Business 2018»). – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine#resolving-insolvency>. – Назва з екрана.
11. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс]: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII (редакція станом на 18.10.2018 р.). – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/print>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

Т. В. Степанова, докт. юрид. наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного і господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

О СООТВЕТСТВИИ КОДЕКСА ПО ПРОЦЕДУРАМ БАНКРОТСТВА ТРЕБОВАНИЯМ К КОДИФИКАЦИИ И СОСТОЯНИЮ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Резюме

В статье проанализированы вопросы соответствия Кодекса Украины по процедурам банкротства, принятого Верховной Радой Украины 18.10.2018 г., требованиям к кодификации и состоянию экономики Украины.

Проанализированы основания и аргументировано признание конкурсного права подотраслью хозяйственного процессуального права. Обоснована целесообразность кодификации конкурсного права.

Проанализирован ряд дискуссионных новелл (например, исключение минимальных обязательных условий для возбуждения дела о банкротстве, внедрение процедуры банкротства физического лица). Предложено осуществить апробацию новелл Кодекса в модельном суде.

Ключевые слова: конкурсное право, банкротство, восстановление платежеспособности, кодификация, Кодекс Украины по процедурам банкротства.

T. V. Stepanova, Doctor of Juridical Sciences, Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

ON THE COMPLIANCE OF THE CODE ON BANKRUPTCY PROCEDURES TO THE REQUIREMENTS FOR CODIFICATION AND UKRAINE'S ECONOMIC SITUATION

Summary

The article analyzes the issues of compliance of the Code of Ukraine on bankruptcy procedures adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on October 18, 2018, with the requirements for codification and Ukraine's economic situation.

The grounds for recognition of competition law as a branch, sub-branch or institute of economic procedural law are analyzed. As a result the author makes conclusion that competition law is a sub-branch of economic procedural law. The expediency of codification of competition law is substantiated.

A number of controversial rules were investigated (for example revocation of the minimal mandatory conditions for initiating a bankruptcy proceedings of a legal entity; rules on a bankruptcy procedure for an individual). It was proposed to test the rules of new Code in the model court.

Key words: competitive law, bankruptcy, reestablishing of solvency, codification, the Code of Ukraine on bankruptcy procedures.

УДК 346.7

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149577>

Н. Л. Яценко, студентка 2-го року навчання ОР Магістр
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Кафедра господарського права
вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

У статті проаналізовано легальне поняття ДПП як співпрацю між державним та приватним партнерами на основі договору, яке відповідає закріпленим ознакам – передача об'єкта в управління приватному партнеру, також передача йому ризиків, довготривалість відносин, а також інвестування проекту приватним партнером. Автором були вивчені позиції як вчених, так і практиків, та була виявлена необхідність доопрацювання поняття і ознак ДПП, а саме: по-перше, доповнити розуміння ДПП як соціально значущого інституту, по-друге, звернути увагу на адресний характер ДПП, а також, по-третє, необхідність захисту прав приватного партнера в управлінні ризиками.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, публічно-приватне партнерство, адресність, довготривалість відносин ДПП, концесія.

Постановка проблеми. Держава завжди займала важливе місце на ринку і як регулятор, і як повноцінний гравець. Традиційно за державою закріпилися певні монопольні сфери, у якій господарювання здійснює лише вона. Але який наслідок має виключно державне регулювання? По-перше, відсутність ризиковості, ініціативності, що притаманна підприємництву. По-друге, відсутність персональної відповідальності у вигляді майнових втрат. Саме виникає таке явище як державно-приватне партнерство, яке покликано усунути названі недоліки. В Україні правове поле для державно-приватного партнерства лише починає розвиватися, але важливість даного інституту є однозначною. Тому вивчення концепцій розуміння та визначення основних ознак є вагомим внеском у розвиток юридичної науки та практики.

Мета статті. Державно-приватне партнерство, незважаючи на прогресивні зачатки, залишається незрозумілим для владного апарату та бізнесу. Важливо дати поняття цього явища та окреслити його риси з метою пояснення та висвітлення правових можливостей для співпраці двох рівних партнерів – державного та приватного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовно інститут державно-приватного партнерства досліджували вчені І. В. Запатріна, Б. М. Данилишин, О. М. Вінник, Ф. П. Куличич, В. М. Вакуленко, О. В. Берданова, Н. А. Сич, А. Ф. Ткачук, І. О. Федів, Є. О. Фишко та ін. Але проблема розуміння цього симбіозу державного і приватного залишається відкритою та дискусійною.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існує Закон України «Про державно-приватне партнерство» (далі – Закон про ДПП), який дає легальне визначення державно-приватного партнерства (далі – ДПП). Зокрема, у ч. 1 ст. 1 Закону

про ДПП визначено, що «державно-приватне партнерство - співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами - підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним цим Законом» [1, ст. 1]. Загалом визначення відповідає природі ДПП, але термінологічно виникає проблема – застосовується слово «державне» одночасно з віднесенням до сторони державного партнера органів місцевого самоврядування. Доречним було б введення поняття «публічно-приватного партнерства», яке, по-перше, більш широко визначає коло суб'єктів, та, по-друге, застосовується у міжнародній та зарубіжній правовій доктрині.

На відміну від легального визначення, науковці і надалі пропонують власні детермінанти для ДПП. Зокрема. думки вчених можна поділити на кілька груп. Зокрема як систему співпраці у різних аспектах визначає В. Михеев як систему співробітництва приватного сектора, підприємств і організацій бізнесу з державними установами, а також регіональних корпорацій з державними підприємствами, установами, спрямованого на досягнення загальних економічних цілей, на рішення актуальних соціально-економічних задач [2]. Вище зазначене характеризує ДПП як соціально-економічне явище, але не повністю розкривається довгострокова та ризикова діяльність.

У свою чергу, Б. Данилишин дає визначення ДДП як системи співробітництва, в якій розподіляються ризики між партнерами за принципом кращої спроможності їх нейтралізації, а також існує узгоджений підхід до поділу винагород [3]. До групи цих вчених також належить і В. Ребок, який зазначає, що це довгострокове співробітництво між державою, органами місцевого самоврядування і приватними фірмами, які, по-перше, розподіляють між собою ризики визначеного бізнесу, і, по-друге, приватні фірми беруть на себе якісь державні, муніципальні задачі і керують цими задачами самостійно і на свій ризик [7]. Ми підтримуємо такі позиції, адже останні двоє вчених виокремлюють особливості ДПП як унікального інституту взаємодії державного і приватного партнера, а також їхні основні риси (розподіл ризиків, довготривалість відносин, делегування соціальних функцій приватному партнеру).

Інша група науковців веде мову про домовленість чи угоду між державою та приватними особами, зокрема С. Данасарова зазначає, що ДПП – це домовленість між державною і приватною структурами про спільну реалізацію суспільно-значущих проектів найбільш ефективним способом і по більш низькій вартості, ніж держава зможе здійснювати самостійно [6, с. 4]. На нашу думку, узагальнюючим для обох груп є визначення В. Варнавського, який вказує, що ДПП – це інституціональний і організаційний альянс між державою і бізнесом з метою реалізації національних і міжнародних, масштабних і локальних, але завжди суспільно значущих проектів у широкому спектрі сфер діяльності [5, с. 34].

Дуже цікавим з точки зору теорії адміністративного права в аспекті інституту делегування повноважень є визначення Європейської комісії (2003 р.), яке полягає у наступному: це передання приватному сектору частини повнова-

жень, відповідальності та ризиків щодо реалізації інвестиційних проектів, які традиційно впроваджувалися чи фінансувалися публічним сектором [4, с. 319].

Аналізуючи вище зазначені визначення, можна дійти висновку, що всі ці визначення перекликаються і в основному мають на увазі, по-перше, співпрацю у формі домовленості, угоди, яка покликана забезпечити юридичну рівність сторін, по-друге, мета такої співпраці обов'язково має бути спрямована на досягнення вищого суспільного блага, а також не менш важливим є реалізація проекту на основах забезпечення якісно кращого результату, ніж здійснення таких же дій, але без приватного партнера.

Загалом у доктрині (як у юридичній, так і економічній, соціологічній тощо) існує чотири концептуальних підходи до розуміння природи ДПП: 1) організаційний; 2) фінансовий; 3) цільовий; 4) політичний.

За **організаційним** підходом ДПП розуміється як інструмент державного управління та/або регулювання, тобто, - як система організаційних відносин між державним та приватним секторами економіки, наприклад – у формі фінансових угод [8, с. 553]. У рамках цієї концепції яскравими представниками є Ван Хем і Коппенян, які зазначають: «... відносини довгострокового характеру між державним і приватним секторами, в рамках яких вони спільно розробляють та надають суспільству продукти та послуги на основі розподілу ризиків, витрат і ресурсів, пов'язаних із цими продуктами та послугами» [9, 598]. Також Комісія з ДПП (хоча доречніше зазначати ППП) Великої Британії дає визначення ДПП практичного спрямування, яке можна віднести до організаційного напрямку досліджень цього явища [10].

За **фінансовим** підходом, увага зосереджується на фінансових аспектах відносин партнерства: скороченні державного боргу, зменшенні тиску на державний бюджет через залучення приватного фінансування, покращенні співвідношення ціна/якість у наданні послуг тощо. Типовим для цього підходу є розуміння ДПП як системи фінансових взаємин, які посідають провідне місце у публікаціях «проектного» напрямку досліджень механізмів реалізації ДПП у сфері суспільної інфраструктури, оскільки саме проектні механізми фінансування ДПП є найбільш поширеними. Зокрема, Дж.Блондел визначає цей інститут через елементи фінансового механізму: «... ДПП зазвичай, включає в себе проектування, будівництво, фінансування, обслуговування та/або експлуатацію об'єктів інфраструктури суспільного призначення приватним сектором в рамках довгострокових контрактів фінансового характеру» [11, с. 28].

За **цільовим** підходом, ДПП розглядається як складова стратегії суспільного розвитку, що на основі співпраці держави і бізнесу забезпечує сталі темпи розвитку, зростання загальної ефективності капіталовкладень та досягнення інших цілей розвитку.

Такої концепції притримується Світовий банк, який визначає ДПП як «... спільні ініціативи державного та приватного секторів в поєднанні із неприбутковим сектором, іншими державами, міжнародними та громадськими організаціями, ... у яких кожен з учасників бере участь у наданні ресурсів... та у процесі ухвалення рішень» [14, с. 2-3].

За **політичним** підходом, ДПП розглядається як політичний евфемізм. Наприклад, К. Грєве звертає увагу, що «... словосполучення «ДПП» виглядає доволі

привабливим в очах громадськості, а отже, цілком очевидним є те, що поняття «ДПП» може стати ще одним псевдонауковим терміном, за допомогою якого уряд буде відвертати увагу загалу від все більш складної та запутаної практики державних закупівель» [13, с. 60]. Але з юридичної точки зору ця концепція не може враховуватися, адже тут досліджується більш політологічний аспект явища.

Узагальнюючи вище наведене, усі ці підходи висвітлюють різні аспекти ДПП, а тому лише у їхньому поєднанні можуть дати цілісне розуміння цього явища.

Наступним способом класифікації понять ДПП, можна виокремити поділ розуміння ДПП на вузьке та широке. У першому ДПП розглядається як рівноправне взаємовигідне співробітництво між державою і приватним бізнесом у процесі облаштування інфраструктури й надання публічних послуг за умови розподілу ризиків та відповідальності (частіше застосовується у зарубіжній практиці). Широкий підхід до розуміння ДПП, включає можливість укладати договори про концесію, спільну діяльність, розподіл продукції та інші договори (закладений в нашому вітчизняному законодавстві) [15, с. 42].

Також існують ще два розуміння ДПП: у теоретичному контексті – це система відносин держави і бізнесу в договірній (контрактній) формі, яка широко використовується як інструмент національного, міжнародного, регіонального, міського, муніципального, економічного і соціального розвитку та планування. З практичної точки зору, це конкретні проекти, що реалізуються різними державними органами і бізнесом спільно або тільки приватними компаніями на об'єктах державної та муніципальної власності [15, с. 44].

Ряд визначень ДПП носить більш конкретний і практичний характер. Так, експерти однієї з найбільших консалтингових компаній світу Deloitte відзначають, що ДПП являє собою "контрактну угоду між урядовим агентством і приватною компанією, що дозволяє останньої збільшити її участь в наданні громадських послуг". PriceWaterhouseCoopers та C'M'S 'Cameron McKenna визначають ДПП як будь-яку угоду, "структура якої передбачає спільну роботу державного і приватно-го сектора для досягнення спільної мети".

З наведених визначень можна виділити ряд родових ознак ДПП, наявність яких обов'язково в кожному реалізованому проекті і дозволяє відрізнити цей механізм від інших форм взаємодії держави та бізнесу [15, ст. 45]. Але вважаємо за необхідне зазначити, що такі визначення також носять широкий характер, який зумовлений, на нашу думку, практичною доцільністю узагальнення форм співпраці державного та приватного партнерів.

Державно-приватне партнерство діє у певних формах. У зарубіжній і вітчизняній економічній літературі можна знайти безліч класифікацій різновидів, форм, типів і видів партнерства держави і бізнесу в господарській сфері. Однак загальноприйнятий підхід в цьому питанні відсутній. В якості критеріїв зазвичай використовуються правовідносини власності (володіння, користування, розпорядження), ступінь залежності від держави, в першу чергу в питаннях фінансування і розподілу ризиків, і інші параметри.

Найбільш обґрунтовано і широко використовується у світовій практиці стала класифікація проектів ДПП, розроблена Світовим банком. Відповідно до неї виділяються чотири категорії ДПП: (1) контракти на управління і орендні до-

говори (management and lease contracts); (2) концесії (concession); (3) проекти, які передбачають нове будівництво "під ключ" (green-field projects); (4) часткова приватизація активів (divestiture).

Щодо практики застосування цього інституту у зарубіжній практиці, то найбільш активно ДПП практикуються в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. На нього припадає більше третини всіх проектів подібного роду і майже половина всіх інвестицій. Тут лідирує Китай (понад 10% всіх світових інвестицій в проекти ДПП). Майже в два рази йому поступається Індія. У Латинській Америці найактивніше ДПП використовуються в Бразилії. Активним і послідовним прихильником передачі приватним компаніям об'єктів державної і муніципальної власності і прав на надання громадських послуг виступає Європейський Союз, а в ньому – Великобританія, Іспанія, Італія, Франція, Ірландія. За оцінками, в країнах ЄС за період 2001-2007 рр. було підписано близько 700 контрактів про ДПП на суму 67.6 млрд. євро. Більша частина таких контрактів в ЄС припадає на Великобританію. Починаючи з 1992 р., британський уряд реалізує концепцію управління державною власністю під назвою "Приватна фінансова ініціатива" (Private Finance Initiative, PFI), яку можна назвати ядром державно-приватного партнерства. До початку 2011 р. в цілому по країні було укладено 920 контрактів ДПП із загальним обсягом інвестицій 72 млрд. Ф. ст. 16 з них на PFI доводиться 777 проектів на суму 45.6 млрд. Ф. ст. У числі об'єктів державної власності, які перебувають в режимі PFI, більше половини концентрується в соціальній інфраструктурі, в тому числі в охороні здоров'я (229 проектів на суму 12.7 млрд. Ф. Ст.) і освіті (164 проекти на суму 6.1 млрд. Ф. Ст.). Тривалість дії контрактів в цих сферах зазвичай становить 25-30 років [12, с. 55-56].

В інших країнах ЄС спостерігаються в основному подібні тенденції розвитку ДПП, але з дещо меншою інтенсивністю і зі своїми національними особливостями [15]. Досліджуючи практику такої країни як Індія (спостерігається активний розвиток інституту ДПП), виявила позицію національних вчених, які негативно оцінюють ДПП та дають наступне розуміння: «Публічно-приватні партнерства часто рекламуються як "найкраща з обох світів" альтернатива державному забезпеченню та приватизації. Але на практиці їх дотримувалися завдяки проблемам проектування контрактів, відходів і нереалістичних очікувань. Наприклад, уряди вибирають публічно-приватне партнерство, оскільки вони помилково вважають, що він пропонує спосіб фінансування інфраструктури без збільшення державного боргу. В інших випадках переговори щодо укладання контрактів призвели до надмірних витрат платників податків або збитків для приватних фірм» [16, с. 1273].

Також вони виділили наступні основні ознаки ППП:

а) Основна особливість ППП полягає в тому, що це контракт або домовленість між державною структурою та приватною організацією.

б) Забезпечення громадської інфраструктури чи державних послуг через приватний сектор, що передбачає значну передачу ризиків для задоволення державних або соціальних потреб, а також нагородження / оплата приватного сектору на основі результатів діяльності, є загальними елементами, які використовуються при визначенні ППП у різних країнах [16, с. 1273]

Таким чином, поняття ДПП є дискусійним питанням та актуально підіймається науковцями. Пов'язаним з дачею визначення розуміння явища є виокремлення основних ознак такого явища.

Законодавцем, окрім закріплення легального визначення, також дано закритий перелік ознак ДПП:

- надання прав управління (користування, експлуатації) об'єктом партнерства або придбання, створення (будівництво, реконструкція, модернізація) об'єкта державно-приватного партнерства з подальшим управлінням (користуванням, експлуатацією), за умови прийняття та виконання приватним партнером інвестиційних зобов'язань відповідно до договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства;
- довготривалість відносин (від 5 до 50 років);
- передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;
- внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством [1, ст. 1].

Такі ознаки мають місце та справді висвітлюють природу інституту ДПП, але, на нашу думку, недоліком є закріплення принципів та гарантій як ознак, зокрема, як щодо фінансування об'єкту партнерства.

Також у доктрині визначають і наступні ознаки:

- сторонами державно-приватного партнерства є держава, в особі органів державної або муніципальної влади і приватний бізнес, в особі виконавця і поставальника ресурсів;
- взаємодія сторін закріплюється на офіційній, юридичній основі;
- взаємодія сторін має рівноправний характер та довгострокову перспективу;
- державно-приватне партнерство має чітко виражену публічну, суспільну спрямованість;
- у процесі співпраці сторін об'єднуються їх ресурси і вклади;
- фінансові ризики і затрати, а також досягнуті результати розподіляються між сторонами у наперед визначених пропорціях;
- метою такого партнерства є реалізація суспільно-важливих проектів та програм у масштабах всієї країни або ж окремих регіонів [17 с. 148; 18];
- забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера;
- внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством [1, ст. 1];
- поєднання ресурсів державного і підприємницького секторів для досягнення спільної мети;
- направленість на реалізацію спільних завдань та інтересів держави і підприємницького сектору [19, 3].

У відповідності до Зеленої книги про публічно-приватне партнерство (Green Paper on PPPs, Commission of the European Communities, 2004), також

притаманні певні спільні характеристики, що об'єднують всі проекти публічно-приватного партнерства, а саме:

- відносно тривалий термін відносин, який передбачає співпрацю партнерів, що представляють державний і приватний сектори в різних аспектах запланованого інфраструктурного проекту.

- метод фінансування проекту, частково за рахунок приватного сектору, іноді шляхом застосування більш складних схем із залученням різних сторін. Проте, в окремих випадках державні кошти є достатніми і можуть доповнювати фінансування, що забезпечується приватним сектором.

- важлива роль економічного оператора, який виступає на різних етапах проекту (проекткування, впровадження, фінансування). Партнер, який представляє державний сектор, зосереджується, переважно, на визначенні цілей, яких необхідно досягнути в контексті загальносуспільних інтересів; якості послуг, що надаються, і цінової політики; та бере на себе відповідальність за моніторинг відповідності встановленим цілям.

- розподіл ризиків між партнерами, які представляють державний і приватний сектори. Хоча партнерство між державним і приватним секторами не обов'язково означає, що партнер, який представляє приватний сектор, приймає на себе всі ризики або навіть більшу частину ризиків. Точний розподіл ризиків визначається в кожному окремому випадку у відповідності до здатності сторін щодо оцінювання, контролю та управління ризиками.

- проект ППП повинен також передбачати проектування, будівництво, експлуатацію та/або утримання основних фондів у поєднанні з приватним фінансуванням. Упродовж терміну дії проекту ППП платежі спрямовуються партнером з державного сектору на користь приватного партнера та узгоджуються з рівнем та якістю фактично наданих послуг.

Це визначення не стосується інвестицій, що вносяться регульованими підприємствами, рефінансування проектів, приватизацію, що передбачає продаж основних фондів чи аутсорсинг послуг. У той же час, усі проекти, в яких мають місце сплати споживачів, приховані сплати, сплати за доступ або змішані платежі, вважаються такими, що представляють різні форми розподілу ризиків між партнерами [19, 9].

Таким чином, можна акцентувати на характері фінансових відносин, оскільки саме фінансові відносини для різних типів ДПП можуть відрізнятися суттєвим, навіть принциповим чином. Перелік суб'єктів/учасників ДПП також є ознакою варіативного характеру, оскільки у найбільш спрощеному варіанті ДПП можна представити як двосторонні (держава-бізнес) відносини, проте практика ДПП показує, що ці відносини кожного разу поширюються на велику кількість інших учасників: комерційні і некомерційні організації, НУО, науково-дослідні та освітні установи, міжнародні організації та їхні дочірні структури, фінансові донори та агенти тощо [17, с. 150]. Тобто, саме окреслюючи ознаки ДПП, можна дійти до нижче наведених висновків та дати власне бачення відповідного явища.

Висновки та перспективи подальшого розвитку у даному напрямі. Державно-приватне партнерство варто визначати як співпрацю державного (органи

державної влади та органи місцевого самоврядування) та приватного партнера у рамках встановлених законом та на основі поділу ризиків, збереженні юридичної рівності та адресності кожного проекту з метою забезпечення кращого результату, ніж без такої співпраці. Також варто внести зміни до законодавства та надалі називати цей інститут «публічно-приватним». Відповідно ознаками ДПП, окрім легальних (надання прав управління (користування, експлуатації) об'єктом партнерства або придбання, створення (будівництво, реконструкція, модернізація) об'єкта державно-приватного партнерства з подальшим управлінням (користуванням, експлуатацією), за умови прийняття та виконання приватним партнером інвестиційних зобов'язань відповідно до договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства; довготривалість відносин (від 5 до 50 років); передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства; внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством) є також обов'язкова участь держави, мета у вигляді досягнення суспільного блага, адресність ДПП як принцип унікальності кожного з проектів тощо.

Список літератури

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
2. Михеев В. А. Государственно-частное партнерство в реализации приоритетных национальных проектов URL: www.c-society.ru/wind.php.
3. Данилишин Б. М. Аналіз регуляторного впливу при впровадженні Закону України "Про загальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні" // Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності – URL: www.me.gov.ua/control/uk/publish/article/system.
4. О. М. Полякова. Державно-приватне партнерство в Україні: проблеми становлення // Научно-технический сборник № 87/ - С. 317-322 – URL: <file:///C:/Users/3154~1/AppData/Local/Temp/1726-3445-1-SM.pdf>.
5. Варнавский В. Государственно-частное партнерство в России: проблемы становления URL: www.strana-oz.ru/?numid=21&article=988.
6. Данасарова С. Д. Институт частно-государственного партнерства: становление и развитие в России: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.01 / Восточно-Сибирский гос. технологич. ун-т. – Улан-Удэ, 2007. – 24 с.
7. Перспективы развития государственно-частного партнерства в Украине. Заседание «Юридического пресс-клуба» URL: www.press-club/org.ua/index.php?option/.
8. Hodge G. A., Greve C. Public Private Partnership: An International Performance Review //Public Administration Review, Vol.67, № 3, 2007. - pp. 545-558.
9. Van Ham H., Koppenjan J. Building Public Private Partnerships: Assessing and Managing Risks in Port Development // Public Management Review, Vol.4, №1, 2001. – pp. 593-616.
10. Building Better Partnerships: Executive Summary - London: IPPR, Commission on UK Public Private Partnerships, 2001. URL: www.ippr.org/uploadedFiles/.../BBP%20Exec%20TG%20Edit.pdf.
11. Blondal J. R. International Experience Using Outsourcing, Public Private Partnerships and Vouchers. - Arlington VA: IMB Centre for the Business of Government, 2005. – 48 p.
12. Working Together for a Change: Government, Business and Civil Partnerships for Poverty Reduction in Latin America and the Caribbean. - Washington, D.C.: The World Bank, 1999. – 176 p.
13. Greve C. Public-Private Partnerships in Scandinavia //International Public Management Review, Vol. 4, №2, 2003. - pp.59-69.
14. Пильтяй О. В. Сучасні концепції та підходи до визначення державно-приватного

- партнерства / О. В. Пильгай. // Економіка. Управління. Інновації. - 2011. - № 2. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_2_40.
15. Варнавський В. Государственно-частное партнерство: некоторые вопросы теории и практики / В. Варнавський. // Мировая экономика и международные отношения. - 2011. - № 9. - С. 41–50.
 16. Sharma M. Public-Private Partnership / M. Sharma, A. Bindal. // International Journal of Research (IJR). - 2014. - С. 1270–1274.
 17. Канова О. А. Основні аспекти державно-приватного партнерства / О. А. Канова // Управління розвитком. - 2011. - № 21 (118). - С. 147-150.
 18. Павлюк К. В. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави / К. В. Павлюк, С. М. Павлюк // Наукові праці КНТУ. - 2010. - № 17. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2010_17/stat_17/02.pdf.
 19. Біла І. С. Особливості державно - приватного партнерства в сучасних умовах в Україні / І. С. Біла // УДК 338.242:334. - ст. 10 URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5155/1/2.pdf>.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

Н. Л. Яценко, студентка 2-го года обучения ОУ Магістр
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
Кафедра хозяйственного права
ул. Владимирская, 60, Киев, 01033, Украина

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Резюме

В статье проанализировано легальное понятие ГЧП как сотрудничество между государственным и частным партнерами на базе договора, которое соответствует закреплённым признакам – передача объекта в управления частному партнеру, также передача рисков, долгосрочность отношений, а также инвестирования проекта частным партнером. Но автором были изучены позиции, как ученых, так и практиков, и была обнаружена необходимость доработки понятия и признаков ГЧП, а именно: во-первых, дополнить понимание ГЧП как социально значащего института, во-вторых, обратить внимание на адресный характер ГЧП, а также, в-третьих, необходимость защиты прав частного партнера в управлении рисками.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, публично-частное партнерство, адресность, долгосрочность отношений ГЧП, концессия.

N. L. Yashchenko, Student 2 years of Study «Master»
Taras Shevchenko National University of Kyiv
the Department of Commercial Law
Volodymyrska St., 60, Kyiv, 01033, Ukraine

A DEFINITION AND FEATURES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

Summary

The article addresses the legal notion of PPP as cooperation between public and private partners as an agreement that corresponds to the fixed in law characteristics – object transfer to the private partner management, also transfer of risks to them, long-term relationships, the private partner investment to the project. As the author studied the positions of both scholars and practitioners, as it is the need to refine the concept and characteristics of PPP. Firstly, it is needed to be supplied with the understanding of PPP as a socially significant institution. Secondly, the targeted nature of PPP should be paid attention to. Thirdly, the need to protect the rights of a private partner in risk management is also ought to be considered.

Key words: public-private partnership, targeting, long-term PPP relationships, concession.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.233.5

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149579>

А. А. Богустов, канд. юрид. наук, доцент

Гродненский государственный университет имени Янки Купалы

Кафедра международного права

пер. Доватора, 3/1, Гродно, 230012, Беларусь

ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИМУЩЕСТВА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ (НА ПРИМЕРЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПОЛЬШИ)

Статья посвящена анализу правомочий государственных предприятий на переданное им имущество по законодательству Польши и выявление сходства этих правомочий с содержанием права хозяйственного ведения и оперативного управления.

Ключевые слова: собственность, государственное предприятие, право хозяйственного ведения, право оперативного управления.

Постановка проблемы. Задача формирования национальных гражданско-правовых систем постсоветских стран не может быть решена без выработки четких правил регулирования вещно-правовых отношений, поскольку «право собственности является центральным институтом всякой правовой системы, предопределяющим характер других институтов права данной страны» [1, с. 416]. Одним из условий разрешения данной проблемы является нормативное закрепление круга ограниченных вещных прав соответствующего потребностям современного гражданского оборота. Этот вопрос является актуальным для большинства государств возникших после распада СССР. Например, М. К. Сулейменов и С. В. Скрыбин указывали, что: «Проблема перечня (системы) вещных прав в Республике Казахстан не имеет должного ни законодательного, ни доктринального решения» [2, с. 88].

На наш взгляд, формирование системы вещных прав подразумевает не только признание национальным законодательством вещных обременений, известных еще со времен римского частного права (узуфрукта, суперфиция, эmfитевзиса и т.п.), но и анализ необходимости сохранения вещных прав, являющихся результатом развития советской правовой системы – права хозяйственного ведения и оперативного управления. Некоторые государства, образовавшиеся на территории бывшего СССР, уже отказались от них. Например, в литературе на основе анализа вещного права Грузии делается вывод, что «в результате рецепции немецкого вещного права многие институты, перешедшие из советского прошлого в право многих постсоветских стран, не нашли отражения в грузинском праве. В первую очередь это касается права хозяйственного ведения и права оперативного управления» [3, с. 223–224]. В этой связи возникает вопрос о том, достаточно ли

только идеологических соображений для отказа от признания гражданским законодательством возможности существования этих прав.

На наш взгляд, получить ответ на него можно рассмотрев проблему наделения государственных юридических лиц правами на переданное им имущество в законодательстве зарубежных государств. Подобный анализ можно провести на основе законодательства Польши, как страны, успешно осуществившей трансформацию национального права из социалистической в романо-германскую правовую семью.

Анализ последних исследований и публикаций. Научные публикации, посвященные проблеме анализа прав государственных предприятий на закрепленное за ними имущество на примере законодательства Польши, являются достаточно редким явлением. В этой связи можно упомянуть работы автора настоящей статьи [4, с. 133–150; 5, с. 226–228], которая в определенной степени является их логическим продолжением.

Значительно шире круг публикаций последних лет, рассматривающих необходимость сохранения права хозяйственного ведения и права оперативного управления в числе ограниченных вещных прав. Причем значительное число авторов подвергают потребность в этом серьезной критике.

Например, С. П. Гришаев отмечает, что право хозяйственного ведения и право оперативного управления ошибочно рассматривать как самостоятельные вещные права. Это лишь способы осуществления права собственности. Пока действуют эти права, право собственности в его рыночном частнопровом варианте временно не действует. Собственник не может реализовать свои правомочия, его право может быть осуществлено только во властном публично-правовом варианте [6, с. 81–87]. О. А. Халабуденко говорит о праве хозяйственного ведения и оперативного управления как о «квази-вещных правах» [7, с. 88]. С. А. Муратова и Ю. С. Смердина рассматривают право оперативного управления и хозяйственного ведения лишь «в качестве технического приема, который служит осуществлению права собственности государства» [8, с. 84]. Ю. В. Стройкина приходит к выводу о том, что «современная конструкция права хозяйственного ведения перестала отвечать экономическим и политическим потребностям государства, требуется пересмотр данной конструкции либо вообще полный отказ от нее» [9, с. 210].

Со многими критическими замечаниями в отношении признания хозяйственного ведения и оперативного управления ограниченными вещными правами можно было бы согласиться. Но проблема состоит в том, что одновременно не происходит теоретического обоснования юридической природы правомочий государственных предприятий на переданное им имущество. Данная ситуация является характерной не только для правовой науки постсоветских стран. Еще М. И. Кулагин, характеризуя степень разработанности этой проблемы в зарубежной доктрине, писал, что: «большинство западных авторов предпочитает вообще оставлять этот теоретический вопрос открытым, концентрируя свое внимание на выяснении особенностей режима той или иной категории государственного имущества» [10, с. 249].

Целью статьи является анализ правомочий государственных предприятий на переданное им имущество по законодательству Польши и выявление их сходства с содержанием права хозяйственного ведения и оперативного управления.

Изложение основного материала. Определение правомочий государственных предприятий на закрепленное за ними имущество представляет собой «сложную

теоретическую проблему» [10, с. 248]. В польском праве возникновение этого вопроса связано с отказом от принципа единства государственной собственности. Из ГК Польши [11] в 1990 г. была исключена ст. 128, которая закрепляла, что общенародная (государственная) собственность служит непосредственно государству, а государственные предприятия в рамках своей правоспособности реализуют от своего имени правомочия, вытекающие из единой государственной собственности. В настоящее время конструкция государственной собственности коренным образом изменена. Из § 1 ст. 441 ГК Польши следует, что собственность и иные имущественные права, составляющие государственное имущество, принадлежат Государственной Казне и либо иным государственным юридическим лицам. В связи с этим складывается ситуация, при которой государственное юридическое лицо с одной стороны вступает в оборот как собственник имущества, с другой стороны – государство в лице Казны с экономической точки зрения также остается собственником.

Все это приводит к тому, что государственное юридическое лицо не может без каких-либо ограничений реализовывать правомочия владения, пользования и распоряжения имуществом. Примером могут служить положения действующего Закона Польши «О принципах управления государственной собственностью» [12].

Упомянутый закон в ст. 3 содержит определение государственных юридических лиц.

Во-первых, к ним относятся правосубъектные организации, созданные в установленном законом способом либо на основании закона, либо в целях исполнения закона органом государственного управления для достижения публичных целей. Такая организация должна обладать в совокупности рядом признаков:

- право утверждать устав и вносить в него изменения принадлежат органам государственного управления либо право на участие в управлении деятельностью юридического лица, в том числе право вносить изменения в устав в полном объеме принадлежит Государственной Казне;

- по общему правилу Государственная Казна имеет право на суммы, возникшие в результате превышения доходов над расходами юридического лица;

- в случае ликвидации либо иного прекращения деятельности юридического лица права на его активы, в том числе право распоряжаться имуществом, переходит Государственной Казне.

Во-вторых, к государственным юридическим лицам относятся управляющие агентства, которые в соответствии со ст. 18 Закона о публичных финансах [13] создаются на основе специального закона в целях реализации государственных функций.

В-третьих, к числу государственных юридических лиц относятся организации, названные таковыми в законе, даже если они не исполняют публичных функций, а также общества, акционерами которой являются исключительно Государственная Казна либо иные государственные юридические лица.

Основанием ограничения возможности государственных юридических лиц распоряжаться находящимся в государственной собственности имуществом выступает закрепленное в п. 1 ст. 4 Закона «О принципах управления государственной собственностью» правило о том, что такое имущество «служит для достижения публичных целей».

Упомянутый выше Закон (ст. 38) устанавливает, что совершение сделки по распоряжению имуществом, входящим в состав основных средств государствен-

ного юридического лица, в том числе внесение его в качестве вклада в уставный фонд, требует согласия уполномоченного органа, если рыночная стоимость этого имущества превышает 200 000 злотых. Помимо этого, аналогичный порядок установлен для совершения сделок по передаче государственным юридическим лицом имущества в пользование на срок, превышающий 180 дней в календарном году, если рыночная стоимость предмета сделки превышает 200 000 злотых.

Получение разрешения на распоряжение имуществом не требуется в случаях специально предусмотренных законом (п. 5 ст. 38). К ним, например, относится распоряжение акциями и облигациями, распоряжение имуществом в ликвидационном производстве, в процессе банкротства либо реорганизации юридического лица и т. д.

Из ст. 39 – 41 Закона следует, что разрешение на совершение сделки выдается государственному юридическому лицу по его заявлению, имеет срочный характер (действительно не более одного года) и может быть ограничено определенными условиями.

Совершение сделки без получения соответствующего разрешения влечет ее недействительность.

Выводы. Все вышесказанное подтверждает высказанное М. И. Кулагиным мнение, что трактовка государственного предприятия как собственника имущества «не соответствует реальному положению вещей» [10, с. 248]. Более того, можно сделать вывод о том, что существует значительное сходство между содержанием права собственности государственных юридических лиц в зарубежных странах и правом хозяйственного ведения, сохранившимся в гражданском законодательстве ряда постсоветских стран. Отказ от этого права исключительно из идеологических соображений не снимает проблемы определения правомочий государственных юридических лиц на закрепленное за ними имущество.

Список литературы

1. Лунц Л. А. Курс международного частного права: В трех томах [Текст] / Л. А. Лунц. – М.: Спарк, 2002. – 1007 с.
2. Сулейменов М. К., Скрябин С. В. Вещные права на чужую вещь [Текст] / М. К. Сулейменов, С. В. Скрябин // Вещные права: система, содержание, приобретение: сборник научных трудов в честь профессора Б. Л. Хакскельберга / под ред. Д. О. Тузова. – М.: Статут, 2008. – С. 88–108.
3. Курзински-Сингер Е., Зарандия Т. Рецепция немецкого вещного права в Грузии [Текст] / Е. Курзински-Сингер, Т. Зарандия // Вестник гражданского права. – 2012. – т.12. – № 1. – С. 221–257.
4. Богустов А. А. Ограничения права собственности в законодательстве Польши: сравнительно-правовой анализ [Текст] / А. А. Богустов // Вещные права: постановка проблемы и ее решение: Сборник статей / Рук. авт. кол. и отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2011. – С.133–150.
5. Богустов А. А. Правомочия государственных юридических лиц по распоряжению закрепленным за ними имуществом (на примере законодательства Польши) [Текст] / А. А. Богустов // Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю Інституту управління та права ЗНТУ: в 2 т. / Редкол.: С. К. Бостан, Р. М. Максакова, Т. Є. Леоненко. – Т. 2. – Запоріжжя: Просвіта, 2017. – С. 226–228.
6. Гришаев С. П. Соотношение права собственности с правом хозяйственного ведения и оперативного управления [Текст] / С. П. Гришаев // Гражданин и право. – 2010. – № 1. – С. 81–87.

УДК 347.775

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149580>

В. А. Завертнева-Ярошенко, старший викладач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

М. М. Ячменська, студентка 4 курсу
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено аналізу основних проблем захисту комерційної таємниці в Україні. Досліджено історію виникнення інституту комерційної таємниці в законодавстві України, встановлено основні ознаки комерційної таємниці на основі аналізу національного, зарубіжного законодавства та доктринальних поглядів вчених. Здійснено аналіз судової практики та виявлено проблемні аспекти захисту комерційної таємниці, запропоновано шляхи їх подолання. Здійснено порівняльний аналіз законодавства України та іноземних держав в частині укладення договору про неконкуренцію.

Ключові слова: комерційна таємниця, конфіденційна інформація, об'єкт інтелектуальної власності, договір про нерозголошення комерційної таємниці, договір про неконкуренцію.

Постановка проблеми. Ефективний захист комерційної таємниці в умовах постіндустріального суспільства та ринкової економіки відіграє значну роль, оскільки незахищеність «цінної» інформації, що належить законному власникові, призводить до економічних втрат та значних збитків, втрати конкурентоспроможності. Будь-яка особа має право на захист свого порушеного права в суді, однак, аналізуючи судову практику, прослідковується тенденція існування дійсної проблеми у постраждалої сторони щодо захисту своїх матеріальних прав на об'єкт інтелектуальної власності – комерційну таємницю. Основні труднощі виникають у доказуванні предмету спору, а саме у тому, що зазначена інформація дійсно належить до комерційної таємниці, також часто законний володілець не може довести факт причинно-наслідкового зв'язку між діями особи, що незаконно використала та розголосила відомості, що складають комерційну таємницю, та шкоди, що була завдана володільцю; складнощі також виникають у доведенні розміру завданих збитків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем способів захисту комерційної таємниці приділили увагу такі вчені, як: Н. Марченко, А. Сергєєв, С. Жилінський, Г. Ареф'єв, В. Комаров, С. Курильов, В. Воложанін, Д. Чечот, Г. Андрощук, Т. Кашаніна, В. Крилов, Ю. Макогон, Ю. Назарова, Ю. Плаксин, О. Перовская, Г. Раєвський, Е. Сергєєва, В. Соловійов, А. Фат'янов, В. Ярочкін та ін.

Мета статті. Дослідити проблемні питання захисту комерційної таємниці на основі аналізу судової практики у зазначеній сфері. Проаналізувати чинні норми національної правової системи та положення системи законодавства іноземних країн в частині захисту комерційної таємниці з метою вироблення можливих шляхів попередження такого виду порушення прав власника конфіденційної інформації як неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці.

Розробка превентивних заходів, що направлені на запобігання ситуації порушення майнових прав на комерційну таємницю законного володільця. Здійснення аналізу законодавчої бази зарубіжних країн в частині захисту прав на комерційну таємницю з метою удосконалення положень національного законодавства в зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу. «Хто володіє інформацією, той володіє світом», – крилатий вислів Натана Ротшильда, що пролунав ще на початку XIX століття, не втрачає своєї актуальності і досі. Дійсно, успішність людської діяльності завжди полягала в наявності такого важливого ресурсу як інформація, оскільки за відсутності необхідних відомостей конкурентоспроможність та рентабельність будь-якого суб'єкта господарювання суттєво погіршується, що, безумовно, призводить до значних збитків. Тому дуже важливо, перш за все для мінімізації можливих економічних ризиків, в умовах постіндустріального суспільного розвитку, визначитися з правовим механізмом захисту інформації в цивільних правовідносинах. Одним із способів протидії розповсюдження та використання «цінної» інформації з обмеженим доступом може стати укладення договору про нерозголошення конфіденційної інформації та комерційної таємниці.

Через призму історичної ретроспективи можна дослідити процес формування та розвиток сучасного законодавчого розуміння комерційної таємниці. Історичним витоком нормативного затвердження прообразу сучасного інституту комерційної таємниці можна вважати Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., відповідно до якого встановлювалась відповідальність за «відкриття таємниці торгівельних книг, що заподіявало явний підрив хазяїну кредиту» [1, с. 444-452].

Відомий цивіліст Г. Ф. Шершеневич в «Книзі торгового права», розкриваючи сутність зобов'язальних відносин між суб'єктами торгових правочинів, зазначив, що «приказчику, крім цивільної, загрожує навіть кримінальна кара у випадку розголошення комерційної таємниці. Кожний крок приказчика супроводжується страхом піддатися покаранню, починаючи зі штрафу і закінчуючи в'язницею» [2, с. 82].

Способом захисту комерційної таємниці в господарській, промисловій, торгівельній та іншій діяльності став Кримінальний кодекс 1903 року (Уголовное уложение). Глава XXIX уложення іменувалася «Про розголошення таємниць», в якій виокремлювалось три види таємниць, а саме фабрична, комерційна та кредитна. Відмінність таємниць полягала у різному об'єкті, що піддавався кримінально-правовій охороні [3, с. 299]. В 1917 році у зв'язку з встановленням більшовицької диктатури, а разом з тим і повної реформації правової структури у напрямку до руйнування приватномайнових (товарно-грошових) відносин, комерційна таємниця стала уособленням засобу «одержання прибутку та росту експлуатації трудящих» [4].

Будучи атрибутом ринкових відносин, комерційна таємниця втратила своє практичне значення, а, отже, і її будь-який правовий захист був повністю скасований. При командно-адміністративному методі управління важливого значення набуло забезпечення схоронності лише відомостей, що становлять державну або/та службову таємницю. 14 листопада 1917 року радянською владою був прийнятий Декрет «Положення про робочий контроль», в п.7 якого зазначалось: «Органы рабочего контроля имеют право контроля всей деловой переписки предприятия, причем за сокрытие корреспонденции владельцы ответственны по суду. Коммерческая тайна отменяется. Владельцы обязаны предъявлять органам рабочего контроля все книги и отчеты как за текущий год, так и за прошлые отчетные годы» [5, с. 101]. Однак, ситуація законодавчого регулювання відносин у сфері захисту конфіденційної інформації докорінно змінилася за часів перебудови 1985-1991 років. Поліпшуються стосунки із зарубіжними демократичними державами, відбувається процес лібералізації суспільно-політичного життя, ринкова економічна модель з приватною власністю та ініціативою поступово витісняє командно-адміністративну з одержавленим майном. Результатом введення елементів ринкових відносин стало прийняття Закону СРСР «Про підприємства в СРСР» від 04.06.1990 р., ст. 33 регламентувала визначення терміну комерційної таємниці підприємства, яке виглядало наступним чином: «Під комерційною таємницею підприємства розуміються пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами та іншою діяльністю підприємства відомості, що не є державними таємницями, розголошення (передача, витік) яких може завдати шкоди його інтересам. Склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, порядок їх захисту визначаються керівником підприємства» [6]. Надалі правовий захист комерційної таємниці як об'єкта інтелектуальної власності лише посилюється. Уклавши угоду про торгові відносини між СРСР та США від 01.06.1990 р., кожна республіка СРСР прийняла на себе зобов'язання створити більш сприятливі умови для ефективної правової охорони інтелектуальної власності, а саме шляхом прийняття законодавчих положень в зазначеній сфері з метою попередження недобросовісної конкуренції [7].

Необхідно зазначити, що в Цивільному кодексі РСР 1963 року не було ніякої згадки про комерційну таємницю та правовий механізм її захисту. У зв'язку з цим, згодом у 1991 році положення вищенаведеної Угоди були імплементовані у національну правову систему Української РСР, а саме був прийнятий Закон «Основи цивільного законодавства Союзу ССР і республік». Стаття 151 регламентувала правову основу охорони «секрету виробництва» (ноу-хау) перед третіми особами, які неправомірно використовують отриману ними інформацію, що полягає у відшкодуванні останніми збитків власнику інформації [8].

Зі здобуттям Україною незалежності, а саме з моменту прийняття Акту незалежності України 1991 року, правове регулювання інституту комерційної таємниці здійснювалось вже в рамках суто української національної правової системи.

Як зазначав знаменитий поет О. Уальд: «Таємна інформація – це майже завжди джерело великих статків та результат публічного скандалу», – тому в умовах сучасності задля попередження витоку комерційно-цінної інформації вагомим роль відіграють способи захисту комерційної таємниці. Однак, перш ніж перейти до

аналізу процедури захисту комерційної таємниці, необхідно визначитись з правовою природою зазначеного інституту та характерними ознаками комерційної таємниці.

Конституцією України кожному гарантовано право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Однак ч. 3 ст. 34 Основного Закону встановлює певні винятки, які обмежують здійснення зазначеного права, а саме забороняється розголошувати інформацію, одержаної конфіденційно [9].

Згідно ст. 420 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) комерційна таємниця належить до об'єктів права інтелектуальної власності.

Ст. 505 ЦК України розкриває сутність поняття комерційної таємниці, під якою слід розуміти інформацію, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватним існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [10]. Для того, аби належним чином захистити свої права інтелектуальної власності, необхідно чітко визначитись з усіма ознаками, які притаманні інформації з правовим режимом комерційної таємниці, оскільки, як зазначається в ст. 508 ЦК України, строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю обмежується строком існування сукупності ознак комерційної таємниці.

З вищевикладеного поняття, можна дійти логічного висновку, що, по-перше, комерційна таємниця належить до групи нематеріальних об'єктів цивільних прав, оскільки згідно ст. 200 ЦК України інформація належить до нематеріальних благ. Наступною ознакою необхідно вважати відсутність загальновідомості, тобто виключно обмежене коло осіб можуть володіти зазначеною інформацією. Також важливою умовою, за якою інформацію необхідно вважати комерційною таємницею, є здійснення особою, яка контролює цю інформацію, необхідних заходів її охорони організаційного або ж юридичного характеру з метою попередження нелегального доступу до інформації третіх осіб.

Необхідно також звернути увагу на законодавче регулювання характерних ознак комерційної таємниці на рівні регіональних угод. Відповідно до ст. 39 Угоди з торгових аспектів прав інтелектуальної власності 1994 року комерційна таємниця має відповідати мінімально трьом критеріям: секретність, комерційна цінність та «стала предметом розумних дій для збереження її секретності з боку особи, яка правомірно контролює цю інформацію» [11].

Аналогічні ознаки комерційної таємниці зазначені в Господарському кодексі України, ч.1 ст. 162 передбачає, що суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами, за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володілець інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності [12].

З науково-теоретичної точки зору заслуговує на увагу також класифікація ознак комерційної таємниці вченого Ю. В. Носіка, який виділяє «зовнішні» оз-

наки такі, як захищеність, конфіденційність та комерційну цінність, а також «внутрішню», «сутнісну» - інформаційність [13, с. 36-39].

Тому, пред'являючи позов до суду, позивачем має бути доведений факт порушення його права інтелектуальної власності на комерційну таємницю, однак, за відсутності усієї сукупності необхідних ознак, що складають комерційну таємницю, захистити свої законні вимоги стає неможливим. Наприклад, рішенням Апеляційного суду м. Києва у справі № 22-ц/796/7613/2014 було відмовлено в задоволенні вимог апеляційної скарги ПАТ «Аррікано Ріал Естейт Пі Ел Сі» до ТОВ «Призма Бета» про визнання договору про надання правової допомоги недійсним, оскільки оспорюваний договір передбачає незаконну передачу конфіденційної інформації. Обґрунтовуючи свою позицію, суд зазначив, що ПАТ «Аррікано Ріал Естейт Пі Ел Сі» не довів факт вживання превентивних заходів охорони конфіденційності вказаної інформації з метою забезпечення її секретності, тому зазначену інформацію не можна вважати комерційною [14].

Н. О. Попова виділяє також такий критерій як універсальність, що полягає у багатоаспектності відомостей, які можна віднести до комерційної таємниці. Наприклад, це і відомості науково-технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, у тому числі ноу-хау [15, с. 364-368].

Однак, потрібно звернути увагу на те, що з метою попередження зловживання своїм правом шляхом віднесення різного роду відомостей до категорії комерційної таємниці, законодавством встановлені обмеження щодо обсягу інформації, що може складати комерційну таємницю. Відповідно до ч.2 ст.505 ЦК України комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці. Однак, досі законом не визначено перелік таких відомостей. Зазначене питання врегульоване на рівні підзаконного акту, що з точки зору юридичної техніки негативно впливає на чіткість правового регулювання та призводить до суперечностей у структурі системи законодавства. Постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 року № 611 встановлено перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці, до них належать установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами; інформація за всіма встановленими формами державної звітності; дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів; відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й посадами, а також наявність вільних робочих місць; документи про сплату податків і обов'язкових платежів та інше [16].

Підприємства зобов'язані подавати перелічені у цій постанові відомості органам державної виконавчої влади, контролюючим і правоохоронним органам, іншим юридичним особам відповідно до чинного законодавства, за їх вимогою.

Так, рішенням Апеляційного суду Тернопільської області у справі № 607/15108/13-к було відмовлено апелянтові у вимозі щодо скасування ухвали слідчого судді. Слідчим суддею було задоволено клопотання слідчого про здійснення тимчасового доступу до речей та документів, які перебувають у володінні ФОП ОСОБА_3, та які можуть бути використані як доказ у кримінальному провадженні.

Однак, апелянт зазначає, що зазначені документи та речі містили охоронювану законом таємницю, а, отже, згідно ч.5 ст.163 Кримінального процесуального кодексу України слідчий суддя мав відмовити у наданні дозволу. В своєму рішенні суд зазначив, що документи, які перебували у володінні ФОП ОСОБА_3, містили дані про сплату податків і обов'язкових платежів, дані, необхідних для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів, тому ухвалу слідчого судді необхідно залишити без змін [17].

Закон України «Про інформацію» класифікує інформацію за порядком доступу до неї на відкриту та інформацію з обмеженим доступом. Комерційна інформація, безумовно, належить до інформації з обмеженим доступом, тому згідно ч. 4 ст. 21 зазначеного закону до комерційної таємниці також не можна відносити відомості про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей та інші.

Відповідно до ст. 506 ЦК України особа, яка контролює конфіденційну інформацію, окрім властивих особистих немайнових прав щодо об'єктів прав інтелектуальної власності, володіє також майновими правами, такими як право на використання комерційної таємниці, на надання дозволу на її використання, виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці та інші майнові права, встановлені законом.

Неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці згідно Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» є одним із видів недобросовісного ведення конкуренції при здійсненні господарської діяльності [18].

В ст. 432 ЦК України зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності, а одним із способів захисту є відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Однак, судова практика вказує на існуванні суттєвих складнощів, що виникають у постраждалої сторони, які полягають у доведенні факту порушення законного права. По-перше, виникають труднощі у законного володільця інформації щодо доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями порушника та розміром збитків, яких він зазнав у зв'язку з неправомірним розголошенням комерційної таємниці. Показовим є рішення Господарського суду Волинської області у справі №903/1027/16 від 07 березня 2017 року. Фізична особа-підприємець ОСОБА_1 звернувся з позовом до фізичної особи-підприємця ОСОБА_2 про стягнення збитків в розмірі 136930 грн. завданих розголошенням відомостей, що становлять комерційну таємницю. В обґрунтуванні своїх позовних вимог позивач зазначає, що між ним та відповідачем було укладено Положення «Про комерційну таємницю та правила її зберігання», однак після розірвання трудових відносин ОСОБА_2 неправомірно використав відомості щодо клієнтів та контрагентів, що склали комерційну таємницю, тим самим порушив право інтелектуальної власності ОСОБА_1. Вимоги позивача про стягнення упущеної вигоди базуються на основі інформації з розрахункового (поточного) рахунку ФОП ОСОБА_2 у період часу з 07.04.2011 р. по 31.12.2013 р. по відповідних контрагентах та розрахунку можливого прибутку позивача. Тобто, позивач зазначає, що отриманий

прибуток відповідача і складає розмір збитків, який він зазнав. Однак, суд вважає, що такі розрахунки є теоретичними, абстрактними, побудованими на можливих очікуваннях отримання певного доходу та не підтверджені відповідними документами, що свідчили б про конкретний розмір прибутку, який міг би і повинен був отримати позивач, якщо б відповідачем не було порушено його право [19]. Аналіз судової практики свідчить про досить низький рівень захисту свого права в частині доведення розміру завданих збитків, яких особа зазнала у зв'язку з розголошенням відомостей, що становлять комерційну інформацію. Тому особа, яка бажає захистити свої майнові права на об'єкт інтелектуальної власності, в даному випадку на комерційну таємницю, має враховувати специфічність та особливості цивільного судочинства, а саме на той аспект, що результат рішення суду залежить від повноти доказів та фактів, які повинна довести сторона, яка бажає захистити свої законні права та інтереси. З огляду на проблеми з доведенням для забезпечення усебічної охорони права інтелектуальної власності на комерційну таємницю необхідно здійснювати ряд превентивних заходів, перш за все юридичного характеру, які забезпечать гарантію відновлення свого порушеного права. Тому, на нашу думку, задля зниження рівня можливості ухвалення рішення не на користь постраждалої сторони, при укладенні договору про нерозголошення комерційної таємниці особливу увагу необхідно приділити порядку визначення розміру збитків та чітко встановити такий розмір.

Також не завжди позитивним результатом для законних власників комерційної таємниці завершується розгляд справи у суді у зв'язку з недостатністю доказової бази щодо встановлення факту розголошення комерційної таємниці. Яскравим прикладом є спір між роботодавцем та найманим працівником, який в повній мірі висвітлює ситуацію, за якою укладення договору про нерозголошення комерційної таємниці не став тією надійною гарантією для відновлення порушеного права. До Апеляційного суду м. Києва у справі 22ц/2690/4366/2012 звернулось Публічне акціонерне товариство «Комерційний банк «Надра»» з апеляційною скаргою на рішення Шевченківського районного суду м. Києва за позовом ОСОБА_1 про визнання наказу звільнення з роботи у зв'язку з систематичним невиконанням трудових обов'язків незаконним. Апелянт зазначає, що відповідач зареєстрував та використовував WEB адресу для незаконної передачі на зовнішні електронні адреси конфіденційні матеріали, вказані порушення були зафіксовані в службових записках віце-президента за номером №17655-СЗ та №17764-СЗ. Однак, апеляційний суд залишив рішення першої інстанції без змін, обґрунтовуючи свої доводи тим, що службові записки не містять посилань на документи чи докази, які безпосередньо можуть підтверджувати факт розголошення позивачем конфіденційної інформації. Отже, зважаючи на специфічні особливості комерційної таємниці як об'єкта права інтелектуальної власності, а саме на той аспект, що вона не потребує державної реєстрації, виникають труднощі у доведенні факту її розголошення [20].

Тому для того аби юрисдикційна форма захисту, зокрема звернення до судових інстанцій, дійсно була дієвою, в будь-якому разі необхідно здійснювати ряд превентивних заходів ефективного захисту комерційної таємниці. Власник комерційної таємниці наділений правом самостійно визначитись із методами та способами захисту, які направлені на збереження секретності та попередження

розповсюдження конфіденційно цінної інформації. Безумовно, такі заходи мають здійснюватись комплексно. З метою посилення внутрішнього контролю за порядком та дисципліною використання комерційної таємниці власник таких відомостей має здійснити ряд заходів організаційного, технічного та юридичного характеру. Наприклад, необхідно обмежити доступ осіб до відомостей, які є конфіденційно цінними для власника, але не потрібними їм для виконання ними своїх функціональних обов'язків. До технічних заходів можна віднести розроблення програми та обладнання, які унеможливають перегляд та копіювання важливої електронної інформації, проставлення на конкретних документах відповідних попереджувальних позначень («Для службового користування» і подібних до нього) та інші [21]. Крім того, окрім укладення договору про нерозголошення комерційної таємниці, заходи юридичного характеру можуть також полягати у розробленні Положення про комерційну таємницю, в якому має бути зазначено перелік та вид інформації, що становить комерційну таємницю, перелік заходів, що здійснюються для збереження такої інформації, порядок її обігу, порядок доступу та використання, а також відповідальність за її розголошення; виданні наказу, відповідно до якого працівники мають бути письмово попереджені про заборону її розголошення та відповідальність за порушення зобов'язання. Умова щодо обов'язкового розроблення локальних актів на підприємстві, які направлені на успішне функціонування механізму захисту комерційної таємниці, встановлена, наприклад, в Законі Молдавії «Про комерційну таємницю» від 6 липня 1994 року. Закон в ст. 8 встановлює зобов'язання розроблення на підприємстві положення для практичної реалізації збереження комерційної таємниці працівниками [22]. В умовах сучасності склалась ситуація за якою, колишні працівники, здійснюючи свої трудові обов'язки отримали доступ до конфіденційної інформації, згодом використовують та розголошують її в цілях здійснення самостійної підприємницької діяльності. Вчена О. М. Рим характеризує такі прояви як нечесну конкуренцію, під якою розуміє неправомірну діяльність працівника (в т.ч. і колишнього), що полягає у розголошенні ним комерційної таємниці, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням трудових обов'язків, або ж використання відомостей, що становлять її зміст, для власної комерційної діяльності, якщо при цьому роботодавцю (в т.ч. і колишньому) заподіюється шкода. На практиці, роботодавці, намагаючись захистити свої законні майнові права на комерційно цінну інформацію та мінімізувати ризик понесення збитків у разі витоку інформації, вдаються до укладання так званого договору про неконкуренцію [23].

В національному законодавстві відсутня будь-яка правова основа, що направлена на ефективне функціонування договору про неконкуренцію, тобто, така домовленість є незаконною, а, отже, угода може бути визнана судом нікчемною.

Роботодавці, захищаючи свої законні інтереси та майнові права від нечесної конкуренції та «витоку» комерційно важливої інформації, обґрунтовують легальність угоди про неконкуренцію положенням статті 627 ЦК України, в якій зазначається, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Однак, обмеження професійної та господарської діяльності ко-

лишнього працівника є порушенням як конституційних, так і трудових його прав. Згідно ст. 43 Конституції України право на працю є невід'ємним правом кожного, що полягає у можливості заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає. Статтею 5-1 Кодексу законів про працю передбачено, що держава гарантує працездатним громадянам право на вільний вибір виду діяльності [24]. Звичайно, що таке зобов'язання про неконкуренцію обмежує фізичну особу у можливості мати незаборонені законом цивільні права, а, отже, керуючись положенням ст. 27-1 ЦК України такий договір необхідно вважати нікчемним [25]. Таким чином, зобов'язання про неконкуренцію згідно українського законодавства не мають ніякої юридичної сили.

Однак, практика зарубіжних країн вказує на те, що укладення угод про неконкуренцію дійсно є належним та дієвим механізмом у боротьбі з нечесними проявами конкуренції та від неправомірного використання відомостей, що складають комерційну таємницю. Наприклад, У Великій Британії існують чотири форми так званого «пакту про неконкуренцію»:

1. **Обов'язок про відмову від залучення (non-solicitation).** Дане зобов'язання забороняє колишньому працівнику залучати до співробітництва клієнтів та інших працівників свого роботодавця;

2. **Обов'язок про невзаємодію (non-dealing covenants).** Дане обмеження передбачає заборону колишньому працівнику взаємодіяти з клієнтами / контрагентами компанії попереднього роботодавця щодо питань, пов'язаних із попередньою роботою;

3. **Обов'язок про неконкуренцію (non-competition covenant),** який полягає в забороні колишньому працівнику будь-яким чином займатися конкуруючою діяльністю, у тому числі створювати компанію – прямого конкурента колишнього роботодавця;

4. **Відсторонення від роботи зі збереженням заробітної плати (garden leave),** так звана «відпустка в саду», яку автори називають особливим типом обмежувальних умов. Полягає вона в тому, що час після направлення повідомлення про звільнення, працівник за вимогою роботодавця повинен провести в оплачуваній відпустці замість здійснення його звичної діяльності і не працювати в цей час на конкурента. Метою такого відсторонення є видалення працівника з даного сегмента ринку для того, щоб інформація, якою він володіє, застаріла [26, с. 52-59].

В Естонії склалась практика згідно якої угода про неконкуренцію передбачає умову за якої після припинення трудового договору, колишній працівник, що володіє комерційною таємницею, отримує певну грошову компенсацію від колишнього роботодавця в розмірі не менше 60 % від розміру середнього заробітку за попередньою роботою, а також між сторонами обумовлюється термін дії такої угоди. В Польщі розмір такої компенсації не може бути нижчим, ніж 25 % середньомісячної заробітної плати [27]. Таким чином, з метою встановлення механізмів захисту роботодавця від незаконного розголошення комерційної таємниці, необхідно перейняти іноземний досвід законодавчого регулювання особливостей договору про неконкуренцію.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що правове регулювання відносин у сфері захисту комерційної таємниці в

Україні не породжує правових гарантій, що направлені на ефективне забезпечення та захист майнових прав на такий об'єкт інтелектуальної власності як комерційна таємниця. У законного власника комерційної таємниці виникає ряд труднощів, що пов'язанні з проблемою доведення факту розголошення комерційної таємниці, визначенням причинно-наслідкового зв'язку між незаконними діями порушника, що полягають у порушенні майнових прав власника на комерційну таємницю, та збитками, які були завдані внаслідок таких протиправних діянь, а також складність полягає в доведенні дійсного розміру збитків та упущеної вигоди. Тому перш за все, враховуючи аналіз судової практики України, особа, бажаючи ефективно захистити свої майнові права на об'єкт інтелектуальної власності, має здійснювати ряд превентивних заходів, такі як: заздалегідь визначати чітко встановлений розмір грошових відшкодувань у договорі про нерозголошення комерційної таємниці, так як у разі порушення договору довести пряму дійсну шкоду є на-вряд чи можливо, розробити Положення про комерційну таємницю та встановити відповідальність у разі її незаконного розголошення, та здійснювати превентивні заходи не юридичного характеру.

Також необхідно встановити законодавче регулювання меж свободи працівника, який має доступ до комерційної таємниці. Враховуючи аналіз правових положень зарубіжних країн, одним із способів захисту роботодавця може стати законодавче закріплення можливості укладання договору про неконкуренцію. Зазначений договір має містити умову про граничний строк обмежень щодо неконкуренції з моменту припинення трудових правовідносин, а також розмір компенсаційних витрат у зв'язку з таким правообмеженням.

Список літератури

1. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года/ [Изд. Н. С. Таганцевым]. – [5-е изд., допол.]. – СПб.: тип. М. М. Стасюлевича, 1886. – 714 с.
2. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права : учебник для вузов [Текст] / Г. Ф. Шершеневич; сост. В. А. Белов. — М. : Издательство Юрайт, 2018. — 335 с. — (Серия : Авторский учебник) <https://biblio-online.ru/viewer/DD5B265F-A6AF-4A1E-A173-CE33D32ABE85/uchebnik-torgovogo-prava#page/80>. – Назва з екрана.
3. Таганцев Н. С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. : С мотивами, извлеченными из изъяснительной записки редакционной комиссии представления Мин. Юстиции в Государственном Совете и журналов – особого совещания, особого присутствия департаментов и общего собрания Государственного Совета [Текст] / Н. С. Таганцев. – СПб: Издание Н. С. Таганцев, 1904. – 1124 с.
4. Економічний словник [Текст] / Під ред. П. І. Багрія, С. І. Дорогунцова. – К., 1973. – 622 с.
5. Порівняльне патентне право і захист комерційної таємниці / Уклад. О. Я. Трагнюк – Х.: 2010. – 214 с. [Електронний ресурс]: http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/gab_ctrl.htm. – Назва з екрана.
6. Про підприємства в СРСР [Електронний ресурс]: Закон від 04.06.1990 № 1529-I. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1529400-90>. – Назва з екрана.
7. Угода про торговельні відносини між Україною і Сполученими Штатами Америки [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 06.05.1992, 23.06.1992. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_008. – Назва з екрана.
8. Цивільний кодекс Української РСР [Електронний ресурс]: Кодекс від 18.07.1963 № 1540-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>. – Назва з екрана.

9. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
10. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Назва з екрана.
11. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 15.04.1994. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018. – Назва з екрана.
12. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. – Назва з екрана.
13. Носік Ю. В. Юридична природа прав на комерційну таємницю в Україні [Текст] / Ю. В. Носік // Право України. – 2006. – № 3. – С. 126.
14. Рішення Апеляційного суду м. Києва у справі № 22-ц/796/7613/2014 від 2 липня 2014 року [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39532764>. – Назва з екрана.
15. Попова Н. О. Поняття комерційної таємниці як об'єкта права інтелектуальної власності в законодавстві України / Н. О. Попова // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 368.
16. Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.1993 № 611. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF>. – Назва з екрана.
17. Рішення Апеляційного суду Тернопільської області у справі № 607/15108/13-к від 20 вересня 2013 року [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33631185>. – Назва з екрана.
18. Про захист від недобросовісної конкуренції [Електронний ресурс]: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР.–Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
19. Рішення Господарського суду Волинської області у справі № 903/1027/16 від 21 березня 2017 року [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65229648>. – Назва з екрана.
20. Рішення Апеляційного суду м. Києва у справі за № 22ц/2690/4366/2012 від 17 квітня 2012 року [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22612004>. – Назва з екрана.
21. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва у справі за № 752/3471/14-ц від 19 травня 2014 року [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38719971>. – Назва з екрана.
22. Про комерційну таємницю: Закон Молдавії № 171 - XIII від 6 липня 1994 р. Monitorul Oficial від 10.11.94 р., № 13, [Електронний ресурс]: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Varniarchuk.pdf>. – Назва з екрана.
23. Рим О. М. Запобігання конкуренції у трудових правовідносинах: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.05 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2008.
24. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII . – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. – Назва з екрана.
25. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Назва з екрана.
26. Легашова Е. С. Соглашения о неконкуренции с работниками: английский опыт и российская действительность / Е. С. Легашова, А. Р. Муksiнов. – Закон: издательская группа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://epam.ru/articles/rus/Legashova_Muksinov_Zakon_04-2010.pdf (дата обращения: 24.10.2014). – Загл. с екрана. – Назва з екрана.
27. Рим О. М. Деякі аспекти захисту прав роботодавця на комерційну таємницю [Електронний ресурс] Режим доступу: [file:///C:/Users/merye/Downloads/Unzap_2009_2_24%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/merye/Downloads/Unzap_2009_2_24%20(1).pdf). – Назва з екрана.

В. А. Завертнева-Ярошенко, старший преподаватель
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Украина

М. М. Ячменская, студентка 4 курса
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Украина

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ КОММЕРЧЕСКОЙ ТАЙНЫ В УКРАИНЕ

Резюме

Цель статьи состоит в исследовании проблемных вопросов защиты коммерческой тайны на основе анализа судебной практики в указанной сфере. Проанализировать действующие нормы национальной правовой системы и правовые положения законодательства зарубежных стран в части защиты коммерческой тайны в целях выработки возможных путей предупреждения такого вида нарушения прав владельца конфиденциальной информации как неправомерный сбор, разглашение и использование коммерческой тайны. Разработка превентивных мер, направленных на предотвращение ситуации нарушения имущественных прав на коммерческую тайну законного владельца. Осуществление анализа законодательной базы зарубежных стран в части защиты прав на коммерческую тайну с целью усовершенствования положений национального законодательства в указанной сфере.

Ключевые слова: коммерческая тайна, конфиденциальная информация, объект интеллектуальной собственности, договор о неразглашении коммерческой тайны, договор о неконкуренции.

V. A. Zavertneva-Yaroshenko, Senior Lecturer
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

M. M. Yachmenska, Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
Economics and Law Faculty
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

PROBLEMS OF LEGAL PROTECTION OF COMMERCIAL SECRET IN UKRAINE

Summary

The aim of the article consists of research of questions of defence of commercial secret on the basis of analysis of judicial practice in this sphere. Analyse the legal norms of the national and foreign legal system with the purpose of development of variants of warning of violations of rights on a commercial secret. To work out preventive measures on purpose to warn violation of rights for the legal proprietor of commercial secret.

Key words: commercial secret, confidential information, intellectual property object, non-disclosure of commercial secret agreement, non-competition agreement.

УДК 347.615-055.62 : 37

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149581>

В. І. Труба, канд. юрид. наук, професор, Заслужений юрист України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Декан економіко-правового факультету
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ВИКОНАННЯ БАТЬКАМИ ОBOB'ЯЗКУ З УТРИМАННЯ ПОВНОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ, ЯКА ПРОДОВЖУЄ НАВЧАННЯ

Стаття присвячена виконанню батьками обов'язку з утримання дитини, яка досягла повноліття, але продовжує навчатися. Обґрунтовується, що батьки, в тому числі і ті, що позбавлені батьківських прав повинні надавати матеріальну допомогу своїм дітям, якщо ті навчаються до досягнення ними двадцяти трьох років.

Ключові слова: сімейне право, діти, аліменти, право на утримання, обов'язок батьків.

Постановка проблеми. Останнім часом виникають випадки оскарження особами, які позбавлені батьківських прав, вимог щодо сплати ними додаткових витрат на дитину, яка навчається. Це пов'язано з тим, що за останні декілька років в Україні були внесені зміни до сімейного законодавства, які посилюють відповідальність батьків за несвоєчасну сплату коштів на утримання дитини. Особливо це стосується батьків, які позбавлені батьківських прав. Вони свої вимоги обґрунтовують тим, що дитина - це фізична особа, яка не досягла вісімнадцяти років, тому обов'язки по утриманню припиняються, коли дитина досягла повноліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами сімейного права в останні роки займалися Ю. С. Червоний, І. В. Жилінкова, З. В. Ромовська, Т. В. Боднар, Л. В. Красницька та інші. Але це питання ніким до теперішнього часу не досліджувалось.

Метою цієї статті є обґрунтування точки зору, що батьки, які позбавлені батьківських прав, у відповідності до діючого законодавства України, повинні матеріально утримувати своїх дітей, які навчаються, до двадцяти трьох років.

Виклад основного матеріалу. Все частіше на практиці виникають питання щодо виконання батьками обов'язку з утримання повнолітньої дитини, яка продовжує навчання після здобуття нею повної загальної середньої освіти.

Статтею 199 СК України встановлено обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання. Якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. У цю норму законодавець вклав дві обстави, які мають вирішальне значення для надання з боку батьків такого утримання:

1) якщо дитина продовжує навчання і у зв'язку з цим потребує матеріальної допомоги;

2) якщо батько може надавати таку допомогу.

Л. В. Красницька, стверджує, що обов'язок батьків утримувати повнолітніх доньку, сина, які продовжують навчатися після досягнення повноліття (незалежно від форми навчання), виникає за обов'язкової сукупності таких юридичних фактів:

- 1) досягнення донькою, сином віку, який перевищує 18, але є меншим 23 років;
- 2) продовження ними навчання (цей факт підтверджується довідкою з місця навчання);
- 3) потреба у зв'язку з навчанням у матеріальній допомозі;
- 4) наявність у батьків можливості надавати таку допомогу [1, с. 339].

Цікаву точку зору, з якою ми повною мірою погоджуємося, висловила Я. В. Новохатська.

«У СК України вперше закріплено обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання. Традиційно обов'язок батьків надавати утримання виникав лише щодо непрацездатних повнолітніх дітей (ст. 80 КпШС), оскільки настання фінансової самостійності пов'язувалося в законі з досягненням повноліття. Тому на батьків не покладался обов'язок по утриманню повнолітніх працездатних дочки, сина. Однак після досягнення дитиною вісімнадцяти років її утримання фактично продовжувалося тим з батьків, з яким дитина проживала. За новим законодавством батьки зобов'язані утримувати працездатних дітей, якщо вони продовжують навчання, адже у зв'язку з продовженням навчання можливість заробляти кошти для власного забезпечення, зазвичай, істотно обмежена. Особи, які навчаються після досягнення вісімнадцяти років, продовжують потребувати матеріальної підтримки з боку батьків. Вони стають фінансово незалежними набагато пізніше, як правило, після закінчення навчання.

Обов'язок по утриманню повнолітніх дочки, сина, які продовжують навчання, не є продовженням обов'язку по утриманню дитини до вісімнадцяти років. Це два самостійні обов'язки, які закріплені в різних главах СК України. Вони мають власні підстави виникнення і припинення. Розмежування між ними, дійсно, є не досить явним, якщо дитина вирішила продовжити навчання відразу по закінченні загальноосвітнього навчального закладу. У цьому випадку обов'язок батьків по її утриманню, на перший погляд, немов би й не припиняється. Тим більше так здається у випадку, якщо утримання надається батьками добровільно. Якщо обов'язок по утриманню не виконується добровільно, стягнення аліментів на дочку, сина, які досягли повноліття, з підстав, передбачених статтями 198, 199 СК, здійснюється у судовому порядку за новою позовною заявою (абз. 4 п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 р.). Розмежування між цими обов'язками є більш явним, якщо дочка, син вирішують продовжити навчання зі спливом певного часу, наприклад, у віці 20 років. В такому випадку батьки не надають утримання дочці, синові з вісімнадцяти до двадцяти років. Адже обов'язок батьків по утриманню дитини (ст. 180 СК України) припиняється з досягненням нею повноліття, а обов'язок батьків по утриманню повнолітніх дочки, сина, які продовжують навчання (ст. 199 СК України), виникає з часу продовження навчання за наявності передбачених в законі умов» [2, с. 625-626].

Як правило, дитина продовжує навчання після досягнення нею 18-ти років, тобто після припинення правового статусу особи як дитини.

За міжнародним правом, зокрема, відповідно до ст. 1 Європейської конвенції про здійснення прав дітей дитиною є кожна людина, яка не досягла 18-ти років [3]. Цей юридичний параметр на сьогодні використовується в країнах Європи, щоб визначити, що означає «дитина».

За сімейним законодавством України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття (ч. 1 ст. 6 СК України), за цивільним – фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років є повнолітньою і має повну цивільну дієздатність (ст. 6 ЦК України).

СК України при визначенні обов'язків батьків щодо забезпечення дитини оперує такими поняттями, як утримання і виховання дитини, а у ч. 3 ст. 150 Кодексу – здобуття освіти. Причому йдеться про повну загальну середню освіту. Термін «утримання» деякі з батьків трактують спрощено – як забезпечення дитини їжею, водою, одягом. Однак, «утримання» включає також розваги, позашкільну і післяшкільну освіту тощо. Можливо це спрощення від того, що щодо дружини і чоловіка наше сімейне законодавство передбачає їх рівне право на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку (ч. 1 ст. 52 СК України), а щодо дітей ось так безпосередньо сімейне законодавство таких прав не встановлює.

Але ж у ч. 3 ст. 150 СК України вказано, що батьки зобов'язані готувати дитину до самостійного життя. А як відомо, підготовку дитини до самостійного життя здійснюють не лише в сім'ї та школі, а й у закладах позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти.

Останнім часом виникають випадки оскарження особами, які позбавлені батьківських прав, вимог щодо сплати ними додаткових витрат на дитину, яка навчається. Свої заперечення вони обґрунтовують тим, що відповідно до ч. 1 ст. 6 СК України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, а ч. 2 ст. 166 Кодексу встановлює, що особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини.

Якщо зважати на такі заперечення, то очевидною є дискримінація батьків, не позбавлених батьківських прав, які сплачують аліменти на дитину до досягнення нею 23 років. Адже не тільки сплата аліментів, а й заборгованості по ним пов'язується із досягненням дитиною 23 років. Так, відповідно до ч. 4 ст. 194 СК України заборгованість за аліментами стягується незалежно від досягнення дитиною повноліття, а у випадку, передбаченому статтею 199 цього Кодексу, – до досягнення нею двадцяти трьох років.

З. В. Ромовська зазначає, що «досягнення дитиною повноліття чи двадцяти трьох років (стаття 199 СК) не припиняє стягнення заборгованості за аліментами. Однак грошові кошти, які надходять після цих термінів, змінюють свій правовий режим: це вже не аліменти, а компенсація тому з батьків, з яким проживає дитина, тих витрат на утримання дитини, які він поніс не лише за себе, а й за другого з батьків. Такий висновок має продовження: у разі смерті, наприклад, матері, з якою проживала дитина, її право вимоги до батька входить до складу спадщини і може перейти до дитини як спадкоємця. Таким чином, існує правовий механізм,

за допомогою якого жодна обставина не зможе звільнити батька від погашення заборгованості за аліментами. З іншого боку, заборгованість за аліментами у разі смерті батька входить як пасив до складу спадщини і підлягає погашенню його спадкоємцями за рахунок наявних активів» [4, с. 387-388].

Якщо зважати на такі заперечення, то очевидним стає порушення права дітей на доступ до вищої освіти. Для дітей відповідних категорій до досягнення 23 років передбачені державні гарантії для отримання ними вищої освіти. Так, дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав, батьки якої можуть надавати їй утримання, не прирівнюється за статусом, наприклад, до дитини-сироти, яка має гарантоване право на отримання соціальної стипендії, у тому числі у разі отримання академічної стипендії (ч. 4 ст. 62 Закону України «Про вищу освіту») [5], або до дитини учасника бойових дій, дітям, зареєстрованим як внутрішньо переміщені особи, яким до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, надається державна цільова підтримка для здобуття вищої освіти у державних та комунальних навчальних закладах (ч. 17 ст. 44 «Про вищу освіту»).

Слід зауважити, що і цивільне законодавство в окремих випадках вважає особою дитиною до 23 років. Так, ст. 1200 ЦК України передбачає, що у разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті. При цьому дитині шкода відшкодовується до досягнення нею вісімнадцяти років (учню, студенту – до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним двадцяти трьох років).

Висновки. На нашу думку, зважаючи на законодавче регулювання, а також на досвід науково-викладацької роботи, виконання батьками обов'язку з утримання повнолітньої дитини, яка продовжує навчання, незалежно від того, позбавлені батьки батьківських прав, чи ні - надавати підтримку в реалізації права дітей на отримання ними освіти після досягнення ними повноліття, відповідає принципу дотримання найвищих інтересів дитини.

Список літератури

1. Сімейне право України: підручник за заг.ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2018. – 520 с.
2. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар/ За ред. І. В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – 855 с.
3. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996, ратифікована Україною із заявою Закonom № 69-V від 03.08.200603.08.2006, підписана від імені України 07.05.1999, набрання чинності для України 01.04.2007 [Електронний ресурс]. – ВРУ. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
4. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. – К.: Видавничий Дім «ІнЮре», 2003. – 532 с.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07. 2014. – ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. - Назва з екрана.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

В. И. Труба, канд. юрид. наук, профессор, Заслуженный юрист Украины
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Декан экономико-правового факультета
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ИСПОЛНЕНИЕ РОДИТЕЛЯМИ ОБЯЗАННОСТЕЙ ПО СОДЕРЖАНИЮ СОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО РЕБЕНКА, КОТОРЫЙ ПРОДОЛЖАЕТ ОБУЧЕНИЕ

Резюме

Статья посвящена исполнению родителями обязанностей по содержанию ребенка, достигшего совершеннолетия, но при этом который продолжает учиться. Обосновывается, что родители, в том числе и те, которые лишены родительских прав, обязаны оказывать материальную помощь своим детям, если те учатся, до достижения ими двадцати трех лет.

Ключевые слова: семейное право, дети, алименты, право на содержание, обязанность родителей.

V. I. Truba, Candidate of Juridical Sciences, Professor
Honored Lawyer of Ukraine
Odessa I. I. Mechnikov National University
Dean of the Faculty of Economics and Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

PERFORMANCE BY PARENTS OF RESPONSIBILITIES FOR THE CONTENTS OF A PERFECT YEAR-CHILD THAT CONTINUES STUDY

Summary

The article is devoted to the fulfillment by parents of the duties of maintaining a child who has reached the age of majority, but continues to study. It is substantiated, that parents, including those who are deprived of parental rights, should provide material assistance to their children, if they study, before they reach the age of twenty-three.

Key words: family law, children, alimony, the right to maintenance, the duty of parents.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 341.1

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149582>

Є. О. Каташинський, студент 4 курсу
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

Науковий керівник: *О. М. Миколенко*, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто процес реформування та створення органів досудового розслідування в Україні: Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та слідчих органів Державної кримінально-виконавчої служби України. Приділяється увага ефективності роботи окремих органів на прикладах офіційних статистичних показників. Також аналізуються причини, через які початок роботи Державного бюро розслідувань істотно затягувався.

Ключові слова: органи досудового розслідування, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, слідчі органи Державної кримінально-виконавчої служби України.

Постановка проблеми. Аналізуючи новітню історію України, слід констатувати те, що останні чотири роки були періодом широкомасштабного реформування всієї системи правоохоронних органів, зокрема органів досудового розслідування. Закріплення нових сфер діяльності, оптимізація функціонування як окремих органів, так і їх систем в цілому дозволяють ствердно відповісти на питання про наявність структурних і інституційних перетворень у всій правовій системі України і в галузі кримінального процесу зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню питання реформування та функціонування органів досудового слідства присвячували свої наукові роботи такі вчені, як Ю. П. Аленін, В. Б. Андрусак, О. В. Баулін, В. Л. Будніков, О. О. Власов, І. В. Гловюк, І. Д. Гончаров, М. С. Городецькій, В. О. Гринюк, Л. М. Лобойко, М. А. Погорєцький, Є. Д. Скулиш, С. В. Слинко, Л. Д. Удалова, І. В. Цюприк, О. В. Шамара, О. М. Юрченко, О. Г. Яновська та ін.

Метою статті є аналіз сучасного стану реформування органів досудового розслідування в Україні та приділення уваги проблемним моментам формування та ефективної діяльності зазначених органів.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день ми спостерігаємо створення цілого ряду нових органів і інституцій в правоохоронній сфері, зокрема в сфері розслідування кримінальних правопорушень були утворені три нових органа досудового розслідування – Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) та слідчі органи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС); два органи виконавчої влади у сфері протидії корупції – Національне агентство з питань запобігання корупції та Національне агентство з розшуку та менеджменту активів; а також Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

У сферу інтересів даної теми потрапляють законодавчі новели в області правового регулювання діяльності органів досудового розслідування, а саме створення НАБУ, ДБР та слідчих органів ДКВС.

Розглянемо ті з них, що згідно ст. 38 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) віднесені до органів досудового розслідування.

Так, на НАБУ як на державний правоохоронний орган, покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [8]. Правове регулювання діяльності НАБУ здійснюється на основі Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 року.

Датою заснування НАБУ вважається 16 квітня 2015 року, коли був прийнятий Указ Президента України «Про утворення Національного антикорупційного бюро України» № 217/2015. В основу створення цього органу було покладено ідею про необхідність спеціалізації правоохоронних органів. У пояснювальній записці до законопроекту про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції (первинна назва закону) підкреслювалося, що система органів з протидії корупції в Україні, яка існувала раніше, включала ряд органів, які часто дублювали один одного, зосереджували свою увагу на незначних кримінальних справах. У той же час боротьба з корупцією у вищих ешелонах влади була неефективною [1].

Особливістю компетенції цього органу є те, що він займається досудовим розслідуванням корупційних кримінальних правопорушень в декількох випадках: 1) якщо суб'єктом злочину є вища посадова особа держави (наприклад, Прем'єр-міністр, голова Верховної Ради України тощо), суддя, прокурор, військовослужбовці вищого офіцерського складу Служби безпеки України, Збройних сил України; 2) якщо предмет злочину або заподіяної шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб (920,5 тис. грн.) та ін. Крім цього, детективи НАБУ з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття злочинів, віднесених до його підслідності, за рішенням директора НАБУ і за погодженням з прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури можуть також розслідувати злочини, які віднесені до підслідності слідчих інших органів (абз. 3 п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК України).

Діяльність НАБУ безпосередньо пов'язана з роботою Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП), прокурори якої підтримують державне обвинувачення в суді по обвинувальним актам, складеним детективами НАБУ. САП як спеціалізований підрозділ Генеральної прокуратури України здійснює нагляд за дотриманням законності при проведенні оперативно-розшукової діяльності, по-

переднього розслідування НАБУ; підтримання державного обвинувачення; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених законодавством та пов'язаних з корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями (ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру»).

Як відомо, статистика – найкращий індикатор ефективності будь-якої діяльності. Наведена таблиця ілюструє показники роботи НАБУ.

Критерій	Лютий – серпень 2016 (до 9.07.2016) [6]	серпень 2016 – лютий 2017 (до 27.01.2017) [5]	I півріччя 2017[4]	II півріччя 2017[3]	I півріччя 2018 [2]
Кількість обвинувальних актів ¹	34	69	121	165	111
Кількість обвинувальних вироків суду ²	2	12	16	19	2
Співвідношення обвинувальних актів та обвинувальних вироків, у % ³	5,88%	17,39%	13,22%	11,51%	1,8 %
Загальний відсоток ⁴	10 %				

* Інформація наведена в згідно зі звітами про роботу НАБУ на відповідний період

Так, наведені дані дозволяють констатувати значну динаміку в роботі НАБУ: починаючи від 34 обвинувальних актів в I період, і закінчуючи 111 обвинувальними актами в V період. Ці дані свідчать про доволі ефективну роботу НАБУ. При цьому слід враховувати, що 2018 рік ще не підійшов до кінця, тому ми переконані, що за результатами поточного року дана кількість збільшиться і перевищить відповідні показники за II півріччя 2017 року.

Однак, якщо підрахувати середнє арифметичне всіх показників процентного співвідношення обвинувальних актів і обвинувальних вироків суду, ми отримуємо результат у вигляді 10%. Це означає, що за всі звітні періоди (тобто за 2,5 року) лише по кожному десятому обвинувальному акту було винесено обвинувальний вирок суду. Згідно з офіційною позицією НАБУ такий низький показник обумовлений тим, що більшість справ все ще знаходяться у провадженні внаслідок завантаженості судів, затягування провадження, неявки сторін у судові засідання тощо.

Наступний орган досудового розслідування – ДБР. Це центральний орган виконавчої влади, який здійснює правоохоронну діяльність з метою попередження, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, віднесених до його компетенції. Правові основи діяльності ДБР закріплені у Законі України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 року [12].

¹ Індикатор ефективності роботи НАБУ.

² Індикатор ефективності роботи судових органів та САП.

³ Процентне співвідношення отримано шляхом вирахування пропорції математичним методом.

⁴ Розраховано шляхом вирахування середнього арифметичного всіх відсоткових показників.

ДБР є органом досудового розслідування з досить широкими повноваженнями: проведення оперативно-розшукової діяльності, гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, використання гласних і негласних штатних та позаштатних співробітників, доступ до інформаційних систем органів державної влади, використання у виняткових випадках транспортних засобів фізичних та юридичних осіб та ін.

Характерною особливістю функціонування ДБР буде можливість анонімної подачі заяви про вчинення злочину, що, на наш погляд, суперечитиме положенням діючого КПК України та створить дуже сумнівний прецедент. Так, законодавством передбачено, що подача анонімної заяви про вчинення злочину не є підставою для внесення такої заяви в ЄРДР (п. 13, Розділ III Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події [11]). При цьому, ст. 8 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» дозволяє подавати анонімні заяви за спеціальною телефонною лінією, через веб-сайт ДБР або за допомогою електронного зв'язку.

На сьогоднішній день стосовно функціонування ДБР сформувалася досить складна ситуація. При прийнятті КПК України у 2012 році в кодекс було внесено ч. 4 ст. 216, яка закріплювала підслідність ДБР, притому, що на момент прийняття КПК нормативно-правового акту, який би регулював діяльність цього органу, не існувало. При цьому перехідні положення КПК (п. 1 Розділу XI) передбачали, що до введення в дію положень норми про підслідності ДБР (ч. 4 ст. 216) повноваження з проведення досудового розслідування здійснюють органи прокуратури. А ч. 4 ст. 216 відповідно до прикінцевих положень (абз. 3 п. 1 Розділу X КПК) вводилася в дію з дня початку діяльності ДБР, але не пізніше п'яти років з дня набрання чинності КПК України. Таким чином, прокуратура продовжувала здійснювати функції органу досудового розслідування до дня початку діяльності ДБР, але не пізніше п'яти років з дня набрання чинності КПК.

Нарешті 12 листопада 2015 року Верховна Рада України приймає Закон України «Про Державне бюро розслідувань», який набирає чинності 1 березня 2016 року. Однак, вирішення проблеми створення самого органу спричинило утворення ще більшої проблеми процесуального характеру: судові органи, прийнявши до уваги набрання чинності Закону України «Про Державне бюро розслідувань», почали відмовляти слідчим прокуратури в задоволенні клопотань у провадженнях, які віднесені до підслідності ДБР, на підставі того, що з 1 березня 2016 року ці повноваження належали слідчим ДБР. Таким чином, на початку березня 2016 року в Україні склалася ситуація, за якої прокуратура вже втратила повноваження у сфері здійснення досудового розслідування, а ДБР ще не почала роботу.

Однак вже 2 березня 2016 року ця проблема була вирішена. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ надав роз'яснення щодо питань підслідності ДБР. Було вказано на те, що початок дії положень ч. 4 ст. 216 КПК пов'язаний не з моментом вступу в силу Закону України «Про Державне бюро розслідувань», а з моментом початку функціонування ДБР як органу досудового розслідування. До того як ДБР почне свою діяльність, відповідно до абз. 1, 2 п. 1 Перехідних положень КПК досудове розслідування здійснюють органи прокуратури [7].

Однак, вже сьогодні в цій сфері існує інша проблема. Як вже було зазначено, ч. 4 ст. 216 КПК вводиться в дію з дня початку діяльності ДБР, але не пізніше п'яти років з дня набрання чинності КПК. Набрання чинності КПК відбулося 19 листопада 2012 року. Тобто, п'ятирічний термін, передбачений прикінцевими положеннями КПК, сплинув 20 листопада 2017 року. Тому згідно із законодавством з 20 листопада 2017 року вже ДБР повинно здійснювати свої функції. При цьому, наразі на офіційному веб-сайті ДБР розміщено інформацію про те, що 27 листопада 2018 року ДБР відкрило перші кримінальні провадження, зокрема, за фактом можливого отримання неправомірної вигоди у великих розмірах працівниками правоохоронних органів⁵. Утім, враховуючи неповну укомплектованість ДБР необхідними кадрами, за даними відомства, конкурсні відбори триватимуть й надалі⁶.

Таким чином, питання підслідності та функціонування ДБР і прокуратури, як органу, який вже не здійснює досудове слідство, залишається сьогодні відкритим.

Останній не менш цікавий та проблемний сьогодні орган – слідчі органи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС), який відноситься до органів досудового слідства. На цей орган покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань згідно ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Статус органів досудового розслідування ДКВС отримали 5 січня 2017 року на підставі набрання чинності Закону України «Про Вищу раду правосуддя», в перехідних положеннях якого містилася норма, що надавала право слідчим органів ДКВС здійснювати функції органу досудового розслідування. КПК України встановлює, що ДКВС має в своєму складі оперативні підрозділи (ч. 1 ст. 41 КПК) і слідчі підрозділи (пп. «г», п. 1 ч. 1 ст. 38 КПК).

Згідно з ч. 6 ст. 216 КПК України слідчі органів ДКВС здійснюють досудове розслідування злочинів, скоєних на території або в приміщеннях ДКВС. І саме така підслідність була головною особливістю цього органу.

Згідно із законодавством України досудове розслідування може проводитися тільки після внесення відомостей в ЄРДР. Однак слідчі органи ДКВС не були наділені правом доступу до реєстру аж до 22 травня 2017 року, коли були внесені зміни в норму наказу Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р № 139, що регулює порядок доступу до ЄРДР. Тобто, трохи менше 5 місяців слідчі органів ДКВС не мали змоги проводити досудове розслідування. Після усунення цієї проблеми виникла ще одна: Генеральна прокуратура відмовлялася затверджувати процесуальних керівників в рамках даних досудових розслідувань, що, по суті, робило неможливим їх подальше продовження [9].

Діяльність органів ДКВС як органів досудового розслідування тривала трохи більше 1,5 років та завершилася 24 липня 2018 року. Причиною цього послужило рішення Конституційного Суду України за зверненням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності ч. 6 ст. 216 КПК Конституції України [10].

⁵ Докладніше див.: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-vidkrilo-pershi-kriminalni-provazhennya>.

⁶ Докладніше див.: <https://dbr.gov.ua/grafik-konkursu>.

Проаналізувавши матеріали справи, Конституційний Суд України дійшов висновку, що органи досудового розслідування ДКВС функціонують у складі Міністерства юстиції України, тому слідчі цих органів підпорядковані вищим посадовим особам Міністерства. Суд констатував, що органи досудового розслідування інституційно належать до пенітенціарної системи. Також Суд підкреслив, що досудове розслідування повинно бути незалежним, що не може бути досягнуто, якщо слідчі органи досудового розслідування знаходяться в залежності від посадових осіб пенітенціарної системи.

Таким чином, Конституційний Суд України визнав положення ч. 6 ст. 216 КПК України невідповідними Конституції України. Примітний той факт, що хоча норма, що закріплює підслідність органів ДКВС, вже не діє, положення про те, що органами досудового розслідування є органи ДКВС і до сих пір не втратило чинність. Таким чином, ця норма сьогодні носить характер «мертвої».

Висновки. Отже, останні кілька років були періодом стрімкого законодавчого реформування всієї правової системи України, судових та правоохоронних органів, органів досудового розслідування тощо. Однак вести риторику щодо того, що результати цих реформ є успішними на сто відсотків не можна. Створення одних органів затягнулося на невизначену кількість років, утворення же інших органів спричинило значну негативну реакцію юридичної громадськості України і негативну оцінку Конституційного Суду України.

Проте, на сьогоднішній день ми маємо приклади створення ефективного органу досудового розслідування – НАБУ. Ми також абсолютно переконані, що ті структури, початок функціонування яких відкладено через об'єктивні причини, незабаром почнуть свою високопродуктивну діяльність. Реформування – досить непростий процес, що вимагає не тільки колосальний досвід, але ще значні тимчасові витрати.

Список літератури

1. Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції [Електронний ресурс] : проект закону України № 5085 від 16.09.2014. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52186. – Назва з екрана.
2. Звіт: I півріччя 2018 року [Електронний ресурс] : Національне антикорупційне бюро України. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-pershe-pivrichchya-2018-roku>. – Назва з екрана.
3. Звіт: II півріччя 2017 року [Електронний ресурс] : Національне антикорупційне бюро України. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-druge-pivrichchya-2017-roku>. – Назва з екрана.
4. Звіт: I півріччя 2017 року [Електронний ресурс] : Національне антикорупційне бюро України. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-pershe-pivrichchya-2017-roku>. – Назва з екрана.
5. Звіт: серпень 2016 – лютий 2017 [Електронний ресурс] : Національне антикорупційне бюро України. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-serpen-2016-lyutyu-2017>. – Назва з екрана.
6. Звіт: лютий – серпень 2016 [Електронний ресурс] : Національне антикорупційне бюро України. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-lyutyu-serpen-2016>. – Назва з екрана.

эффективность и качество работы отдельных органов досудебного расследования. Анализируются причины, в результате которых, начало работы Государственного бюро расследований затягивается.

Ключевые слова: органы досудебного расследования, Национальное антикоррупционное бюро Украины, Государственное бюро расследований, следователи органов Государственной уголовно-исполнительной службы Украины.

Ye. O. Katashynskyi, Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
Faculty of Economics and Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

Scientific Supervisor: *O. M. Mykolenko*, PhD in Law, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

TO THE QUESTION ABOUT MODERN TRENDS OF THE REFORMING OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION AGENCIES IN UKRAINE

Summary

The article pays attention to the issue of the current state policy in the sphere of reforming the pre-trial investigation agencies. The author focuses on the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the State Bureau of Investigation, as well as on the bodies of the State Criminal-Executive Service of Ukraine, which is vested with powers of pre-trial investigation. The author demonstrates statistical data on the work of individual bodies, and also states significant successes in their work. The article also analyzes the reasons for which the start of work of some bodies is significantly delayed.

Key words: pre-trial investigation authorities, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the State Bureau of Investigation, investigators of the State Penal Service of Ukraine.

УДК 343.541.03–055.2(477)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149583>*Т. О. Павлова*, канд. юрид. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

А. С. Кривошликова, студентка 4 курсу

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ СТОСОВНО ЖІНОК ТА ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

У статті здійснено правовий аналіз існуючих правових гарантій рівності чоловіка та жінки, що передбачені у вітчизняному кримінальному законодавстві, та новел Кримінального кодексу України, які пов'язані із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII, яким імплементаються положення Стамбульської конвенції в національне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України для боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, протидія домашньому насильству, протидія насильству щодо жінок.

Постановка проблеми. 25 листопада у всьому світі відоме як Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок, який встановлений резолюцією A/RES/54/134 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1999 року, та відзначається щорічно.

Слід констатувати, що домашнє насильство та насильство за ознакою статі до сих пір постають перед суспільством як проблеми, необхідність вирішення яких отримує першочергове значення та потребує реагування з боку суспільства та держави.

Одним із засобів такого реагування, спрямованим на вирішення зазначених проблем, є впровадження взятих державою зобов'язань у національне законодавство, у тому числі і кримінальне, які передбачені Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII) [1] та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII (далі – Закон України 06.12.2017 р. № 2227-VIII) [2].

Практична реалізація взятих зобов'язань є одним із пріоритетних напрямів розвитку та вдосконалення законодавства України, якими визначається її вступ в Європейське співтовариство та забезпечення сталого і стійкого людського розвитку. Такий вектор розвитку потребує втілення сучасної політики рівності, протидії дискримінації за ознаками статі та домашньому насильству та правового забезпечення відповідних положень у цій сфері.

Вказане зумовило вибір теми й необхідність дослідження існуючих правових гарантій рівності чоловіка та жінки, передбачених вітчизняним кримінальним законодавством, та новел кримінального законодавства України, за допомогою яких наша держава імплементувала положення Стамбульської конвенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протидія домашньому насильству та насильству стосовно жінок – не абстрактна мета, а важливе політичне завдання, а його досягнення – тривалий процес. Проблемам реалізації принципів політики протидії дискримінації за ознакою статі та домашньому насильству присвячені праці таких вчених як: Ю. М. Галустьян, Т. М. Головка, Н. В. Грицяк, О. О. Жидкова, Т. Ю. Журженко, А. В. Ілліна, М. Я. Кондра, І. П. Лавринчук, Е. М. Лібанова, В. В. Пивоваров, Ю. І. Сасенко, Л. О. Смоляр, Т. І. Фулей та інших вчених.

Метою статті є розгляд особливостей реалізації гендерної рівності у кримінальному законодавстві України, новел Кримінального кодексу України щодо протидії насильству відносно жінок та домашньому насильству, розроблення на цій основі законодавчих пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Насильство в сім'ї та насильство щодо жінок – це одна з найсерйозніших форм порушення прав людини. Домашнє насильство вважається серйозною проблемою в кожній країні, де вивчається це питання. Таке небезпечне явище відоме і сучасному українському суспільстві, що підтверджується даними соціологічних опитувань населення України, за яким майже половина населення відчула на собі різні форми насильства [3, с. 280].

Починаючи з 2005 року в Україні була прийнята ціла низка нормативно-правових актів, у яких гендерний напрям політики розглядався не як додаток до існуючої раніше концепції «поліпшення становища жінок», а як масштабне самостійне явище, що потребує окремої уваги на загальнодержавному рівні та конкретних державних форм регулювання.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) теж передбачені широкі правові гарантії надання, в більшій частині жінкам (вагітним жінкам або жінкам-матерям), ніж чоловікам, можливостей у реалізації своїх прав при притягненні їх до кримінальної відповідальності або при захисті їх прав від протиправних посягань кримінально-правовими засобами. Наведемо приклади реалізації вказаних напрямів у Кримінальному кодексі України.

У Загальній частині чинного Кримінального кодексу України передбачені наступні правові гарантії певним категоріям жінок при притягненні їх до кримінальної відповідальності:

– вагітним жінкам не можуть бути призначені наступні види покарань: громадські роботи (ч. 3 ст. 56 КК України); виправні роботи (ч. 2 ст. 57 КК України); арешт (ч. 3 ст. 60 КК України); обмеження волі (ч. 3 ст. 61 КК України); довічне позбавлення волі (ч. 2 ст. 64 КК України);

– жінкам, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною не можуть бути призначені виправні роботи (ч. 2 ст. 57 КК України);

– жінкам, які мають дітей віком до семи років не може бути призначений арешт – ч. 3 ст. 60 КК України);

– жінкам, які мають дітей віком до чотирнадцяти років не може бути призначено обмеження волі (ч. 3 ст. 61 КК України);

Вчинення жінкою злочину у стані вагітності передбачено у якості обставини, що пом'якшує покарання (п. 4, ч. 1 ст. 66 КК України).

Вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до семи років, можуть бути звільнені від відбування покарання з випробуванням (ст. 79 КК України);

Вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до трьох років, можуть бути звільнені від відбування покарання (ст. 83 КК України).

Згідно з п. 6, п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України, вчинення злочину щодо малолітнього та вчинення злочину з використанням малолітнього визнається, у будь якому разі, судом обставиною, що обтяжує покарання [4].

Певні правові гарантії передбачені у нормах Особливої частини КК України відповідно до наступних категорій осіб – малолітні (неповнолітні); вагітні жінки; батьки (або особи, які їх замінюють). Зосередимося на останніх двох категоріях.

Так, у певних нормах Особливої частини Кримінального кодексу України передбачена охорона прав вагітних жінок або жінок, які мають малолітніх дітей від протиправних посягань. Наприклад, п. 2, ч. 1 ст. 115 КК України передбачає кримінальну відповідальність за вчинення умисного вбивства... жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; ч. 2 ст. 172 КК України передбачає кримінальну відповідальність за грубе порушення законодавства про працю, якщо дії, передбачені у частині 1 вказаної статті, вчинені щодо вагітної жінки, одинокого батька, матері або особи, яка їх замінює і виховує дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю. У ч. 3 ст. 314 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, якщо вказані дії вчинені щодо вагітної жінки.

Крім цього, у низці статей Особливої частини КК України вчинення злочину батьками (або особами, що їх замінюють) щодо їх малолітніх (неповнолітніх) дітей закріплено у якості самостійного злочину або в якості кваліфікуючої ознаки. Таким чином, держава забезпечує охорону основних прав та свобод малолітніх (неповнолітніх) дітей від протиправних посягань з боку їх батьків (або осіб, які їх замінюють) [5, с. 58]. Наприклад, ч. 2 ст. 135 КК України «Залишення в небезпеці»; ст. 150-1 КК України «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»; ч. 2 ст. 155 КК України «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»; ч. 2 ст. 156 КК України «Розбещення неповнолітніх»; ст. 164 КК України «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей»; ст. 166 КК України «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування»; ст. 167 КК України «Зловживання опікунськими правами»; ст. 168 КК України «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)»; ст. 169 КК України «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)»; ч. 2 ст. 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність»; ч. 2 ст. 323 КК України «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу».

Отже, слід погодитися з Т. М. Головка, яка справедливо зазначає, що для забезпечення гендерної рівності в Україні, зокрема, у кримінально-правовій та кримінально-виконавчій сферах, необхідно підтримувати спеціальними заходами не тільки материнство, а й батьківство. Потрібно розповсюджувати пільги не лише на жінок-матерів, а й на чоловіків-батьків, адже чоловіки мають таке саме право на виховання дитини, як і жінки [6, с. 11].

Останні зміни до Кримінального кодексу України щодо домашнього насильства та насильства стосовно жінок, зумовлені прийняттям Закону України від 06.12.2017 р. № 2229-VIII, який набрав чинності 7 січня 2018 року.

Зазначений закон був прийнятий у рамках реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015 з метою імплементації міжнародних стандартів протидії насильству, забезпечення комплексного підходу до запобігання будь-яким формам насильства стосовно жінок та дітей, узгодження політики та профілактики насильства, а також запровадження додаткових заходів, спрямованих на створення запобіжних і захисних механізмів боротьби з усіма формами гендерно зумовленого та домашнього насильства [7, с. 3].

Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII надає поняття «домашнє насильство» та визначає його форми. Крім цього, у ч. 2 ст. 3 зазначеного Закону розширено коло осіб, які можуть бути визнаними потерпілими від домашнього насильства. До таких осіб належать: подружжя; колишнє подружжя; наречені; особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти, а також інші родичі, інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання [7]. Необхідно підкреслити, що постраждалою дитиною визнається не лише та, яка безпосередньо зазнала домашнього насильства стосовно себе, а й свідок (очевидець) такого насильства.

Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII тісно пов'язаний із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII, оскільки передбачає внесення відповідних змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою посилення відповідальності осіб, винних у вчиненні домашнього насильства та насильства стосовно жінок.

Загальна частина Кримінального кодексу України буде доповнена Розділом XIII-1, який передбачатиме так звані «Обмежувальні заходи» стосовно осіб, які скоїли злочин, пов'язаний з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, можуть бути покладені такі обов'язки: заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати та інші [2]. Обмежувальні заходи є примусовими кримінально-правовими заходами, що мають додатковий характер до кримінального покарання (крім позбавлення волі) і застосовуються судом у разі вчинення повнолітньою особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством чи погрозою його застосування. Щодо їх місця у системі заходів кримінально-правового впливу, то

законодавець на жаль його не визначив. Виходячи із загальної змісту ст. 91-1 КК України та місця її знаходження у структурі Загальної частини Кримінального кодексу України, вказані заходи мають додатковий характер, оскільки застосовуються поряд із кримінальним покаранням (крім позбавлення волі), можуть бути застосовані щодо певної категорії засуджених – особи, яка вчинила домашнє насильство, та мають на меті обмежити постраждалу від насильства особу від подальших насильницьких дій кривдника та попередити у подальшому будь-які прояви насильства щодо неї [8, с. 39].

Спірним є питання, що терміновий заборонний припис виноситься щодо особи, яка не визнана винною у скоєнні домашнього насильства у кримінальному провадженні чи справі про адміністративне правопорушення. Можливо, ця дія повинна супроводжуватися складенням протоколу про адміністративне правопорушення відповідно до ст. 173-2 КУпАП або ж внесенням відомостей про скоєння кримінального правопорушення за ст. 126-1 КК України до Єдиного реєстру судових розслідувань [3, с. 283]. Проте це питання наразі законодавчо не врегульовано та потребує подальшого дослідження.

Так, Особлива частина Кримінального кодексу України буде доповнено ст. 126-1, у якій дається визначення домашнього насильства як умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Зазначене протиправне діяння буде каратися громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років [1].

Положення нової статті 126-1 КК України можуть на практиці під час кваліфікації конкурувати зі статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), яка передбачає адміністративну відповідальність за насильство в сім'ї, яка настає за умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру, в результаті якого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. До таких дій відносяться: застосування насильства, що не призвело до тілесних ушкоджень; погрози, образи чи переслідування; позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які постраждалий має передбачене законом право тощо [9]. Вирішення цієї колізії можливо шляхом розкриття та уточнення змісту поняття «систематичності» як ознаки діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність відповідно до ст. 126-1 КК України.

Таким чином, за вчинення домашнього насильства щодо дружини (чоловіка) або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, покарання назначається більш суворе, ніж якщо потерпілою була б випадкова, жодним чином не пов'язана з винною особою людина.

У новій редакції викладено статтю 134 КК України «Незаконне проведення абортів або стерилізації». Новелами цієї статті є вказівка на примус до абортів або стерилізації. Примушування до абортів, тобто його проведення без добровільної згоди потерпілої, карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбав-

ленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (ч. 2 ст. 134 КК України).

Примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілого, карається обмеженням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (ч. 4 ст. 134 КК України).

Новелою Закону України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII є закріплення нового злочину – ст. 151-2 «Примушування до шлюбу». Оскільки укладення шлюбу ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається (ч. 1 ст. 24 Сімейного кодексу) [11], але законодавець не передбачив ані форми такого примушування, ані визначив чи є злочином примушування особи до продовження вільно укладеного шлюбу. Не дивлячись на недопустимість вказаних дій, вважаємо, що закріплення вказаних дій як злочинних, не відповідає суспільній безпеці злочинів.

Важливим нововведенням є також нова редакція ст. 152 України «Зґвалтування». Оновлений склад зґвалтування характеризується розширенням ознак, які утворюють об'єктивну сторону злочину, без вказівки на спосіб його вчинення, за відсутності добровільної згоди на вчинення дій, які утворюють вказаний злочин. Вважаємо, що не слід було передбачати вказівку на відсутність добровільної згоди як ознаки зґвалтування, яка впливає на кваліфікацію, оскільки вказана ознака має доволі оціночний характер та може сприйматися по-різному гвалтівником та потерпілою особою. Відмінним від даного складу є передбачений ст. 153 КК України склад – сексуальне насильство, в якому природні біологічні відмінності між чоловіком і жінкою не враховуються.

Оскільки шлюб не є автоматичним свідченням згоди особи на сексуальний акт за будь-яких обставин, а ст. 152 КК України не містить застереження про визнання зґвалтуванням тільки позашлюбного сексуального проникнення, постраждалим від розглянутого злочину може бути і особа, що перебуває з винуватим в шлюбі (офіційно зареєстрованому або фактичному) [11, с. 8].

Це відповідає положенням ст. 43 Стамбульської конвенції, згідно з якою відповідальність за передбачені правопорушення має наставати незалежно від характеру відносин між жертвою і злочинцем. Тепер зґвалтування особи, яка перебуває з винним в шлюбі, утворює кваліфікований склад злочину (ч. 2 ст. 152 КК України), а на підставі Закону від 06.12.2017 р. № 2227-VIII зі ст. 477 КПК України виключена норма, згідно з якою зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених ст.ст. 153–155 КК України, якщо насильником є чоловік (дружина) потерпілого, відносилось до злочинів, кримінальне провадження щодо яких починалося лише на підставі заяви потерпілого.

Ми підтримуємо точку зору О. О. Дудорова, який вважає, що такий підхід не виглядає безспірним. Водночас те, що особа, яка перебуває з гвалтівником у шлюбі, не вправі впливати на «долю» кримінального провадження щодо вчиненого стосовно неї злочину, передбаченого ст. 152 КК України, і що «сімейне» зґвалтування визнано кваліфікованим різновидом аналізованого злочину, може розціню-

ватись як одне зі свідчень послідовності законодавця в частині забезпечення жорсткого юридичного реагування на різні прояви домашнього насильства (однією з його форм є сексуальне насильство), мінімізації його латентності [10, с. 10].

Якби жертвою гвалтівника стала його нинішня або колишня дружина або особа, з якою він спільно проживає або проживав, то останніми змінами до КК передбачено призначення покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Така різниця у суворості покарання, на думку В. В. Пивоварова та А. В. Ілліної, є виправданою, оскільки злочини, скоєні у сім'ї найближчими людьми, яким довіряли жертви і від яких не очікували цього, безумовно мають тяжчі психологічні наслідки, призводять до більших страждань та взагалі дискредитують інститут сім'ї як такий [3, с. 281].

Оновлено також Законом України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII зміст ст. 153 «Сексуальне насильство», яким вважається вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, вчинене без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство). Відмінність сексуального насильства від згвалтування полягає у характері насильницьких дій сексуального характеру, які не пов'язані із будь-яким проникненням в тіло іншої особи.

Недоліком положень кримінального законодавства, оновленого на підставі Закону від 06.12.2017 р. № 2227-VIII, є невизначеність конкретних критеріїв для розмежування складів злочинів, передбачених ст.ст. 152, 153 і ст. 154 КК України. Таке розмежування, на думку О. О. Дудорова, можливо хіба що за моментом закінчення цих злочинів і того, що за ст. 154 КК України може нести відповідальність і той, хто не має наміру вчиняти акт сексуального характеру з потерпілою особою [10, с. 15].

Висновки. Пропонуємо у ч. 2 ст. 57 КК України слово «жінкам» замінити на «самотнім батькам (матір або батько)» та викласти в наступній редакції «самотнім батькам (матір або батько), які перебувають у відпустці по догляду за дитиною не можуть бути призначені виправні роботи (ч. 2 ст. 57 КК України);

У ч. 3 ст. 60 КК України слово «жінкам» замінити на «самотнім батькам (матір або батько)» та викласти в наступній редакції «самотнім батькам (матір або батько), які мають дітей віком до семи років не може бути призначений арешт – ч. 3 ст. 60 КК України);

У ч. 3 ст. 61 КК України слово «жінкам» замінити на «самотнім батькам (матір або батько)» та викласти в наступній редакції «самотнім батькам (матір або батько), які мають дітей віком до чотирнадцяти років не може бути призначено обмеження волі (ч. 3 ст. 61 КК України).

Пропонуємо викласти ч. 1 ст. 79 КК України у наступній редакції: «У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або батькам, які мають дітей віком до семи років, крім осіб, засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні злочини, суд може звільнити таку засуджену від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку».

Частину 2 ст. 79 КК України пропонуємо викласти у наступній редакції: «У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і

батьків, які мають дітей віком до семи років, суд покладає на засуджену особу обов'язки відповідно до статті 76 цього Кодексу».

Аналогічних змін потребує ст. 83 КК України. Пропонуємо внести зміни у назву вказаної статті та її зміст.

Стаття 83 КК України «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і батьків, які мають дітей віком до трьох років». Пропонується у тексті вказаної статті замінити слово «жінка» на «батьки»; слово «засуджена» на «засуджена особа».

Потребує уточнення зміст ст. 126-1 КК України, а саме – поняття систематичності для розмежування вказаного складу злочину від схожого складу правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП.

Крім цього, потребує подальшого чіткого правового регулювання питання щодо місця перебування особи – «кривдника», якому заборонено перебувати у спільному із сім'єю житлі внаслідок застосування до нього обмежувальних приписів, доказова база для застосування яких наразі викликає численні дискусії як серед вчених, так і серед практиків.

Проведений аналіз новел кримінального законодавства, метою яких є попередження та боротьба з будь-якими проявами насильства щодо жінок і домашнього насильства в Україні, свідчить про прагнення законодавця виконати взяті на себе зобов'язання, що пов'язане з необхідністю розробки концепції державної політики, спрямованої на боротьбу із зазначеними злочинними проявами.

Список літератури

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>. – Назва з екрана.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами [Електронний ресурс]: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>. – Назва з екрана.
3. Пивоваров В. В., Ілліна А. В. Кримінологічний аналіз законодавства про запобігання і протидію домашньому насильству / В. В. Пивоваров, А. В. Ілліна // Порівняльно-аналітичне право. – 2018. – № 1. – С. 280–284.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.
5. Кривошликова А. С. Особливості реалізації принципів гендерної політики у кримінальному законодавстві України та правозастосовчій практиці / А. С. Кривошликова // Тези наук.-практ. конф. II туру Всеукр. конк. студ. наук. робіт зі спец. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», 16 квітня 2018 року / Відп. за вип. Г. В. Дідківська, О. М. Бодунова, Т. М. Супрун. – Ірпінь: Видавництво Університету державної фіскальної служби України, 2018. – С. 57–60.
6. Головка Т. М. Гендерні аспекти покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Т. М. Головка // НАН України. – Київ, 1998. – 20 с.
7. Методичні матеріали на тему «Запобігання та протидія домашньому насильству», затверджені Головним територіальним управлінням юстиції у місті Києві / Міністерство юстиції України. – Київ, 2018 р. – 15 с.
8. Павлова Т. О. Місце обмежувальних заходів у системі заходів кримінально-правового впливу / Т. О. Павлова // Матеріали 73-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету

- тету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (28-30 листопада 2018 р., м. Одеса) / відп. ред. А. В. Смітюх; ред. кол.: А. В. Андрейченко, О. М. Савастєєва, Т. В. Степанова [та ін.]. – Одеса : Фенікс, – 2018. – С. 38–40.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12.1984 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. – Назва з екрана.
 10. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник / О. О. Дудоров; МВС України. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. – 92 с.
 11. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10.01.2002 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

Т. А. Павлова, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

А. С. Кривошлыкова, студентка 4 курса
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НОРМ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НАСИЛИЮ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН И ДОМАШНЕМУ НАСИЛИЮ

Резюме

В статье дан правовой анализ существующих правовых гарантий равенства мужчины и женщины, которые предусмотрены в отечественном уголовном законодательстве, а также новелл Уголовного кодекса Украины, которые предусмотрены Законом Украины от 06.12.2017 г. № 2227-VIII. Предлагается внесение изменений и дополнений в действующий Уголовный кодекс Украины. Сделан вывод об отсутствии четких критериев разграничения ст.ст. 152 (153) и ст. 154 УК Украины, а также ст. 126-1 УК Украины и ст. 173-2 КУпАП.

Ключевые слова: международно-правовые стандарты, противодействие домашнему насилию, противодействие насилию в отношении женщин.

T. O. Pavlova, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

A. S. Kryvoshlykova, Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
Faculty of Economics and Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

LEGAL ANALYSIS OF THE NORMS OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE REGARDING GENDER EQUALITY AND COUNTERACTION TO VIOLENCE AGAINST WOMEN AND HOME VIOLENCE

Summary

The article provides a legal analysis of the existing legal guarantees of equality between men and women, which are provided for in the national criminal legislation, as well as the novels of the Criminal Code of Ukraine, which are provided for by the Law of Ukraine of 06.12.2017 No. 2227-VIII. It is proposed to make changes and additions to the current Criminal Code of Ukraine.

The conclusion is drawn that there are no clear criteria for the delimitation of art. 152 (153) and Art. 154 of the Criminal Code of Ukraine, as well as Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine and Art. 173-2 of the Code of Administrative Offences.

Key words: international legal standards, combating domestic violence, combating violence against women.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341. 1

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149584>

Т. В. Гольденберг, аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

Кафедра міжнародного права

вул. Січових Стрільців, 19, Львів, 79000, Україна

ЮРИДИЧНІ ПІДСТАВИ ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Статтю присвячено аналізу юридичних підстав діяльності Всесвітньої організації охорони здоров'я. Стверджується що у підставами діяльності ВООЗ як і більшості інших міжнародних міждержавних організацій є установчий договір, акти прийняті на підставі установчого договору, а також акти вказані в установчому договорі та документи інших організацій.

Ключові слова: Всесвітня організація охорони здоров'я, ВООЗ, установчий договір.

Постановка проблеми. Прагнення України інтегруватися в європейський правовий та політичний простір досить часто передбачає імплементацію міжнародних стандартів в тій чи іншій сфері в національне законодавство. Серед іншого це стосуються і міжнародних стандартів у сфері охорони здоров'я. Як відомо, основні норми в галузі охорони здоров'я сфері розробляються під егідою Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), яка виконує роль основного координуючого органу в цій сфері. Для належної імплементації цих міжнародних стандартів необхідним є більш чітке розуміння юридичної природи, в тому числі і правових підстав її діяльності ВООЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності ВООЗ досить часто ставали предметом дослідження як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Серед основних з них можна назвати І. Сенюту, Т. Короткого, В. Менга, Н. Хендель та ряд інших. Однак на сьогодні відсутні дослідження, що стосуються правових підстав діяльності цієї організації.

Метою статті є аналіз правових підстав діяльності ВООЗ, зокрема установчого договору та інших документів, які прийняті на підставі цього акту.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших характеристик будь-якої міжнародної організації в тому числі і ВООЗ, є юридичні підстави її діяльності. Загальновідомо, що юридичною підставою діяльності майже всіх міжнародних організацій є її установчі документи - Статути. Однак крім статутів до цієї категорії також можна віднести і ряд інших актів що приймаються на підставі статуту. Саме тому більшість вчених стверджують, що міжнародні організації діють на підставі наступних актів: 1) установчої угоди; 2) інших угод (які умовно поділяють на два основні типи: угоди про штаб-квартиру і угоди щодо з інших спеці-

альних питань, зокрема щодо привілеїв та імунітетів організації та її персоналу), актів прийнятих самою організацією (рішень її органів) та інших джерел міжнародного права. Деякі автори наводять більш широкий перелік підстав діяльності міжнародних організацій.

Так, Х. В. Шперун зазначає: «що до актів, які регулюють діяльність міжнародних міжурядових організацій слід віднести: 1) установчу угоду яку, як правило, називають Статут, проте, можливі і інші назви, зокрема - Конституція у ВООЗ, Конвенція у ІКАО, Статті угоди у МВФ і МБРР; 2) універсальні договори, що врегульовують окремі питання правового статусу міжнародних організацій, зокрема, привілеї та імунітети, порядок укладення міжнародних договорів тощо; 3) угоди за участю самої організації. Найважливішою із таких є угода про штаб-квартиру. Можливими є також угоди про статус представництв міжнародної організації в окремій державі. Окремим видом таких угод можна вважати угоди про співпрацю між двома міжнародними організаціями; 4) рішення самої міжнародної організації, особливо ті, які носять обов'язкову юридичну силу; 5) рішення інших міжнародних організацій, зокрема-про надання статусу спостерігача тощо; 6) окремі судові рішення, які стосуються конкретної організації. Так, зокрема, статус СНД серед іншого визначається Рішенням Економічного суду СНД про правосуб'єктність даної організації; 7) доктрина міжнародного права, як допоміжне джерело. Наприклад, так звана концепція домислюваної компетенції, яку досить активно використовують сучасні міжнародні організації, впливає із доктрини міжнародного права [1, с. 90-91].

Суттєво відміною щодо даного питання є позиція І. О. Білорус. На її думку, правовий статус і діяльність міжнародних організацій (як міжурядових, так і неурядових) регулюється множиною розрізнених міжнародних актів, що носять як правовий, так і не правовий характер. Тобто основними підставами є багатосторонні міждержавні договори і конвенції, резолюції міжнародних міжурядових організацій та акти самих міжнародних організацій являють собою ту систему норм, що призначена для регулювання діяльності і правового статусу міжнародних організацій у міжнародних відносинах [2, с. 19]. Однак найбільш виваженою видається позиція польського вченого З. Доліва-Клепарські, який зазначав: «діяльність кожної міжнародної організації засновується на низці правових актів, які умовно можна розділити на три категорії: 1) установчі акти; 2) акти, що походять від установчих і прийняті самою організацією; 3) в деяких організаціях акти вказані в установчому договорі [3, с. 56]». До першого виду автор відносить статут організації, до-другої її рішення (як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру), а до третьої – спеціальні угоди, які відповідно до статуту організація має укласти після початку функціонування.

І хоча дана класифікація є досить умовною, та притаманною не для всіх організацій, вона видається цілком прийнятною для дослідження правових підстав діяльності ВООЗ. Спробуємо проаналізувати кожен з вказаних видів документів.

1) Установчі акти міжнародних організацій. За своєю юридичною природою статут міжнародної організації, є багатостороннім міжнародним договором, на чому неодноразово наголошувалося в доктрині міжнародного права [4, с. 11]. Все вищесказане стосується і ВООЗ. Як зазначалося вище, установчий договір цієї ор-

пертною допомоги державам; 3) рекомендації для лікарів стосовно особливостей проведення деяких видів процедур чи застосування окремих методів лікування та медичних препаратів.

б) Рішення міжнародних організацій, які стосуються реалізації її завдань і функцій. Як справедливо відзначає В. Менг, більшість рішень міжнародних організацій приймається для реалізації конкретних завдань і функцій органів міжнародної організації, і у зв'язку з цим не носить правотворчого характеру, а по суті є виконавчими актами [5]. При цьому переважно рішення, які стосуються загальних питань і проблем діяльності міжнародної організації, а також форм і способів реалізації її завдань і цілей, у випадку коли вони стосуються необмеженої кількості випадків найчастіше приймаються вищим або виконавчим органом міжнародної організації, і іноді вимагають додаткової згоди від урядів держав членів. Однак навіть в такому випадку ці рішення зобов'язують виключно організацію, а державу лише в межах тих зобов'язань, які випливають із Статуту. Більшість міжнародних організацій не можуть приймати юридично обов'язкових рішень. Однак як виняток з цього правила можна назвати ООН (Резолюції Ради безпеки), ІКАО, МВФ, Всесвітній поштовий союз та ВООЗ.

Повноваження ВООЗ (а саме її вищого органу – Асамблеї) приймати обов'язкові для держав-членів рішення передбачено статтями 21-22 Конституції. При цьому чітко передбачено перелік питань яких можуть стосуватися такі рішення, а саме: санітарних і карантинних вимог та інших заходів, спрямованих проти міжнародного поширення хвороб; номенклатури хвороб, причин смерті і практики суспільної охорони здоров'я; стандартів діагностичних методів дослідження для їх міжнародного використання; стандартів щодо нешкідливості, чистоти і сили дії біологічних, фармацевтичних і подібних продуктів, що мають обіг в міжнародній торгівлі; реклами і ярликів біологічних, фармацевтичних і подібних продуктів, що мають обіг в міжнародній торгівлі. При чому такі рішення стають обов'язковими для всіх членів після того, як буде зроблено належним чином оповіщення про їх прийняття Асамблеєю охорони здоров'я, за винятком тих членів Організації, які сповістять Генерального директора в зазначений в оповіщенні термін про відхиленні їх або застереженнях щодо них. Тобто, держава має можливість відмовитися від виконання цих правил. З іншої сторони існує точка зору, що правила прийняті в порядку ст. 21 слід вважати не рішеннями міжнародної організації, а особливою формою міжнародного договору, згоду на який держава дала в момент прийняття Конституції ВООЗ [6, с. 18].

в) Міжнародні договори, які укладають міжнародні організації з іншими суб'єктами міжнародного права. Для ефективного виконання своїх функцій міжнародні організації досить часто укладають міжнародні договори. Право на укладення таких договорів не завжди прямо прописане в установчому договорі організації і досить часто його виводять з концепції «іманентної компетенції».

Всі договори які укладає міжнародна організація можна розділити на три типи, в залежності від суб'єкта з яким укладається такий договір, а саме: договори з іншими міжнародними організаціями, договори з державами-членами та договори з державами, що не є членами організації.

Право ВООЗ укладати міжнародні договори регулюється досить оригінально. Так, прямо не передбачено можливості організації укладати договори з держава-

На практиці ВООЗ також можна навести приклади такого регулювання, однак в значно менших масштабах. Так, наприклад, діяльність ВООЗ як спеціалізованої установи ООН в деяких випадках потрапляє до сфери регулювання Резолюцій Генеральної Асамблеї ООН та Економічної та соціальної ради. Теж саме стосується її співробітництва з Світовою організацією торгівлі, ЮНЕСКО, ЮНЕП та ряду інших організацій. Однак слід зазначити, що таке регулювання здійснюється актами цих організацій опосередковано, оскільки такі можливості випливають з угод, які ВООЗ уклала з цими інституціями.

Висновки. На основі вищесказаного можна зробити наступні висновки.

Юридичними підставами діяльності ВООЗ як і більшості інших міжнародних міжурядових організацій є установчий договір, акти прийняті на підставі установчого договору, а також акти вказані в установчому договорі та документи інших організацій.

Установчий договір – Конституція ВООЗ за своєю юридичною природою є міжнародним договором. Що ж стосується другої групи, а саме актів прийнятих на підставі установчих актів, то вони є найбільш чисельною групою. Їх умовно можна розділити на: а) внутрішнє право міжнародної організації; б) деякі рішення міжнародних організацій, які стосуються реалізації її завдань і функцій; в) міжнародні договори, які укладають міжнародні організації з іншими суб'єктами міжнародного права.

Важливу роль у регулюванні діяльності ВООЗ належить документам про які згадується в самому установчому договорі. До таких слід віднести Статут ООН.

Список літератури

1. Шперун Х. В. Правовий статус Міжнародного валютного фонду : дис...канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2013. - 220 с. С. 90-91.
2. Білорус І. О. Правосуб'єктність міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації міжнародного економічного права [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право. – Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2005. - 21 с.
3. Doliwa-Klepacki Z. Encyklopedia Organizacji Mendzynarodowych. Warszawa, Wydawnictwo 69, 1997. 630 s.
4. Дунас О. І. Правовий статус міжнародних фінансових організацій: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11– міжнародне право. – Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2009. - 20 с.
5. Meng W. Internationale Organisationen völkerrechtlichen Deliktsrecht URL: http://www.zaoerv.de/45_1985/45_1985_2_a_324_371.pdf.
6. Беляков А. В. Всемирная организация здравоохранения как центральный орган обеспечения права человека на здоровье /А. В. Беляков // Российская юстиция. 2009. № 8. С. 18-20.
7. Basic documents. Forty-eighth edition Including amendments adopted up to 31 December 2014. World Health Organization, 2014. URL: <http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd48/basic-documents-48th-edition-en.pdf#page=205>.
8. Коробенкова М. А. Некоторые аспекты нормотворческой деятельности Всемирной организации здравоохранения. Социальное и пенсионное право. 2010. № 2. С. 27-30.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

T. V. Гольденберг, аспирант

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Кафедра международного права

ул. Сечевых Стрельцов, 19, Львов, 79000, Украина

ЮРИДИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВСЕМИРНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Резюме

Статья посвящена анализу юридических оснований деятельности Всемирной организации здравоохранения. Утверждается что в основаниями деятельности ВОЗ как и большинства других международных межправительственных организаций является учредительный договор, акты принятые на основании учредительного договора, а также акты, указанные в учредительном договоре и документы других организаций.

Учредительный договор - Конституция ВОЗ по своей юридической природе является международным договором. Что же касается второй группы, а именно актов принятых на основании учредительных актов, то они являются наиболее многочисленной группой. Их условно можно разделить на: а) внутреннее право международной организации; б) некоторые решения международных организаций, касающихся реализации ее задач и функций; в) международные договоры, заключаемые международными организациями с другими субъектами международного права.

Ключевые слова: Всемирная организация здравоохранения, ВОЗ, учредительный договор.

T. V. Goldenberg, Postgraduate Student

Lviv Ivan Franko National University

the Department of International Law

Sichovykh Striltsiv Street, 19, Lviv, 79000, Ukraine

LEGAL GROUNDS OF FUNCTIONING THE WORLD HEALTH ORGANIZATION

Summary

The given article is devoted to the analysis of the WHO's activity legal background. Comparing to the majority of other International Organizations, the foundation of the WHO's activity is claimed to be identical to the said structures, as it possesses a founding covenant, the acts descending from the said covenant as well as the acts proscribed in the founding covenant and other IGO acts.

The founding covenant - the WHO Constitution, upon its legal nature, is an international accord. Concerning the second group, namely the acts descending upon the founding covenant, it would be intelligible to subdivide them into a number of groups. These are represented as follows: a) the internal law of the organization; b) a number of IGO decisions in connection with the implementation of its aims and functions; c) international accords which are concluded by IGOs with other international law subjects.

Key words: World Health Organization, WHO, founding covenant.

УДК 341.645.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149585>

В. П. Кононенко, канд. юрид. наук, докторант
Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, 01601, Україна

ДОКАЗУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ СУДІ ООН

Статтю присвячено визначенню поняття доказування у міжнародній судовій процедурі, аналізу об'єкта і предмета доказування в Міжнародному Суді ООН.

Ключові слова: доказування, принцип рівності сторін, суверенітет.

Постановка проблеми. Актуальність статті пов'язана з участю (поки, на жаль, не досить успішною) України в міжнародних судових розглядах, у зв'язку з чим є потреба звернути увагу хоча б на деякі питання, пов'язані з процесом доведення в Міжнародному Суді ООН.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему вирішення спорів між державами розглядали в своїх працях А. Бурхарт, Л. М. Ентін, Б. М. Кліменко, О. С. Орлов, С. М. Пунжин, К. О. Савчук, Г. Дам, І. Макгібон, П. Пескатор, Г. Абі-Сааб, С. Шарма, Кашуб Масуд Алі Салім, Ель-Сір А. А. Хамід та ін. Загальну теорію доказів аналізували В. М. Тертишник, С. В. Слинко.

Метою статті є визначення поняття доказування у міжнародній судовій процедурі, аналізу об'єкта і предмета доказування в територіальній суперечці в Міжнародному Суді ООН.

Виклад основного матеріалу. Вивчення теорії доказів у міжнародному праві – це дуже глибоке і, на відміну від національного права, малодосліджене питання, що вимагає окремого і всебічного наукового осмислення. Як приклад, підтвердження наявності проблеми є формулювання п. 75 Постанови Суду від 19 квітня 2017 р. щодо прохання України про тимчасові заходи у справі «Україна проти Росії» про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Міжнародний Суд, зокрема, вказав, що Україна посилається на (а) напад на мирних демонстрантів у Харкові; (в) бомбардування Маріуполя; (с) напад в Волновасі і Краматорську; і (d) знищення повітряного судна малайзійських авіаліній (Flight MH17), які призвели до смерті і поранень великого числа цивільних осіб. Однак Україна не представила докази, які дали б достатньо підстав вважати, що ці елементи присутні [1]. Безсумнівно, доказування в міжнародному праві має деякі загальні елементи з аналогічною діяльністю у внутрішньодержавній процедурі (не важливо – адміністративній, цивільній, господарській або кримінальній); важлива наявність діаметральних відмінностей, одне з яких – положення сторін спору щодо самого суду. Так, якщо в національному праві суд є однією з самостійних гілок влади (або декларується такою), що стоїть над учасниками процесу, то в міжнародному – він створюється в силу волевиявлення суб'єктів міжнарод-

Королівства (вимога замінити есмінець «Сомарес», який в результаті вибухів в протоку Корфу повністю вийшов з ладу; надати компенсацію за шкоду, заподіяну есмінцю «Воладж» і за загибель та тілесні ушкодження військово-морського персоналу), він задовольнив усі вимоги в заявленому обсязі і зобов'язав Албанію виплатити компенсацію на загальну суму 843.947 англійських фунтів стерлінгів [3]. Оскільки не існує загальноприйнятих норм або правил визначення розміру компенсації за міжнародно-протиправні діяння, розмір такої визначається в кожному конкретному випадку індивідуально на підставі встановлених фактів і розміру збитку [4, с. 14], але цього судом фактично не було зроблено.

Об'єктом доказування в територіальній суперечці є наявність суверенітету однієї зі сторін над спірною територією. Предмет доказування – сукупність обставин, які належить встановити для підтвердження наявності суверенітету однієї зі сторін над спірною територією. У більшості випадків основними предметами доказування є положення лінії кордону наявність або відсутність мовчазного визнання, ефективні дії окупанта або однієї зі сторін спору, яка стверджує, що її *effectivites* значніше аналогічних дій контрагента тощо. Як зазначає індійський юрист С. Шарма, при визначенні ефективності здійснення суверенітету міжнародні суди набагато більше зацікавлені в доказах, які прямо відносяться до володіння спірною територією, ніж до тих, які служать підтвердженням абстрактних прав, придбаних в стародавні часи [5, Р. 179]. У таких випадках виключно важливим є вірне визначення предмета доказування, тобто сукупності обставин, які належить встановити для справедливого вирішення міжнародного територіального спору. Якщо метою доведення є встановлення об'єктивної істини, то предмет доказування вказує на те коло обставин, які утворюють юридично значимі елементи такої істини, а їх встановлення дозволяє вирішити справу по суті [6, с. 47].

При розгляді приналежності спірної ділянки часто буває важко вирішити питання тільки на одній формально-юридичній основі отримання суверенітету, оскільки його витoki можуть йти в минулі століття, коли угод про встановлення кордону в сучасному розумінні не існувало, а способи придбання території носили вельми різноманітний характер. З усіх цих способів згодом виділилися два: ефективна окупація і набувальна давність, в основі яких лежить один і той же принцип ефективного здійснення державного суверенітету, доказана наявність якого часто і служить основою вирішення спору. В цьому випадку з'ясуванню підлягає питання про те, хто зі сторін спору ефективніше здійснював суверенітет над певною територією і в яких просторових межах. А також безперервність здійснення таких дій [7, с. 160]. Оскільки витoki територіальних суперечок часто йдуть в далеке минуле, виникає необхідність встановлення фактів здійснення територіального суверенітету відповідно до правил того часу. Мирний характер означає лише те, що ефективна окупація не повинна бути узурпацією прав іншої держави, в іншому випадку мова може йти тільки про придбання території на підставі строку володіння.

При вирішенні територіальних суперечок виникає необхідність давати юридичну оцінку фактам, що мали місце в далекому минулому. Від найдавніших витоків спору, які беруться до уваги, до моменту його розгляду по суті часто проходять століття. У зв'язку з цим виникає питання: в світлі якого права повинні оцінювати-

ся факти, що мали місце в минулому? Неможливо вимагати, щоб держави, наприклад, XV ст. в своїх діях керувалися міжнародним правом XXI ст. Отже, взаємини держав взагалі і з територіальних питань зокрема, в XV ст. повинні розглядатися з урахуванням відповідного права. А тому правомірність придбання території в XV ст. повинна оцінюватися по праву цього століття. І як наслідок, засоби доказування повинні (можуть) відповідати особливостям розглянутого періоду життя суспільства. Можливо, це право в багатьох випадках здається негуманним і несправедливим, а докази на сьогоднішній день неприпустимими, але іншого права не було, і можливість отримання інших доказів з цілком зрозумілих причин втрачена. Це принцип інтертемпорального права, який в судовій практиці був сформульований суддею М. Губером в рішенні по справі про острів Пальмас наступним чином: «Юридичний факт повинен бути оцінений в світлі сучасного йому права, а не чинного на момент розгляду спору» [8].

23 травня 2008 р. Міжнародний Суд виніс рішення у справі, що стосується суверенітету над Педра-Бранка / Пулау-Бату-дорогами, Мідл-Рокс і Саут-Леджено (Малайзія / Сінгапур) [9, с. 59-63], в якому зазначив, що будь-який перехід суверенітету може бути реалізований лише за допомогою домовленості між двома відповідними державами. Суверенітет над територією може при деяких обставинах перейти в результаті того, що держава - власник, не відреагувала на прояви територіального суверенітету з боку іншої держави. Відсутність реакції може означати мовчазну згоду [10]. Суд порахував, що такі дії Сінгапуру, як розслідування катастроф судів в межах територіальних вод острову і дозволи, видані малайським посадовим особам для дослідження вод навколо острова, слід розглядати як поведінку а *titre de souverain*. Свій висновок Суд обґрунтовує поведінкою Сінгапуру і його попередників а *titre de souverain* в поєднанні з поведінкою Малайзії та її попередників, в тому числі відсутністю реакції з їх боку [11, с. 105].

Цілком очевидно, що утримання території, придбаної будь-яким чином в минулому проти волі її населення, буде суперечити сучасному принципу самовизначення народів. Зовсім інше питання – як довести ту обставину, що утримання території відбувалося проти волі її населення. Очевидно, про це свідчитимуть збройний опір такому утриманню. Тут будуть виключно важливі історичні документи, літописи, можливо, навіть культурна спадщина народу, що підтверджують, що боротьба яка мала місце в далекому минулому характеризується тим, що вона була (1) саме народною (а не спробами окремих претендентів захопити владу над певною територією або просто дрібними заколотами, викликаними невдоволенням владою); (2) обумовлена неприйняттям протиправного утримання певної території окупантом, а не носила, наприклад, економічний характер.

Р. Дженнінгс зазначає: важливим є правило про те, що дійсність акта повинна визначатися правом того часу, коли він був виданий, а не того, коли була висунута претензія [12, р. 28]. Однак, у випадку значної давності таких актів, може виникнути необхідність доведення обставин, пов'язаних з їх виникненням, дією, скасуванням та ін., що ускладнить оцінювання доказів.

Під засобом доведення слід розуміти передбачені міжнародним договором про заснування міжнародного суду або прийнятих ним в межах своєї компетенції процесуальних правилах способи отримання фактичних даних, які мають значен-

ня для вирішення спору. До таких можна віднести пояснення представників, повірених і адвокатів сторін, показання свідків, письмові та речові докази, висновки і свідчення експертів, результати розслідування, проведеного судом (ст. 67 Регламенту Суду ООН).

Серед безлічі засобів доказування, що застосовуються при вирішенні територіальних суперечок, головне місце займають положення договорів щодо спірної території, його делімітації. Як стверджує Б. М. Клименко, договірні положення мають першорядне значення, оскільки саме вони ясно висловлюють наміри, волю і згоду сторін щодо положення кордону. Це перше, що повинно бути виявлено при розгляді будь-якого територіального спору [7, с. 137]. С. Шарма вважає, що міжнародна угода є найбільш переконливим доказом встановлення та існування кордону [5, р. 4]. Зауважимо, що при судовому розгляді територіальних суперечок договірним положенням надається більш великої ваги, ніж будь-яким іншим факторам.

Так, в бельгійсько-нідерландському спорі щодо суверенітету над деякими прикордонними землями, розглянутому Міжнародним Судом ООН 20 червня 1959 р. Суд вирішив суперечку на користь Бельгії ґрунтуючись саме на тому, що кордон між сторонами був визначений спеціальною прикордонною конвенцією і ніякі подальші події або дії Нідерландів не похитнули юридичного значення цієї конвенції. За це рішення голосував і суддя від СРСР Ф. І. Кожевніков, виходячи з того, що в основу висновків Суду ООН було покладено принцип *pacata sunt servanda*. Шляхом інтерпретації саме договору про делімітацію кордону від 1904 р. була вирішена Міжнародним Судом і суперечка між Камбоджею і Таїландом про храм Преах Віхеар. Це рішення також підтримав суддя від СРСР (В. М. Корецький). Міжнародний Суд ООН з метою забезпечення стабільності міжнародного права, найважливішим джерелом якого були і є міжнародні угоди, підтримує повагу до міжнародних договорів, в тому числі нератифікованих або оспорюваних на різних підставах.

Висновки. Доказуванням у міжнародній судовій процедурі є здійснювана за участю міжнародної судової установи і під її контролем діяльність сторін спору щодо встановлення наявності або відсутності обставин, що обґрунтовують їх вимоги і заперечення, та інших обставин, що мають значення для вирішення спору відповідно до норм міжнародного права.

Під засобом доведення слід розуміти передбачені міжнародним договором про заснування міжнародного суду або прийнятих ним в межах своєї компетенції процесуальних правилах способи отримання фактичних даних, які мають значення для вирішення спору.

Серед способів придбання території виділяють два: ефективна окупація і набувальна давність, в основі яких лежить один і той же принцип ефективного здійснення державного суверенітету, доказана наявність якого часто і служить основою вирішення спору. За результатами розгляду справ про острів Пальмас, про Східну Гренландію, про острів Клипертон, про острови Менкє і Екріхос в міжнародній судовій практиці склалися основні критерії доведення ефективної окупації: 1) мирний характер окупації; 2) практичне здійснення суверенних дій; 3) здійснення суверенних дій в ступені, що відповідає територіальному верховенству; 4) безперервність здійснення таких дій.

Список літератури

1. Офіційний сайт Суду ООН. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/166/19394.pdf> (дата звернення 02.11.2018).
2. Офіційний сайт Суду ООН. URL: <http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml> (дата звернення 02.11.2018).
3. Офіційний сайт Суду ООН. URL: <http://www.un.org/russian/icj/index.htm> (дата звернення 02.11.2018).
4. Камишанський М. М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсацій як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння: автореф. дис... канд. юрид. наук. Х., 2017. 24 с.
5. Shurma S. India's Boundary and Territorial Disputes. Delhi: Vikas Publications, 1971. 198 p.
6. Тертышник В. М., Слинко С. В. Теория доказательств: Учебное издание. Х.: Арсис, 1998 г. 256 с.
7. Клименко Б. М. Мирное решение международных споров. М.: Междунар. отношения, 1982 г. 184 с.
8. Див.: Доклад Комиссии международного права ООН 1964 г. URL: [http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes\(e\)/ILC_1964_v2_e.pdf](http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1964_v2_e.pdf) (дата звернення 02.11.2018).
9. Кононенко В. П. Позиция Суда ООН относительно условий перехода правового титула над территорией в решении по делу о суверенитете над Педра-Бранка/Пулау-Бату-Путех, Мидл-Рокс и Саут-Ледж (Малайзия/Сингапур) / В. П. Кононенко // Актуальні проблеми міжнародного права. Матеріали науково-практичного круглого столу (17 квітня 2015). – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 59-63.
10. Judgment of 23 May 2008 – Sovereignty over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (Malaysia/Singapore). URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/130/14492.pdf> (дата звернення 02.11.2018).
11. Сеидова А. А. Решения международного суда ООН по спорам о признании государственного суверенитета в отношении территории / А. А. Сеидова // Право і суспільство – 2012. – № 1. – С. 102-106.
12. Jennings R. Acquisition of territory in International Law. Manchester University Press, 1963. 180 p.

Стаття надійшла 22.11.2018 р.

В. П. Кононенко, канд. юрид. наук, докторант
Институт государства и права им. В. М. Корецкого
Национальная академия наук Украины
ул. Трехсвятительская, 4, Киев, 01601, Украина

ДОКАЗЫВАНИЕ В МЕЖДУНАРОДНОМ СУДЕ ООН

Резюме

Доказыванием в международной судебной процедуре является осуществляемая при участии международного судебного учреждения и под ее контролем деятельность сторон спора по установлению наличия или отсутствия обстоятельств, которые обосновывают их требования и возражения и других обстоятельств, которые имеют значение для разрешения спора в соответствии с нормами международного права. Основными способами приобретения территории является эффективная оккупация и давность владения, в основе которых лежит принцип эффективного осуществления государственного суверенитета. Мирный характер означает, что

эффективная оккупация не должна быть узурпацией прав другого государства. В международной судебной практике сложились основные критерии доказательства эффективной оккупации: 1) мирный характер оккупации; 2) практическое осуществление суверенных действий; 3) осуществление суверенных действий в степени, соответствующей территориальному верховенству; 4) непрерывность осуществления таких действий.

Ключевые слова: доказывания, принцип равенства сторон, суверенитет.

V. P. Kononenko, Candidate of Juridical Sciences, Doctoral Student
Institute of State and Law V. M. Koretsky
National Academy of Sciences of Ukraine
Tryokhsviatitelska Str., 4, Kyiv, 01601, Ukraine

EVIDENCE IN THE UN INTERNATIONAL COURT

Summary

The evidence in the international judicial procedure is carried out with the participation of the international judicial institution and under its control the parties to the dispute. Activities to establish the presence or absence of circumstances that justify their claims and objections. And other circumstances that are relevant to the resolution of a dispute in accordance with the norms of international law. The main methods of acquiring a territory are effective occupation and prescription of ownership. Which is based on the principle of effective implementation of state sovereignty. Peaceful nature means that effective occupation should not be a usurpation of the rights of another state. In international judicial practice, the main criteria for evidencing an effective occupation have been established: 1) the peaceful nature of the occupation; 2) the practical implementation of sovereign actions; 3) the exercise of sovereign actions to a degree consistent with territorial supremacy; 4) the continuity of the implementation of such actions.

Key words: evidence, the principle of equality of the parties, sovereignty.

УДК 341.638

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149586>

М. А. Тетерук, студентка 2 року навчання ОР «Магістр»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Юридичний факультет
вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ АРБІТРАЖІВ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Статтю присвячено аналізу окремих законодавчих новел щодо регулювання процедури визнання та виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів в Україні, а також їх вияв в новітній судовій практиці.

Ключові слова: арбітрабельність; комерційний арбітраж; визнання та виконання іноземних арбітражних рішень.

Постановка проблеми. Інститут визнання та виконання іноземних арбітражних рішень є одним з найважливіших аспектів міжнародного цивільного процесу. Питання визнання та виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів регулюються багатьма міжнародними актами, при цьому провідну роль відіграє Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йорк, 1958 рік) (далі – Нью-Йоркська конвенція).

В законодавчому регулюванні процедури визнання та виконання іноземних арбітражних рішень в Україні було запроваджено ряд нововведень у зв'язку з набранням чинності нової редакції Цивільного процесуального кодексу України від 15 грудня 2017 року, з огляду на зазначені зміни доречним є дослідження окремих законодавчих новел та їх вплив на тенденції судової практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового регулювання визнання і виконання арбітражних рішень в Україні тією чи іншою мірою досліджувалось у працях вітчизняних чи іноземних фахівців, зокрема: Д. Вернера, А. Гармози, Т. Захарченко, О. Коч, Б. Карабельнікова, А. Костіна, С. Курочкіна, Р. Меркіна, К. Пількова, Ю. Притики, О. Перепелинської, М. Селівона, М. Теплока, С. Фурси тощо.

Мета статті. Дослідження окремих законодавчих новел у регулюванні процедури визнання та виконання іноземних арбітражних рішень в Україні та їх практичний вияв у судовій практиці.

Виклад основного матеріалу. Для ґрунтовного та всебічного дослідження інституту визнання та виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів варто зацентувати увагу власне на розумінні поняття «арбітражне рішення», яке підлягає визнанню та виконанню відповідно до українського та міжнародного правового регулювання.

Так, в статті 1 Нью-Йоркської конвенції зазначено, що визнаються та виконуються відповідно до цієї Конвенції арбітражні рішення, які винесені на території

іншої держави, ніж держава, де подається клопотання про визнання та виконання таких рішень, а також ті арбітражні рішення, які не вважаються внутрішніми в тій державі, де планується його виконання [1, ст. 1].

Таким чином при розробці Нью-Йоркської конвенції було визначено та закріплено два критерії, а саме: «територіальний» та «невнутрішній», які визначають чи підпадає арбітражне рішення під її дію [2].

В українському законодавстві рішення іноземного комерційного арбітражу не вважаються внутрішніми та проходять процедуру екзекватури, тобто надання дозволу державним судом на виконання арбітражних рішень. При цьому, в статті 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачено, що арбітражне рішення, незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається обов'язковим і при поданні до компетентного суду письмового клопотання виконується з урахуванням положень цього Закону [3, ст. 35]. А в статті 482 Цивільного процесуального кодексу України щодо рішень міжнародного комерційного арбітражу, місце якого знаходиться на території України, передбачено лише процедуру надання дозволу на виконання [4, ст. 482].

Отже, процедура екзекватури в Україні поширюється на рішення міжнародного комерційного арбітражу, які винесені як в Україні, так і за кордоном, що в повній мірі відповідає положенням Нью-Йоркської конвенції.

При цьому варто наголосити, що екзекватура, не єдиний підхід до визнання та виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів. Так, в світовій практиці має місце надання безпосередньо рішення міжнародного комерційного арбітражу виконавчої сили, або депонування рішення в суді або іншому державному органі [5, 54].

Для порівняння, рішення інвестиційного арбітражу, відповідно до взятих Україною на себе зобов'язань за Конвенцією про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами (Вашингтон, 1965 рік), визнаються зобов'язуючим та таким, що забезпечують виконання грошових зобов'язань, так якби це було остаточне рішення судового органу цієї держави [6, ст. 54], тобто окремого дозволу уповноваженого державою органу на їх виконання не передбачено.

Варто погодитися з думкою О. Коч, яка вказує на те, що порядок виконання арбітражних рішень в Україні передбачає значний ступінь державного втручання в цей процес, а також часте затягування процесу розгляду з ініціативи боржника, який не має наміру виконувати арбітражне рішення, саме тому, враховуючи принцип процесуальної економії, необхідно переглянути процедуру визнання та виконання арбітражних рішень, беручи за основу досвід держав, де арбітражні рішення мають таку ж юридичну силу, як і рішення державних судів [7, 67].

Поряд з тим, останні зміни законодавчого регулювання процедури визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, впроваджені Законом від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII, спрямовані на сприяння виконанню рішень міжнародних комерційних арбітражів [8].

Найбільшої уваги заслуговують положення частини 3 статті 22 Господарського процесуального кодексу України і частина 2 статті 21 Цивільного процесуального кодексу України відповідно до яких будь-які неточності в тексті угоди про

передачу спору на вирішення до третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу) та (або) сумніви щодо її дійсності, чинності та виконуваності повинні тлумачитися судом на користь її дійсності, чинності та виконуваності [4, ст. 21].

Зазначені положення безумовно мають сприяти зменшенню судової практики, відповідно до якої вже після винесення арбітражного рішення боржник звертається до державного суду з позовною заявою про визнання арбітражної угоди недійсною, нечинною чи невиконуваною, або ж заявляє аналогічні вимоги в процедурі оскарженню арбітражного рішення чи його визнання та виконання.

Судова практика із набранням чинності вказаних змін дійсно окреслила нові тенденції, які полягають не у формальному тлумаченні арбітражної угоди, а дослідженні дійсних намірів сторін щодо розгляду спору в міжнародному комерційному арбітражі.

Для прикладу, в рішенні Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 796/35/2018 від 30 липня 2018 року колегія суддів не погодилася з доводами боржника, який наполягав на суперечності арбітражного застереження законодавству України, оскільки воно не містило назви конкретної арбітражної установи, а зазначалося лише, що арбітражна установа знаходиться у місті Києві. При цьому, в рішенні акцентовано, що боржником не надано доказів того, що під час розгляду спору між сторонами у МКАС при ТПП України, він заявляв про відсутність у МКАС при ТПП України компетенції [9]. Тобто суд здійснив тлумачення неточностей в арбітражному застереженні на користь його дійсності та виконуваності.

Знаковим також є рішення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 904/4384/17 від 17 квітня 2018 року, де суд касаційної інстанції не погодився з висновками апеляції, щодо неможливості виконання арбітражної угоди з огляду на неправильно викладену назву третейського суду або зазначення арбітражної установи, якої не існує. Так, «зазначена відмінність у назві арбітражної установи, вказаній у Договорі, від офіційної англійської назви арбітражної установи за встановленої відсутності змістовних відмінностей у такому перекладі не свідчить про те, що арбітражна угода є такою, що не може бути виконана. Очевидним є намір сторін арбітражної угоди передати визначену у ній категорію спорів на вирішення до арбітражу, здійснюваного за регламентом визначеної арбітражної установи. Неточність вказаної в арбітражному застереженні назви не мала наслідком відмову арбітражного суду визнати свою компетенцію з розгляду спору» [10].

Також суттєвою процесуальною зміною є повернення до моделі розгляду справ про визнання та виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів лише апеляційними судами та Верховним Судом як судом апеляційної інстанції. Аналогічна модель застосовувалася в Україні до 2005 року та продемонструвала свою ефективність з огляду на якості судового контролю, оскільки досвід з вирішення справ у сфері міжнародного арбітражу було сконцентровано в одному суді, а також були значно менші та прогнозовані часові затрати [11, 165].

На думку Г. Цірата «запропонована зміна цілком зрозуміла та є на часі, бо, по-перше, саме цей рівень судів визначається правом багатьох держав світу в якості судів першої інстанції для розгляду таких справ, а по-друге, "звільняє" місцеві за-

гальні суди від необхідності розглядати справи, які за характером спірних правовідносин їм не властиві, та має на меті процесуальну «економію» [12, 78].

З метою посилення захисту прав позивача і гарантій щодо виконання арбітражних рішень в частині третій статті 149 Цивільного процесуального кодексу України передбачено можливість державного суду за заявою сторони у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду, вжити заходів забезпечення позову у порядку та з підстав, встановлених цим Кодексом [4, ст. 149].

У цьому аспекті варто звернути увагу на те, що у світовій правозастосовній практиці відомі два способи застосування забезпечувальних заходів у міжнародному комерційному арбітражі: імперативний та диспозитивний. Перший полягає у використанні примусової сили держави за допомогою судової системи та ґрунтується на самостійній оцінці необхідності для держави застосування таких заходів у певній справі. Натомість другий застосовується арбітражним судом самостійно та добровільно виконуються сторонами арбітражного розгляду. Цей спосіб досить поширений в державах, які в значній мірі забезпечують повагу до розпоряджень міжнародного комерційного арбітражу [13, 141-142]. Натомість в Україні запровадження імперативного способу застосування забезпечувальних заходів у міжнародному комерційному арбітражі надасть можливість належним чином виконати арбітражне рішення.

Аналіз судової практики в Єдиному державному реєстрі судових рішень свідчить про значний інтерес позивачів до застосування забезпечувальних заходів у міжнародному комерційному арбітражі, при цьому наразі вже наявні рішення про безпосереднє застосування таких заходів.

Для прикладу, Постановою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 785/1018/18 від 24 вересня 2018 року залишено в силі ухвалу Апеляційного суду Одеської області, якою вжито заходи забезпечення позову шляхом: накладення арешту на майно у вигляді пшениці фуражної українського походження 2017 року врожаю у кількості 1 290, 395 тон; заборони відповідачу здійснювати дії, направлені на передачу іншій особі зазначеного майна; заборони ДП «Морський торговельний порт Усть-Дунайськ» здійснювати дії за допомогою вантажного комплексу щодо вивантаження зі складу відповідача на території портового пункту Кілія ДП «Морський торговельний порт Усть-Дунайськ» зазначеного майна. Окрім того, одночасно застосовано зустрічне забезпечення на випадок відшкодування збитків відповідача шляхом встановлення поруки відповідно до договору про надання послуг поручительства [14].

Така законодавча новела безумовно є позитивною та сприятиме можливості належного виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Варто звернути увагу, що новою редакцією Цивільного процесуального кодексу України в статті 482 передбачена можливість звернутися до суду, який розглядає справу про надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, із заявою про скасування цього ж рішення та просити розглянути його спільно із заявою про надання дозволу на виконання цього рішення в одному провадженні [4, ст. 482].

Попередня редакція Кодексу не передбачала можливості об'єднання розгляду цих двох справ, тому, як правило, спочатку розглядалася справа про скасування ар-

бітражного рішення, включаючи всі стадії оскарження, а провадження щодо визнання та надання дозволу на примусове виконання арбітражного рішення зупинилося. Як наслідок, від моменту звернення з клопотанням про визнання та виконання арбітражного рішення до фактичного отримання виконавчого листа на примусове виконання арбітражного рішення міг пройти не один рік, що зводило нанівець оперативність як перевагу арбітражного розгляду справи. Отже, дана новела спрямована на процесуальну економію та значне пришвидшення розгляду справи.

Проте Г. Цірат вбачає, що таке об'єднання в одне провадження двох різних процесуальних інститутів є недоречним та суперечливим, оскільки оскарження арбітражного рішення та надання дозволу на виконання цього ж арбітражного рішення є окремими інститутами процесуального права, які: мають різну процесуально-правову природу; в яких сторони мають різні процесуальні положення; мають різні процесуально-правові та матеріально-правові наслідки [12, 79].

Враховуючи той факт, що підстави та компетентний суд для скасування рішення та відмови у його визнанні та виконання однакові, то таке нововведення, на нашу думку, в першу чергу дасть змогу уникнути паралельних розглядів по суті одних і тих самих питань, а також забезпечить суттєву процесуальну економію.

Також важливою новелою є положення частини четвертої та п'ятої статті 479 Цивільного процесуального кодексу України, які вводяться в дію з 1 січня 2019 року відповідно до пункту другого розділу XII цього ж Кодексу. Так, якщо в рішенні міжнародного комерційного арбітражу передбачена сплата відсотків та (або) пеня, які нараховуються відповідно до умов, вказаних в рішенні міжнародного арбітражу, суд вказує в своїй ухвалі про визнання та надання дозволу на виконання такого рішення про нарахування таких відсотків та (або) пені до моменту виконання рішення з урахуванням чинного законодавства, що регулює таке нарахування. Остаточна сума відсотків (пені) у такому випадку розраховується за правилами, визначеними у рішенні суду, органом (особою), який (яка) здійснює примусове виконання рішення суду [4, ст. 479].

Вважаємо, що зазначена норма створює механізм за якого кредитор зможе отримати розмір відсотків та (або) пені до моменту фактичного виконання арбітражного рішення, що в свою чергу мотивуватиме боржників не вдаватися до зловживань з метою затягування виконання арбітражного рішення, а можливо й виконувати його в добровільному порядку. Адже наразі існують справи, коли боржник роками не виконує арбітражне рішення, а відповідно відбувається знецінення суми стягнення за арбітражним рішенням.

Для прикладу, у справі № 761/22804/15-ц постановлено ухвалу Шевченківським районним судом міста Києва про визнання та надання дозволу на виконання рішення Міжнародного арбітражного суду Міжнародної торгової палати ще 17 вересня 2015 року [15], проте боржник відразу ж звернувся до господарського суду з численними позовними заявами про визнання недійсним арбітражного застереження, що дало змогу до цього часу блокувати виконання арбітражного рішення, яке прострочено вже більш ніж на три роки. При цьому механізми стягнення відсотків до моменту фактичного виконання арбітражного рішення, які передбачені в резолютивній частині арбітражного рішення по цій справі, в межах інституту визнання та виконання арбітражного рішення за попередньою редакцією Цивільного процесуального кодексу України не передбачено.

З огляду на вищезазначене заслуговує на особливу увагу правова позиція Великої Палати Верховного Суду по справі № 759/16206/14-ц від 15 травня 2018 року, який враховуючи тривале невиконання арбітражного рішення в Україні, завдання цивільного судочинства з ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, а також принцип пропорційності, вважає, що до 1 січня 2019 року у правовому регулюванні наявна прогалина щодо нарахування відсотків на суму заборгованості, визначена рішенням міжнародного комерційного арбітражу. Проте публічний порядок України не виключає можливість визначення виконавцем суми заборгованості для її стягнення, про це опосередковано свідчать приписи частин третьої та четвертої статті 71 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до яких виконавець щомісяця визначає суму заборгованості зі сплати аліментів, присуджених як частка від заробітку (доходу). А відповідно до частини дев'ятої статті 10 Цивільного процесуального кодексу України, якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого - суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права) [16].

Варто наголосити, що відповідно до частини п'ятої статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [17]. Тобто правова позиція Великої Палати Верховного Суду фактично дає можливість виконавцям здійснювати розрахунок розміру відсотків та (або) пені по арбітражним рішенням, які вже перебувають на стадії примусового виконання навіть до 1 січня 2019 року.

Висновки. Дослідження окремих новел правового регулювання щодо визнання та виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів та їх безпосередній вияв у новітній судовій практиці свідчить про загальні позитивні проарбітражні тенденції, які сприятимуть, в тому числі, підвищенню інвестиційної привабливості України. Так, в статті розглянуто з точки зору законодавчого регулювання та судової практики наступні нововведення: тлумачення арбітражної угоди на користь її дійсності, чинності та виконаності; розгляд справ про визнання та виконання арбітражних рішень апеляційним судом як судом першої інстанції; можливість застосування забезпечувальних заходів у міжнародному комерційному арбітражі; процесуальна економія з огляду на об'єднання в одне провадження розгляду клопотання про скасування та визнання й виконання арбітражного рішення; можливість отримати розмір відсотків та (або) пені до моменту фактичного виконання арбітражного рішення – всі ці новели визначаються як позитивні, та такі, що в сукупності сприятимуть захисту прав та інтересів кредитора, який має намір виконати остаточне рішення міжнародного комерційного арбітражу в Україні.

Список літератури

1. Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: Конвенція, Міжнародний документ від 10.06.1958. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_070 (дата звернення: 20.11.2018).
2. Руководство по Конвенции о признании и приведении в исполнение иностранных

- арбитражных решений (Нью-Йорк, 1958 год). URL: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/NY-conv/2016_Guide_on_the_Convention.pdf (дата звернення: 20.11.2018).
3. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII. Дата оновлення: 15.12.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4002-12/para0171#o171> (дата звернення: 20.11.2018).
 4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 20.11.2018).
 5. Ерпылева Н. Ю. Международный коммерческий арбитраж: правовые основы функционирования. NB: Международное право. — 2013. - № 1. С. 1-74.
 6. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами: Конвенція, Міжнародний документ від 18.05.1965. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060 (дата звернення: 20.11.2018).
 7. Коч О. В. Визнання та примусове виконання рішень іноземних арбітражів в Україні: деякі проблемні питання. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України № 3 (2015). С. 65-72.
 8. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 20.11.2018).
 9. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 796/35/2018 від 30 липня 2018 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75581138> (дата звернення: 20.11.2018).
 10. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 904/4384/17 від 17 квітня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73702604> (дата звернення: 20.11.2018).
 11. Захарченко Т. Г., Теплюк М. О. Визнання і виконання міжнародних арбітражних рішень в Україні: питання теорії та практики. Право України. - 2011. - № 1. - С. 160-183.
 12. Цірат Г. А. Актуальні питання реформування законодавства України про міжнародний комерційний арбітраж як передумова створення в Україні сприятливих правових умов вирішення міжнародних комерційних спорів. Міжнародні відносини. — 2017. - № 1(46). С.77-81.
 13. Притика Ю. Д. Забезпечувальні заходи в міжнародному комерційному арбітражі. Право України. - 2011. - № 1. - С. 139-149.
 14. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 785/1018/18 від 24 вересня 2018 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76812069> (дата звернення: 20.11.2018).
 15. Ухвала Шевченківського районного суду міста Києва у справі № 761/22804/15-ц від 17 вересня 2015 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50702877> (дата звернення: 20.11.2018).
 16. Постанова Великої Палати Верховного Суду по справі № 759/16206/14-ц від 15 травня 2018 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74630452> (дата звернення: 20.11.2018).
 17. Про судоустрій: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 05.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 20.11.2018).

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

М. А. Тетерук, студентка 2 года обучения ОУ «Магистр»
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
Юридический факультет
ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина

ПРИЗНАНИЕ И ИСПОЛНЕНИЕ РЕШЕНИЙ МЕЖДУНАРОДНОГО КОММЕРЧЕСКОГО АРБИТРАЖА: НОВЕЛЛЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА

Резюме

Статья посвящена анализу отдельных законодательных новелл по регулированию процедуры признания и исполнения решений международных коммерческих арбитражей в Украине, а также их проявление в новейшей судебной практике. Все рассмотренные новеллы определяются как положительные, способствующие, в том числе, повышению инвестиционной привлекательности Украины.

Ключевые слова: арбитрабельность; коммерческий арбитраж; признание и исполнение иностранных арбитражных решений.

М. А. Teteruk, Student 2 years of Study «Master»
Taras Shevchenko National University of Kyiv
the Faculty of Law
St. Vladimirskaia, 60, Kyiv, 01601, Ukraine

RECOGNITION AND ENFORCEMENT OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION AWARDS: LEGISLATIVE INNOVATIONS AND COURT PRACTICE

Summary

The article is devoted to the analysis of certain legislative novels on the regulation of the procedure for recognition and enforcement of international commercial arbitration awards in Ukraine, as well as their manifestation in the latest court practice. All considered novels are defined as positive, contributing, inter alia, to an increase in the investment attractiveness of Ukraine.

Key words: arbitrability; commercial arbitration; recognition and enforcement of international arbitration awards.

УДК 349.2.331

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149587>

Г. С. Фединяк, канд. юрид. наук, доцент
Львівський національний університет імені І. Франка
Кафедра міжнародного права
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИКОНАННЯ РОБОТИ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

У статті розглядаються правові підстави виконання роботи громадянами України за кордоном. Це направлення в іншу державу з метою виконання певної роботи та укладення трудового контракту з іноземним працедавцем на виконання роботи. Вказані деякі причини нелегальної трудової міграції. Акцентується увага на новій термінології: «неформальна зайнятість», «неформальна економіка», «незадекларована праця», «нелегальна праця», «прихована праця». Вказані різні підходи держав до вирішення питання стосовно нелегальної трудової міграції, в тому числі стосовно України.

Ключові слова: робота за кордоном, громадяни України, легальне працевлаштування, нелегальне працевлаштування.

Постановка проблеми. Для багатьох громадян України з моменту проголошення Україною незалежності важливими стали питання, пов'язані з виконанням ними роботи за кордоном. Сьогодні громадяни України опинилися у ситуації, коли на регулювання їх праці за межами своєї держави впливає чимало нових умов. Зокрема, у ХХІ ст. міжнародні відносини держав перейшли від однополярності до двополярності. Це одна з причин відходу держав від глобалізаційних процесів у правотворчості. Держави активно приймають національні нормативно-правові акти, що містять норми міжнародного приватного права, норми трудового права. Більшість держав переорієнтовує свою економіку з виробничих процесів на сферу споживання. Зміни в економіці держав зумовлюють і зміни їх законодавства. Посилилася трудова міграція. Свідченням того, що зазначені процеси торкнулися й ринку праці за участю громадян України, є відомості про їх міграцію з метою працевлаштування у іноземні держави. Так, наприклад, станом на 1 січня 2018 р. у Республіці Польща з метою працевлаштування чи виконання трудових обов'язків перебувало 3 млн. громадян України, така ж кількість – у Російській Федерації, 2 млн. – у Республіці Італія. Тому сьогодні не втрачає актуальності дослідження правових підстав виконання роботи громадянами України за кордоном. Для такого дослідження доцільно з'ясувати суть правового режиму, який поширюється на цих осіб, особливості виконання роботи громадянами України за кордоном, наявність такого явища як нелегальне виконання роботи на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання працевлаштування громадян України за кордоном та виконання роботи за межами своєї держави часто викликають інтерес вчених. Ці питання досліджували, наприклад, у сфері права О. В. Журба [1], С. М. Сергєєва [2], О. В. До-

вжук [3]. До питань працевлаштування громадян України за кордоном зверталися економісти, наприклад, О. Заклекта, В. Юрченко, О. Шиманська [4]. Масштаби, сучасні ознаки, територіальне поширення зовнішньої трудової міграції населення України досліджують географи [5]. Однак правові підстави працевлаштування громадян України за кордоном сьогодні потребують додаткового дослідження у зв'язку з посиленням міграції громадян України з метою пошуку роботи та зміною національного законодавства.

Метою написання статті є з'ясування вимог законодавства України та іноземних держав стосовно правових підстав виконання роботи громадянами України за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Громадяни України, які постійно проживають на території іноземної держави, користуються національним режимом з питань працевлаштування та праці на підставі законодавства цієї держави. Цим законодавством визначається їхній трудовий статус. У період тимчасового перебування за кордоном громадяни України мають право займатися трудовою діяльністю, якщо це не суперечить чинному законодавству України та країни перебування. Переважно такі громадяни не мають права на працевлаштування за кордоном. На зазначених громадян поширюється законодавство України, зокрема, Закон «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р., Закон «Про зовнішню трудову міграцію» від 5 листопада 2015 р.

Питання, пов'язані з працевлаштуванням за кордоном та виконанням трудових обов'язків, вирішуються не тільки на підставі законодавства України, але й на підставі законодавства приймаючої держави, у тому числі міжнародних договорів. Зокрема, такі громадяни України мають право на соціальний захист у сфері зайнятості згідно із законодавством України про зайнятість.

Громадяни України можуть працювати за кордоном внаслідок: 1) укладення трудового контракту з конкретним працедавцем на виконання обумовленої роботи; 2) направлення в іншу державу з метою виконання певної роботи.

Громадяни України можуть влаштуватися на роботу за кордоном через посередників, діяльність яких регулюється законодавством України, зокрема, Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р., або іноземних держав. Наприклад, посередник, який здійснює господарську діяльність з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, повинен мати ліцензію на таку діяльність відповідно до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. Посередник надає послуги в межах укладеного з іноземним суб'єктом господарювання зовнішньоекономічного контракту про надання послуг по працевлаштуванню. Метою послуг є сприяння громадянину України укласти трудовий договір (контракт про найм) відповідно до заявок іноземного роботодавця про вільні робочі місця (вакансії), включаючи надання інформаційно-консультаційних послуг щодо можливостей працевлаштування, найменування та місцезнаходження роботодавців, умов і розмірів оплати праці тощо.

Надання фізичній особі послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном здійснюється лише після укладення з нею договору про надання таких послуг у двох

примірниках. Один примірник договору видається фізичній особі (клієнту посередника), другий залишається у посередника. Невід'ємним додатком до договору про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном є завірена ліцензіатом копія погодженого проекту трудового договору з іноземним роботодавцем.

Відповідно до законодавства України посередник веде журнал єдиного обліку фізичних осіб, які звернулися до нього. Журнал повинен бути прошнурований та пронумерований, завірений печаткою посередника, якщо така наявна. Посередник зобов'язаний перевірити наявність у клієнтів, які працевлаштовуються, документів, що підтверджують їх кваліфікацію, необхідну для виконання відповідних робіт (надання послуг) згідно з міжнародними нормами та/або вимогами законодавства держави працевлаштування. До укладення договору про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном посередник повинен безоплатно ознайомити відвідувача із загальною інформацією про можливість працевлаштування у відповідного іноземного роботодавця, характер майбутньої роботи, умови праці та проживання в державі працевлаштування. Не можна пропонувати клієнтам посередництво у їх працевлаштуванні за кордоном за видами діяльності, що заборонені або зайняття якими тягне відповідальність згідно із законодавством України, держави перебування чи міжнародними нормами. Посередник зобов'язаний сприяти особам, яким надано послуги з посередництва у працевлаштуванні, у вирішенні питань правового і соціального захисту та інформувати їх про механізм добровільної участі в загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні. Виконання умов договору між посередником і клієнтом про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном оформляється актом про надані послуги, який підписується обома сторонами. Посередник не має права отримувати від клієнтів плату за послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном до дня отримання останнім підписаного іноземним роботодавцем примірника трудового договору (контракту про найм) та підписання акта наданих послуг.

Станом на серпень 2016 р. 20 відсотків суб'єктів господарської діяльності України володіли ліцензіями на посередництво у працевлаштуванні за кордоном. Переважали ліцензії на посередництво у працевлаштуванні в Республіці Польща, де витребувані прибиральники, пакувальники, працівники сільського господарства, будівельники, моряки. Професія моряка є чи не найбільш витребувана, порівняно з іншими професіями, і таких спеціалістів потребують майже усі морські держави чи території, наприклад, Греція, Литва, Італія, США, острів Мен, Маршалові острови.

Законодавство держав може передбачати різні дозвільні документи, які дають право іноземним громадянам і особам без громадянства займатися на їх території трудовою діяльністю. Наприклад, у Російській Федерації це дозвіл або патент. Таким чином, громадянин України може укласти трудовий договір за кордоном на підставі дозволу, який він та іноземний працедавець отримує відповідно до законодавства іноземної держави. Як правило, законодавство іноземних держав містить наступні вимоги: вакантне місце може бути зайняте іноземцем, якщо вітчизняні громадяни не можуть виконувати певну роботу, наприклад, внаслідок низької кваліфікації. Дозвіл дійсний тільки стосовно вказаних у ньому виду робіт

та конкретного працедавця. Він видається на обмежений строк, наприклад, на 1 рік. Дозвіл може бути продовжений на певний термін, але не більше, ніж на термін, вказаний у законодавстві приймаючої держави. Наприклад, у Латвії максимальний строк дії дозволу – 5 років.

Дозвіл на роботу в РФ є документом, який підтверджує право іноземного працівника на тимчасове здійснення на території Росії трудової діяльності або право іноземного громадянина, зареєстрованого в Росії, на здійснення підприємницької діяльності. Якщо за законодавством РФ для виконання робіт необхідно мати патент, дозвіл при цьому не потрібен. Патент дає право на роботу на території Росії тільки у громадян РФ на підставі трудового договору про найм або цивільно-правового договору на виконання робіт (надання послуг) для особистих, домашніх та інших схожих потреб, не пов'язаних з веденням підприємницької діяльності (наприклад, ремонт квартири, догляд за будинком, догляд за престарілими чи дітьми). Зазначене слідує, зокрема, з норм ст. 13.3 Федерального закону «Про правове положення іноземних громадян у Російській Федерації» від 25 червня 2002 р. (у редакції від 23 червня 2013 р.).

Нормативно-правові акти багатьох держав містять перелік працівників, дозвіл для яких на виконання певних робіт на території цієї держави не потрібен. До них можуть належати, зокрема, академічні працівники вищих навчальних закладів, спортсмени. Акти держав можуть містити спеціальні норми стосовно окремих випадків працевлаштування іноземців. Наприклад, за законодавством Чехії окремі правила діють при працевлаштуванні іноземців у торгове товариство чи кооператив.

Законодавство держав може передбачати поняття «співробітник з-за кордону», яке не ідентичне поняттю «іноземний громадянин». Так, за законодавством Чехії співробітником з-за кордону для цілей працевлаштування вважається фізична особа (іноземець), яка не є ні громадянином Чеської Республіки, ні громадянином ЄС / ЄЕП, Швейцарії чи членом їх сім'ї.

Громадяни України можуть виконувати роботу за кордоном за умови отримання дозволу, звертаючись не до посередників по працевлаштуванню, а до спеціально уповноважених державних органів. Наприклад, в РФ це територіальні підрозділи Федеральної міграційної служби.

На громадян України, які працюють за кордоном, поширюється трудове законодавство держави місця виконання роботи.

Громадяни України можуть працювати в іноземній державі, якщо їм надається певний статус, наприклад, біженців. Так громадяни України можуть працевлаштовуватися та працювати в РФ без дозволу та патенту, якщо вони визнані біженцями на території цієї держави; отримали тимчасовий притулок на території Росії.

Переважно трудовий контракт з громадянином України за кордоном укладається після отримання ним дозвільних документів на роботу у іноземного працедавця. Однак законодавство приймаючої держави може передбачати випадки, коли уже укладений контракт є необхідним для отримання дозволу на роботу, наприклад, якщо йдеться про висококваліфікованих спеціалістів. У цьому разі законодавство містить норми про момент набуття чинності таким договором, скажімо, не раніше дня отримання дозволу на роботу.

Термін дії трудового договору, укладеного з громадянином України на території іноземної держави, визначається трудовим законодавством цієї держави. Наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 327.1 Трудового кодексу Російської Федерації від 30 грудня 2001 р. (в редакції від 30 грудня 2015 р.) трудовий договір між роботодавцем та іноземним працівником укладається на невизначений строк. Строковий трудовий договір укладається тільки за наявності підстав, передбачених ст. 59 Трудового кодексу РФ. Ці правила стосуються всіх категорій іноземців, які прибувають на територію Росії. Зазначені правила містяться в листі Федеральної міграційної служби «Про строки укладення трудових договорів з іноземними працівниками» від 22 жовтня 2013 р. № МС-3/46033.

Законодавство іноземних держав може містити норми про: а) особливі умови трудового договору, укладеного з іноземним громадянином (наприклад, нерозголошення державної, службової чи комерційної таємниці; покращення соціально-побутових умов працівника та членів його сім'ї); б) особливості тимчасового переведення іноземного працівника на необумовлену трудовим договором роботу (наприклад, не допускається переведення за межі іноземної держави, де виконується робота); в) особливості відсторонення від роботи іноземного працівника (наприклад, у разі закінчення строку дії дозволу на працевлаштування).

Громадяни України можуть працювати за кордоном, перебуваючи там у відрядженні. Порядок відбуття у відрядження, прибуття з відрядження, забезпечення особи коштами на відрядження, відшкодування витрат, понесених громадянином України у зв'язку з відрядженням, непрацездатність у відрядженні та інші питання регулює Інструкція про службові відрядження в межах України та за кордон, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 13 березня 1998 р. № 59. Крім цього акту в Україні прийнято й інші нормативно-правові акти, норми яких регулюють питання, пов'язані з відрядженнями. Це, наприклад, постанова Кабінету Міністрів України «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів» від 2 лютого 2011 р.

Відрядження за кордон здійснюється відповідно до наказу (розпорядження) керівника підприємства після затвердження технічного завдання, в якому визначаються мета виїзду, завдання та очікувані результати відрядження, строк, умови перебування за кордоном (у разі поїздки за запрошенням подається його копія з перекладом), і кошторису витрат. Строк відрядження визначається керівником, але не може перевищувати 60 календарних днів. Термін дії відрядження може бути продовжено у випадках, передбачених законодавством. Так правильно було продовжено відрядження у наступному випадку. У 1998 р. громадяни України були направлені у відрядження для виконання робіт за контрактами від 30 грудня 1998 р. № 44/1-555/07/HD/1998 та № 44/1-556/09/HD/1998 щодо будівництва гідроелектростанції «Кан Дон». Дозволений діючим на той час законодавством України термін відрядження спливав. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 листопада 1999 р. № 1307-р зазначеним працівникам було дозволено, як виняток, перебувати у відрядженні за кордоном терміном до одного року з виплатою добових відповідно до діючого на той час законодавства України.

Рішення про службове відрядження членів Кабінету Міністрів України, працівників Секретаріату Кабінету Міністрів України, керівників центральних і місцевих органів виконавчої влади та їх заступників, Голови та державних уповноважених Антимонопольного комітету України приймається відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення порядку здійснення службових відряджень за кордон» від 11 грудня 1992 р.

Окремі питання, пов'язані з відрядженнями дипломатичних і консульських представників України за кордон, регулюються спеціальним законодавством. Наприклад, питання забезпечення працівників дипломатичних установ України за кордоном житловою площею врегульовано постановою Кабінету Міністрів України «Про норми забезпечення житловою площею працівників дипломатичних установ України за кордоном» від 1 вересня 1992 р. Згодом, 7 жовтня 2015 р. прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про реалізацію пілотного проекту щодо запровадження тимчасового механізму формування та здійснення компенсаційних виплат в іноземній валюті працівникам дипломатичної служби, направленим у довготермінове відрядження». Нею запроваджено на період до 1 жовтня 2017 р. тимчасовий механізм формування та здійснення компенсаційних виплат в іноземній валюті працівникам дипломатичної служби, які направлені у довготермінове відрядження до Посольства України в Королівстві Бельгія, Китайській Народній Республіці, Республіці Корея, Литовській Республіці, Ліванській Республіці, Сполучених Штатах Америки, Федеративній Республіці Німеччина, Генерального консульства України в Нью-Йорку, Постійного представництва України при ООН, Місії України при НАТО у межах призначень державного бюджету на функціонування закордонних дипломатичних установ України. На працівників дипломатичної служби, направлених у довготермінове відрядження до вказаних закордонних дипломатичних установ України не поширюється на період реалізації пілотного проекту постанова Кабінету Міністрів України від 1 вересня 1992 р. «Про норми забезпечення житловою площею працівників дипломатичних установ України за кордоном». Вказаною постановою затверджено Порядок формування та здійснення компенсаційних виплат в іноземній валюті працівникам дипломатичної служби, направленим у довготермінове відрядження.

Оскільки Україна є правонаступницею СРСР у частині його законодавства, то окремі нормативні акти щодо регулювання праці громадян України не втратили чинності й досі. Наприклад, на таких громадян, які працюють за договорами на Шпіцбергені (Норвегія), поширюються пільги та переваги (право на продовження терміну трудового договору та ін.), які діяли під час укладення договору та були встановлені постановою Ради Міністрів СРСР 30 березня 1981 р.

Прикладом застосування законодавства СРСР з питань праці є судова справа за позовом громадянина України А. до пенсійного фонду м. Стаханова про неправомірні дії Управління пенсійного фонду України в м. Стаханові. Суд з'ясував правові підстави працевлаштування та виконання роботи громадянином України з 25 вересня 1990 р. по 31 жовтня 1994 р. в районі Крайньої Півночі на архіпелазі Шпіцберген та встановлював залежність розміру пенсії від величини трудового стажу й умов виконання роботи [6, с. 347-348].

Громадяни України часто працюють у іноземних державах нелегально. З 90-х років ХХ ст. кількість нелегальних трудових мігрантів з України значно зросла.

Явище нелегальної трудової міграції посилилося у європейських державах, що засвідчують праці іноземних вчених [7, с. 43]. В останні роки питаннями правового регулювання нелегального працевлаштування активно займаються міжнародні організації, наприклад, Міжнародна Організація Праці [8]. Сьогодні в нормативно-правових актах багатьох держав з'явилися норми стосовно нелегальних трудових мігрантів. Наприклад, у актах держав Європейського Союзу поряд з термінологією «нелегальна праця» з'явилася термінологія: «неформальна зайнятість», «неформальна економіка», «незадекларована праця», «прихована праця». Так, у ст. 98 Кодексу законів про працю Литви від 4 червня 2002 р. використано термінологію «нелегальна праця» та досить широко визначено це поняття.

У багатьох державах з метою приховування трудових відносин неправомірно використовуються новітні технології (скажімо, розробка програмного забезпечення без укладення легального договору), відрядження (наприклад, з перевищенням терміну перебування у іноземній державі для виконання роботи), волонтерство. Нелегальне працевлаштування у іноземних державах, особливо у європейських, виявляється у неправомірному використанні праці переважно в сферах будівництва, торгівлі та послуг, зокрема, готельного бізнесу. Так, у Бельгії все більше посилюється недобросовісна конкуренція з боку міжнародних компаній, зареєстрованих у Польщі, які практикують соціальний демпінг.

Нелегальне працевлаштування є негативним явищем для держав. Адже державам заподіюються значні фінансові збитки у вигляді недоотриманих податків та відрахувань у фонд заробітної плати. З метою уникнення нелегального працевлаштування у державах приймаються різні заходи, які ґрунтуються на нормативних актах, починаючи від заходів депортації нелегальних працівників – громадян України (наприклад, Польща), завершуючи нормами про їх легалізацію на території іноземної держави (наприклад, Італія).

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна зробити наступні висновки.

1. Праця громадян України є витребувана за кордоном. Законодавство іноземних держав детально регламентує правові підстави виконання роботи іноземцями за кордоном, у тому числі громадянами України. Зокрема, у РФ прийняті зміни у національному законодавстві, які дозволяють залучити більшу кількість іноземців до виконання робіт, у тому числі громадян України.

2. Трудовий договір та цивільно-правовий договір є правовими підставами виконання роботи громадянами України за кордоном. Часто умовою укладення трудового договору є отримання дозволу на роботу в іноземній державі чи іншого документу, який передбачає право особи на таку роботу.

3. Трудові договори, які укладаються громадянами України з іноземними працевластниками, є строковими, оскільки вони укладаються на підставі інших строкових документів, наприклад, дозволів на виконання роботи у певного іноземного працевластника.

4. Законодавство України детально регламентує відрядження за кордон громадян України.

5. В останні три десятиріччя посилилася нелегальна трудова міграція. Іноді вона виступає у вигляді сучасних форм виконання безоплатних робіт, наприклад, волонтерства. Тому законодавство держав розвивається в напрямку прийняття норм, які б унеможливили нелегальне працевлаштування іноземців.

Список літератури

1. Журба О. В. Праця громадян України за кордоном: особливості правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Журба Олександр Валерійович ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2008. – 20 с.
2. Сергєєва С. М. Нормативно-правове регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Сергєєва Світлана Миколаївна ; Одеська національна юридична академія. – О., 2004. – 190 с.
3. Довжук О. В. Правове регулювання міжнародних приватних трудових відносин на сучасному етапі (матеріально-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Довжук Олена Володимирівна ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 17 с.
4. Заклекта О., Юрченко В., Шиманська О. Трудова міграція як умова розвитку міжнародного ринку праці / О. Заклекта, В. Юрченко, О. Шиманська // Вісник КНТЕУ. – 2002. – № 4. – С. 9-19.
5. Хомич Л. В. Зовнішня трудова міграція населення України: масштаби, сучасні ознаки та географія / Л. В. Хомич // ekhsuir.kspu.edu – Назва з екрану.
6. Фединяк Г. С., Фединяк Л. С. Міжнародне приватне право : підручн. / Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк. – К.: Алерта, 2017. – 504 с.
7. Pfau-Effinger B. Varieties of undeclared work in European societies // B. Pfau-Effinger British Journal of Industrial Relations. – 2009. – № 47. – P. 43-59.
8. Перехід від неформального до формального сектору економіки. Доповідь V (1) 103-ї сесії МКТ, МОП. – Женева, 2014. – 139 с.

Стаття надійшла 29.10.2018 р.

Г. С. Фединяк, канд. юрид. наук, доцент
Львовский национальный университет имени И. Франко
Кафедра международного права
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина

ПРАВОВЫЕ ОСНОВАНИЯ ВЫПОЛНЕНИЯ РАБОТЫ ГРАЖДАМИ УКРАИНЫ ЗА ГРАНИЦЕЙ

Резюме

В статье рассматриваются правовые основания выполнения работы гражданами Украины за границей. Это направление в другое государство для выполнения определенной работы, а также заключение трудового контракта с иностранным работодателем. Указаны некоторые причины нелегальной трудовой миграции. Акцентируется внимание на новой терминологии: «неформальная занятость», «неформальная экономика», «незадекларированный труд», «нелегальный труд», «скрытый труд». Указаны разные подходы государств к решению вопроса о нелегальной трудовой миграции, в том числе касательно Украины.

Ключевые слова: работа за границей, граждане Украины, легальное трудоустройство, нелегальное трудоустройство.

G. S. Phedinyak, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
I. Franko National University of Lviv
the Department of International Law
Universitetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine

LEGAL GROUNDS FOR THE PERFORMANCE OF WORK BY CITIZENS OF UKRAINE ABROAD

Summary

The article examines the legal grounds for the performance of work by Ukrainian citizens abroad. For example, this is the conclusion of an employment contract with a foreign employer. Some reasons for illegal labor migration are indicated. Attention is focused on new terminology: "informal employment", "informal economy", "undeclared work", "illegal work", "hidden work". Various approaches of the states to the decision of a question on illegal labor migration, including concerning Ukraine are specified.

Key words: work abroad, citizens of Ukraine, legal employment, illegal employment.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

1. Профіль журналу

- 1.1. Журнал **Правова держава** здійснює такі типи публікацій:
 1. Наукові статті.
 2. Короткі повідомлення.
 3. Матеріали конференцій.
 4. Бібліографію.
 5. Рецензії.
 6. Матеріали з історії науки.
- 1.2. У певному конкретному випуску один автор має право надрукувати тільки одну самостійну статтю.
- 1.3. Мова видання – українська, російська, англійська та німецька.
- 1.4. До редакції журналу «Правова держава» подаються:
 1. Текст статті з анотацією, записаний на електронному носії в редакторі Word (кегель 14, відстань між рядками 1,5 інтервали).
 2. Резюме російською та англійською мовами.
 3. Колонтитул.
 4. Рекомендація кафедри або наукової установи до друку.
 5. Відомості про авторів.

2. Підготовка статті – обов'язкові складові

Оригінальна стаття має включати:

1. Анотацію – мовою оригіналу статті.
2. Вступ та визначення актуальності теми.
3. Мету статті.
4. Постановку проблеми.
5. Аналіз останніх досліджень і публікацій.
6. Виклад основного матеріалу.
7. Висновки.
8. Список літератури.
9. Резюме (російською та англійською мовами).
10. Ключові слова.

3. Оформлення рукопису.

Обсяг. Послідовність розташування обов'язкових складових статті

3.1. Обсяг рукопису наукової статті (з урахуванням таблиць і підписів до них, анотації, резюме, ключових слів, списку літератури) – не більше 20 сторінок, рецензій – до 3 сторінок, коротких повідомлень – до 2 сторінок. Рукописи більшого обсягу приймаються до журналу тільки після попереднього узгодження з редколегією.

3.2. Послідовність друкування і розташування окремих складових наукової статті має бути такою:

1. УДК – зліва над назвою статті.
2. Ініціали та прізвище автора (згідно з паспортом, український варіант), науковий ступень, вчене звання, посада.
3. Назва наукової установи (в тому числі відділу, кафедри, де виконано працю); повна поштова адреса установи (за міжнародним стандартом, з поштовим індексом); телефон для співпраці з авторами.
4. Назва статті, повинна точно відбивати зміст праці, бути короткою (в межах 9 повнозначних слів), містити ключові слова.
5. Анотація мовою оригіналу праці друкується перед початком основного тексту після інтервалу 20 мм від лівого поля.
6. Під анотацією друкуються ключові (основні) слова мовою оригіналу статті.
7. Текст статті і список літератури.

ГРАФІК ВИПУСКУ НОМЕРІВ ЖУРНАЛУ «ПРАВОВА ДЕРЖАВА»
НА 2019 РІК

№№ випуску	Початок прийому статей	Закінчення прийому статей	Друкована версія журналу	Електронна версія журналу
33	25.02.2019	25.03.2019	25.04.2019	15.04.2019
34	25.04.2019	25.05.2019	25.06.2019	15.06.2019
35	25.08.2019	25.09.2019	25.10.2019	15.10.2019
36	25.10.2019	25.11.2019	25.12.2019	15.12.2019

*Редколегія має право редагувати текст статей,
погоджуючи відредагований варіант
з автором, а також не приймати рукописи,
якщо вони не відповідають вимогам
журналу «Правова держава».*

*До уваги авторів та читачів!
Науковий журнал «Правова держава» з 2016 року
виходить з періодичністю 4 рази на рік.*

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

**Опубліковані матеріали відбивають позицію автора,
яка може не збігатися з думкою редакції.
За достовірність фактів, статистичних даних та інших матеріалів
відповідальність несе автор або особа, яка надала матеріал.
Передрукування матеріалів допускається з дозволу редакції.**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 16843-5605ПР від 20.07.2010 р.

Підписано до друку 21.12.2018 р. Формат 70x108/16.
Ум.-друк. арк. 17,85. Зам. № 1812-13. Тираж 300 прим.

Адреса редколегії:
Україна, 65058, Одеса, Французький бульвар, 24/26
Тел.: (048) 702-31-31
www.pd.onu.edu.ua

Надруковано у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.)
Україна, 65009, Одеса, вул. Зоопаркова, 25
Тел.: (048) 7777-591
www.law-books.od.ua